BESTSELLER INTERNAȚIONAL
CÂȘTIGĂTOR ABIA BIOGRAPHY OF THE YEAR 2021

CEL MAI FERICIT OM DE PE PĂMÂNT

Extraordinara viață a unui supraviețuitor de la Auschwitz

MEMOIR

BONUS
8 pagini cu fotografii din arhiva autorului

Eddie Jaku

TREI

EDDIE JAKU

CEL MAI FERICIT OM DE PE PĂMÂNT

EDDIE JAKU

CEL MAI FERICIT OM DE PE PĂMÂNT

MEMOIR

Traducere din limba engleză de
Irina Marina Borțoi

3
TREI

Editori:
Silviu Dragomir
Vasile Dem. Zamfirescu

Director editorial:
Magdalena Mărculescu

Redactare:
Roxana Nacu

Design și ilustrație copertă: Andrei Gamarț

Director producție:
Cristian Claudiu Coban

Dtp:
Gabriela Anghel

Corectură:
Irina Mușătoiu
Andreea-Lavinia Dădârlat

Titlul original: The Happiest Man on Earth
Autor: Eddie Jaku

First published 2020 in Australia by
Pan Macmillan Australia Pty Ltd

O.P. 16, Ghișeul 1, C.P. 0490, București
Tel.: +4 021 300 60 90 ; Fax: +4 0372 25 20 20
e-mail: comenzi@edituratrei.ro
www.edituratrei.ro

ISBN (print): 978-606-40-1239-5
ISBN (EPUB): 978-606-40-1770-3

Pentru generațiile viitoare

Nu merge în spatele meu,
s-ar putea să nu conduc.
Nu merge în fața mea,
s-ar putea să nu te urmez.
Mergi alături de mine și fii prietenul meu.
— Anonim

Prolog

Dragul meu nou prieten,

Trăiesc de un secol și știu ce înseamnă să privești răul în față. Am văzut ce e mai rău în oameni, ororile lagărelor de exterminare, eforturile naziștilor de a distruge viața mea și a tuturor celor din poporul meu.

Însă acum mă consider cel mai fericit om de pe pământ.

În toți anii pe care i-am trăit, am învățat un lucru: viața poate fi frumoasă dacă o faci să fie frumoasă.

Îți voi spune povestea mea. Este tristă pe alocuri, cu mult întuneric și multă durere. Dar este o poveste fericită în final, deoarece fericirea este ceva ce putem alege. Depinde de tine.

Îți voi arăta cum.

Capitolul 1

Sunt multe lucruri mai valoroase decât banii.

M-am născut în 1920 în orașul Leipzig, în estul Germaniei. Numele meu era Abraham Salomon Jakubowicz, dar prietenii îmi spuneau Adi. În engleză, numele se pronunță Eddie. Așa că, te rog, spune-mi Eddie, prietene.

Eram o familie iubitoare, o familie numeroasă. Tatăl meu, Isidore, avea patru frați și trei surori, iar mama mea, Lina, era unul din cei treisprezece copii ai părinților ei. Închipuie-ți ce forță a avut bunica mea, care i-a crescut pe toți! Și-a pierdut un fiu în Primul Război Mondial, un evreu care și-a sacrificat viața pentru Germania, precum și pe soțul ei, bunicul meu, un preot militar care nu s-a mai întors din război.

Tatăl meu, un imigrant din Polonia care s-a stabilit în Germania, era un cetățean german cât se poate de mândru. A plecat din Polonia ca ucenic în inginerie mecanică fină la producătorul de mașini de scris Remington. Deoarece vorbea bine limba germană, a ajuns în America lucrând pe o navă comercială nemțească. În America a excelat în meseria sa, însă i-a fost dor de toți ai lui și a decis să-i viziteze, așa că s-a îmbarcat pe o altă navă comercială germană, sosind în Europa la timp cât să fie prins în vârtejul Primului Război Mondial. Deoarece călătorea cu un pașaport polonez, a fost arestat de germani drept străin sosit în mod ilegal în țară. Cu toate acestea, guvernul german a recunoscut că este un mecanic priceput, așa că i-a permis să iasă din arest pentru a munci într-o fabrică din Leipzig, unde se făcea armament greu pentru război. În perioada aceea s-a îndrăgostit de mama mea, Lina, și de Germania, așa că după război a rămas în țară. A deschis o fabrică în Leipzig, s-a căsătorit cu mama, iar la scurt timp m-am născut eu. Doi ani mai târziu, a venit pe lume surioara mea, Johanna. Îi spuneam Henni, pe scurt.

Nimic nu putea zdruncina patriotismul tatei și mândria lui națională. Ne consideram germani în primul rând, germani în al doilea rând și abia apoi evrei. Religia noastră nu ni se părea la fel de importantă ca a fi buni cetățeni ai Leipzigului. Ne respectam tradițiile și sărbătorile, dar loialitatea și dragostea noastră se îndreptau spre Germania. Eu eram mândru că sunt din Leipzig, care era de 800 de ani un centru artistic și cultural; avea una dintre cele mai vechi orchestre simfonice din lume și era un oraș care-i inspirase pe Johann Sebastian Bach, Clara Schumann, Felix Mendelssohn, scriitori, poeți și filosofi — Goethe, Leibniz, Nietzsche și mulți alții.

Vreme de secole, evreii făcuseră parte din țesătura societății din Leipzig. Încă din perioada medievală, ziua oficială de făcut piața era vinerea și nu sâmbăta, pentru a le permite și negustorilor evrei să participe, deoarece munca ne este interzisă sâmbăta când avem sabatul. Cetățenii și filantropii evrei de seamă contribuiau la binele comun, la fel și comunitatea evreiască, supraveghind construcția unora dintre cele mai frumoase sinagogi din Europa. Armonia făcea parte din viață. Și era o viață foarte bună pentru un copil. La numai cinci minute de mers pe jos față de casa mea, era grădina zoologică, faimoasă în lumea întreagă pentru colecția sa și pentru faptul că aici erau crescuți mai mulți lei în captivitate decât oriunde altundeva în lume. Îți poți închipui cât de fascinant era acest lucru pentru un băiat? Aveam târguri uriașe de două ori pe an, la care mă ducea tata — aceleași care făcuseră din Leipzig unul dintre cele mai cultivate și înstărite orașe din Europa. Amplasarea și autoritatea sa ca oraș comercial au transformat Leipzigul într-un centru important pentru răspândirea tehnologiilor și ideilor noi. Universitatea din oraș, a doua ca vechime din Germania, a fost înființată în anul 1409. Primul cotidian din lume a fost publicat în Leipzig în 1650. Un oraș al cărților, al muzicii, al operei. Când eram mic, credeam cu adevărat că fac parte din cea mai luminată, cea mai cultivată, cea mai sofisticată — cu siguranță cea mai educată — societate din lume. Cât de mult m-am înșelat!

Cu toate că, personal, nu eram foarte credincios, mergeam frecvent la sinagogă. Țineam un regim cușer pentru mama, care voia să facă lucrurile cât mai tradițional cu putință pentru a-i face pe plac mamei sale, bunicii mele, care locuia cu noi și care era foarte credincioasă. În fiecare seară de vineri ne întâlneam pentru cina de *Shabbos* (Sabat), ne spuneam rugăciunile și mâncam preparate tradiționale pregătite cu drag de bunica mea. Ea gătea pe soba uriașă cu lemne, care încălzea și casa. Un sistem ingenios de țevi parcurgea toată locuința în așa fel încât căldura să nu fie irosită, iar fumul era scos afară în siguranță. Când intram în casă înghețați de frig, ne așezam pe perne lângă sobă ca să ne încălzim. Aveam o cățelușă, un pui mic de teckel pe nume Lulu, care mi se ghemuia în poală în serile reci. Cât mai prețuiam serile acelea!

Tatăl meu muncea din greu ca să ne întrețină, iar noi duceam un trai confortabil, însă el avea grijă să ne facă să înțelegem că în viață nu contează doar lucrurile materiale. În fiecare seară de vineri, înaintea cinei de *Shabbos*, mama cocea trei sau patru *challah*, pâinea ceremonială împletită, deosebit de gustoasă, făcută cu ouă și făină, pe care o mâncam la ocazii speciale. Când aveam șase ani, l-am întrebat pe tata de ce coceam atât de multe pâini, dacă noi eram doar patru în familie, iar el mi-a explicat că duce la sinagogă pâinile pregătite în plus, să le ofere evreilor nevoiași. Își iubea familia și prietenii. Aducea mereu prieteni acasă la cină, cu toate că la un moment dat mama a pus piciorul în prag și i-a spus că nu poate chema mai mult de cinci persoane odată, fiindcă nu era loc pentru mai mulți în jurul mesei.

— Dacă ești suficient de norocos să ai bani și o casă drăguță, îți permiți să-i ajuți pe cei care nu au, îmi spunea tata. Asta e important în viață. Să-ți împarți norocul cu alții.

Tata îmi spunea că e mai plăcut să oferi decât să iei, că lucrurile importante în viață — prietenii, familia, bunătatea — sunt mult mai valoroase decât banii. Un om valorează mai mult decât contul său bancar. Atunci îl credeam nebun, dar acum, după câte am văzut în viața asta, știu că avea dreptate.

Însă era un nor deasupra scenei noastre fericite de familie. Germania avea necazuri. Pierduserăm ultimul război și economia era distrusă. Aliații victorioși cereau mai mulți bani drept reparații de război decât ar fi putut Germania să plătească vreodată, iar 68 de milioane de oameni aveau de suferit. Era criză de alimente și combustibil, iar sărăcia se răspândea galopant, resimțită acut de poporul german atât de mândru. Cu toate că eram o familie din clasa de mijloc care ducea o viață confortabilă, nu puteam găsi multe din lucrurile necesare, chiar dacă aveam bani. Mama mergea pe jos mulți kilometri până la piață, unde schimba poșetele și hainele pe care le strânsese în vremuri mai bune pe ouă, lapte, unt sau pâine. Când am împlinit 13 ani, tata m-a întrebat ce îmi doresc, iar eu am cerut șase ouă, o franzelă albă, care se găsea greu, deoarece germanii preferă pâinea de secară, și un ananas. Nu îmi puteam imagina nimic mai impresionant decât șase ouă, iar ananas nu văzusem niciodată. Și, cumva, tata a găsit unul — habar nu am cum, dar așa era tata. Făcea lucruri care păreau imposibile doar ca să-mi aducă un zâmbet pe chip. Am fost atât de încântat, că am mâncat toate cele șase ouă și tot ananasul de îndată. Parcă nu avusesem niciodată atât de multă mâncare delicioasă. Mama m-a avertizat să o iau mai încet, dar crezi că am ascultat? Nu!

Inflația era îngrozitoare, așa că era imposibil să-ți faci provizii de alimente neperisabile sau să-ți faci planuri de viitor. Tata venea acasă de la lucru cu o valiză plină cu bani care până în dimineața următoare aveau să-și piardă valoarea. Mă trimitea la magazin și spunea:

— Cumpără tot ce poți! Dacă au șase pâini, cumpără-le pe toate! Mâine n-o să avem nimic!

Era foarte greu până și pentru cei norocoși, iar germanii erau umiliți și furioși. Oamenii au devenit disperați și receptivi la orice soluție. Partidul Nazist și Hitler au promis poporului german o soluție. Și au găsit și un dușman.

În 1933, când Hitler a venit la putere, a adus cu sine un val de antisemitism. În anul acela împlineam 13 ani, iar conform tradiției noastre, trebuia să am parte de *Bar Mitzvah*, o ceremonie

religioasă străveche pentru a sărbători trecerea spre maturitate. *Bar Mitzvah*, care înseamnă „fiul poruncii“, este urmată de obicei de o petrecere minunată cu mâncăruri delicioase și dansuri. În alte vremuri, aceasta ar fi avut loc în Sinagoga Mare din Leipzig, dar acest lucru nu a mai fost permis după ce a început guvernarea nazistă. În schimb, am avut ceremonia de *Bar Mitzvah* într-o mică sinagogă de pe strada noastră, aflată la trei sute de metri distanță. Rabinul care conducea *shul*-ul nostru (un alt nume pentru sinagogă, cu sensul literal de „casa cărților“) era foarte deștept. A închiriat apartamentul de sub sinagogă unui neevreu care avea un băiat în SS. Când au început atacurile antisemite, acest fiu neevreu avea mereu grijă ca apartamentul, așadar și *shul*-ul de deasupra, să fie păzit de gărzi. Dacă voiau să distrugă *shul*-ul, trebuiau să distrugă și casa acestui om.

Am avut ceremonia religioasă, cu lumânări aprinse și rugăciuni atât pentru familia mea, cât și pentru cei care s-au stins. După ceremonie, am fost considerat bărbat conform tradiției evreiești, responsabil de propriile acțiuni. Am început să mă gândesc la viitorul meu.

Când eram foarte mic, îmi dorisem să mă fac doctor, dar nu pentru asta aveam talent. În Germania, existau centre la care erau trimiși elevii ca să-și descopere aptitudinile cu ajutorul unei serii de teste de memorie și dexteritate manuală. Astfel s-a decis că aptitudinile mele sunt optice și matematice, având o vedere și o coordonare mână-ochi excelente. Aș fi fost un inginer grozav, așa că asta am decis să studiez.

Mergeam la 32 Volksschule, o școală foarte bună, într-o clădire frumoasă. Se afla la un kilometru de casa noastră și făceam vreo cincisprezece minute pe jos până acolo. Asta dacă nu era iarnă! Leipzig este un oraș foarte rece și opt luni pe an râul era înghețat bocnă. Puteam să ajung cu patinele pe râu până la școală în cinci minute.

În 1933, am intrat la liceu și urma să merg la Leibniz Gymnasium. Dacă altul ar fi fost cursul istoriei, aș fi studiat acolo până la 18 ani, dar nu a fost să fie.

Într-o zi, am venit la ore și am fost informat că nu mai pot participa — eram dat afară fiindcă eram evreu. Acest lucru a fost inacceptabil pentru tatăl meu, un bărbat încăpățânat care cunoștea oameni puternici în Leipzig și care a conceput curând un nou plan pentru educația mea.

— Nu-ți face griji, mi-a spus. Îți vei continua studiile. Am eu grijă de asta.

Mi s-au pregătit acte false și, cu ajutorul unui prieten de familie, m-am înscris la Jeter und Shearer, un colegiu de inginerie mecanică din Tuttlingen, spre sud, departe de Leipzig. Acesta era epicentrul tehnologiei inginerești la vremea aceea, furnizând lumii întregi mecanică de precizie. Acolo construiau tot soiul de utilaje incredibile, instrumente medicale complexe și mașini industriale. Îmi amintesc că am văzut o mașină în care un pui intra viu pe la un capăt al unei benzi transportoare și ieșea la celălalt capăt jumulit, spălat și împachetat. Era incredibil! Iar eu aveam să învăț cum să fac aceste mașini, cea mai bună educație inginerească posibilă. Ca să fiu admis, a trebuit să dau o serie de examene și eram atât de agitat, încât am fost nevoit să-mi șterg cu grijă sudoarea de pe frunte înainte să se prelingă pe foi și să-mi strice lucrarea. Eram foarte preocupat să nu-l dezamăgesc pe tata.

Am fost înmatriculat sub numele fals de Walter Schleif, un orfan german neevreu care avea mai puține motive să se teamă de numirea lui Hitler în funcția de cancelar al Germaniei. Walter Schleif era identitatea unui băiat german care exista în realitate, dar care nu mai era de găsit. Cel mai probabil, familia lui părăsise discret Germania când naziștii au ajuns la putere. Tata a obținut cărțile lui de identitate și a reușit să le modifice, producând niște falsuri suficient de convingătoare cât să păcălească guvernul. Cărțile de identitate germane de la vremea aceea aveau fotografii minuscule încorporate în hârtie, care se vedeau numai sub o lumină specială cu infraroșii. Falsul trebuia făcut foarte bine, dar vocația tatei pentru mașini de scris însemna că avea acces la instrumentele și cunoștințele potrivite.

Cu noile documente, puteam să încep o nouă viață și să-mi ocup locul la școală, unde am început ucenicia în inginerie mecanică. Școala era la nouă ore de mers cu trenul din Leipzig. Trebuia să am grijă de mine, de hainele mele, de studiile mele și să-mi păstrez secretul cu orice preț. Mergeam la școală în fiecare zi și dormeam noaptea într-un orfelinat din apropiere, într-un dormitor comun cu băieți mult mai mari. În schimbul muncii de ucenic, primeam un mic stipendiu pe care îl puteam folosi pentru îmbrăcăminte și alte lucruri esențiale.

Ca Walter Schleif, duceam o viață singuratică. Nu puteam spune nimănui cine eram de fapt, nu mă puteam confesa nimănui — să fac asta ar fi însemnat să-mi dezvălui identitatea evreiască și să mă pun în pericol. Trebuia să am o grijă deosebită la toalete și la duș, fiindcă dacă alt băiat ar fi observat că sunt circumcis, asta ar fi însemnat sfârșitul pentru mine.

Nu aveam cine știe ce contact cu cei de acasă. Să scriu scrisori nu era un lucru sigur, iar pentru a-i suna trebuia să merg la telefon în subsolul unui magazin universal, urmând un traseu lung și complicat, ca să mă asigur că nu sunt urmărit. În rarele ocazii când puteam vorbi cu familia mea, mi se rupea inima. Nu pot să explic durerea care mă cuprindea fiindcă eram atât de departe de casă, dar aceasta era singura posibilitate de a-mi asigura o educație și viitorul pe care tata și-l dorea pentru mine. Oricât de greu mi-ar fi fost departe de familie, ar fi fost și mai rău să-i dezamăgesc.

I-am spus tatălui meu cât de singur mă simt fără ei, iar el m-a îndemnat să fiu tare.

— Eddie, știu că e foarte greu, dar într-o bună zi o să-mi mulțumești, a spus el.

Am aflat mai târziu că, deși cu mine era sever, în clipa în care punea telefonul în furcă, începea să plângă ca un copil. Se prefăcea curajos ca să mă ajute să fiu și eu curajos.

Și a avut dreptate. Fără ceea ce am învățat la școala aceea, nu aș fi supraviețuit niciodată evenimentelor care aveau să vină.

Au trecut cinci ani. Cinci ani de muncă neîncetată și de singurătate.

Nu sunt sigur că pot să explic cum e să te prefaci că ești altcineva de la vârsta de 13 ani și jumătate până la 18 ani. Este o povară îngrozitoare să porți acest secret atât de mult timp. Nu a trecut o clipă în care să nu-mi fie dor de familia mea, dar am înțeles că studiile mele erau importante și am continuat. A fost un sacrificiu teribil să fiu despărțit de ai mei atâția ani, dar am câștigat atât de multe de pe urma studiilor.

În ultimii ani de ucenicie, am lucrat la o întreprindere care făcea echipamente de radiografie foarte bune. Pe lângă latura tehnică și teoretică a educației mele, trebuia să demonstrez că pot munci asiduu și că sunt capabil în noua mea profesie. Lucram toată ziua și mergeam la școală seara. Miercurea era singura zi când nu lucram și pe care mi-o puteam dedica în întregime studiilor.

În ciuda singurătății mele, îmi plăcea nespus educația pe care o primeam. Profesorii cu care studiam erau unele dintre cele mai grozave minți din lume și era suficient să pună mâna pe unelte și puteau să facă orice, de la cele mai mărunte angrenaje până la mașini uriașe aflate în linia întâi a tehnologiei. Toate aceste lucruri mi se păreau miraculoase. Germania era în fruntea unei revoluții tehnologice și industriale care promitea să facă viața mai bună pentru milioane de oameni, iar eu eram chiar în avangarda acesteia.

În 1938, imediat după ce am împlinit 18 ani, am dat examenele finale și am fost ales cel mai bun ucenic din școala mea în acel an, fiind invitat să intru în sindicat. Pe vremea aceea, sindicatele din Germania nu erau la fel ca cele de azi. Aveau mai puțin de-a face cu negocierea condițiilor de lucru și cu câți bani câștigai și se ocupau mai degrabă de ceea ce puteai face ca practician. Pe atunci, te invitau să li te alături numai dacă erai foarte bun profesional, dacă erai în fruntea celor din meseria ta. Era cadrul în care se adunau mințile cele mai ascuțite dintr-un domeniu și cooperau pentru a face să progreseze știința și industria. În sindicat, chestiuni precum clasa și convingerile nu

aveau nicio importanță pe lângă prestigiul muncii în sine. A fost cu adevărat o mare onoare pentru mine să fiu primit atât de tânăr în această organizație.

La ceremonie, am fost chemat în fața tuturor să accept distincția din partea Maestrului Sindicatului Ingineriei de Precizie, care era îmbrăcat în tradiționala și eleganta robă albastră, cu guler bogat din dantelă.

— Astăzi, îl primim pe ucenicul Walter Schleif într-unul dintre cele mai de seamă sindicate din Germania, a anunțat el. Am izbucnit în lacrimi.

Maestrul m-a scuturat.

— Ce e cu tine? E una dintre cele mai importante zile din viața ta! Ar trebui să fii mândru!

Însă eu eram de neconsolat. Mă simțeam groaznic de trist că părinții mei nu puteau fi acolo să mă vadă. Îmi doream atât de tare să vadă ce realizasem — îmi doream și ca maestrul meu să înțeleagă că nu eram bietul orfan Walter Schleif. Că eram Eddie Jaku, că aveam o familie care mă iubea și că mă durea nespus să fiu departe de ei.

Prețuiesc fiecare informație pe care mi-au oferit-o acei ani, dar voi regreta întotdeauna timpul petrecut departe de familia mea. Într-adevăr, tatăl meu a fost înțelept când mi-a spus că viața valorează mai mult decât contul din bancă. Sunt multe lucruri pe lumea asta pe care nu le cumperi cu nicio sumă de bani, iar unele sunt mai mult decât neprețuite. Familia, în primul rând, familia, în al doilea rând și familia, în ultimul rând.

Capitolul 2

Slăbiciunea se poate preface în ură.

Pe 9 noiembrie 1938, am făcut cea mai mare greșeală din viața mea de până atunci.

După ce am absolvit, mi-am luat o slujbă unde făceam instrumente medicale de precizie și am rămas în Tuttlingen câteva luni. Era aniversarea de douăzeci de ani a căsătoriei părinților mei și am hotărât să-i surprind cu o vizită. Mi-am cumpărat un bilet și am făcut drumul de nouă ore cu trenul până în orașul unde m-am născut. Dincolo de geam, câmpurile și pădurile Germaniei apăreau și dispăreau cât ai clipi.

Aflat la adăpost în incinta școlii, nu avusesem acces la ziare sau radio. Habar nu aveam ce se întâmpla cu țara pe care o iubeam atât de mult și nici despre norul tot mai mare al antisemitismului care se așezase deasupra ei.

Am ajuns și am găsit casa încuiată și cufundată în întuneric. Familia mea dispăruse. Nu aveam de unde să știu că se ascunseseră, crezând că eu sunt în siguranță, la mare depărtare.

Încă mai aveam cheia, altfel ar fi trebuit să dorm în șanț. Am deschis ușa și am găsit-o pe cățelușa mea teckel, Lulu. A sărit imediat și m-a lins pe picioare. Era fericită, la fel eram și eu.

Eram foarte îngrijorat din pricina familiei mele. Pentru mine nu avea niciun sens să fie plecați în toiul nopții. Dar eram foarte obosit și ajunsesem în patul copilăriei mele după cinci ani petrecuți departe. Nu părea că ar putea să mi se întâmple ceva rău acolo.

Am rămas treaz, ascultând zgomote îndepărtate de pe stradă. Nu aveam habar ce se întâmpla, nu știam că în partea cealaltă a orașului, sinagogile ardeau. În cele din urmă, epuizat, am adormit.

M-am trezit la ora cinci dimineața în bubuitul ușii sparte cu piciorul. Zece naziști au dat buzna înăuntru, m-au târât afară din

pat și, îți jur, mi-au tras o bătaie soră cu moartea. În scurt timp, aveam pijamalele îmbibate de sânge. Unul și-a scos baioneta, mi-a tăiat o mânecă și a început să-mi graveze o svastică pe braț. Când a început să taie, cățelușa mea Lulu a sărit la el. Nu știu dacă l-a mușcat sau doar l-a speriat, dar nazistul mi-a dat drumul și apoi, cu baioneta de la capătul puștii, a înjunghiat-o mortal pe biata cățelușă, strigând: *Ein Juden Hund!* Câine evreu.

M-am gândit: Eddie, asta e ultima ta zi. Azi o să mori.

Dar nu erau acolo ca să mă ucidă, ci doar ca să mă bată și să mă umilească. După primul atac, m-au scos afară în stradă și m-au făcut martor la distrugerea casei noastre vechi de două sute de ani, căminul în care fuseseră crescute generații întregi ale familiei mele. În clipa aceea, mi-am pierdut demnitatea, libertatea și încrederea în oameni. Am pierdut tot rostul vieții. Am fost redus de la a fi un om la a fi nimic.

Noaptea aceea este cunoscută acum sub numele de *Kristallnacht*, Noaptea de cristal sau Noaptea sticlei sparte, denumită astfel din cauza cioburilor care au umplut străzile după ce magazinele, casele și sinagogile evreilor au fost jefuite și distruse de Cămășile brune, organizația paramilitară nazistă. Autoritățile germane nu au făcut nimic pentru a opri aceste acțiuni.

În noaptea aceea, germani civilizați săvârșeau atrocități în tot orașul Leipzig, în toată țara. Aproape fiecare casă și întreprindere evreiască din orașul meu a fost vandalizată, incendiată sau distrusă, la fel și sinagogile noastre. La fel și oamenii noștri.

Nu doar soldații naziști și bătăușii fasciști s-au întors împotriva noastră. Cetățeni obișnuiți, prietenii și vecinii noștri dinainte să mă fi născut eu s-au alăturat violențelor și jafurilor. Când mulțimea a terminat de distrus proprietățile, au adunat evreii — mulți dintre ei copii mici — și i-au aruncat în râul pe care patinam când eram mic. Gheața era subțire și apa extrem de rece. Bărbați și femei cu care crescusem stăteau pe malurile râului, scuipând și batjocorind oamenii în timp ce aceștia se chinuiau.

— Împușcați-i! strigau. Împușcați câinii de evrei!

Ce s-a întâmplat cu prietenii mei germani de au devenit ucigași? Cum este posibil să faci dușmani din prieteni, să dezlănțui o asemenea ură? Unde era Germania de care fusesem atât de mândru, țara în care mă născusem, țara strămoșilor mei? Ieri eram prieteni, vecini, colegi, iar azi ni se spunea că suntem dușmani de moarte.

Când mă gândesc la germanii aceia care se bucurau de durerea noastră, vreau să-i întreb: „Aveți suflet? Aveți inimă?“ Era nebunie, în adevăratul sens al cuvântului — oameni altădată civilizați și-au pierdut orice capacitate de a distinge binele de rău. Au săvârșit atrocități îngrozitoare și, mai rău, le-a plăcut. Credeau că fac ceea ce trebuie. Și chiar și cei care nu se puteau păcăli că noi, evreii, suntem dușmanul nu au făcut nimic ca să oprească mulțimea.

Dacă s-ar fi opus destui oameni atunci, în timpul *Kristallnacht*, și ar fi spus: „Ajunge! Ce faceți? Ce e cu voi?“, cursul istoriei ar fi fost altul. Dar nu au făcut-o. Le-a fost frică. Au fost slabi. Iar slăbiciunea lor le-a permis să fie manipulați către ură.

Când m-au încărcat într-un camion ca să mă ia de acolo, în timp ce sângele mi se amesteca cu lacrimile de pe față, am încetat să mai fiu mândru că sunt german. Pentru totdeauna.

Capitolul 3

Ziua de mâine va veni dacă
supraviețuiești zilei de azi. Pas cu pas.

Camionul m-a dus la grădina zoologică, unde am fost reținut într-un hangar împreună cu alți tineri evrei. Când am sosit, erau vreo 30. Toată noaptea, brutele naziste au tot adus alți și alți evrei, iar când au strâns 150, ne-au încărcat în alt camion. Pe drum, ceilalți bărbați mi-au povestit despre dezastrul din *Kristallnacht*, despre jafuri, incendierea sinagogilor. Eram în stare de șoc, înspăimântat, îngrijorat pentru familia mea. La momentul acela, niciunul dintre noi nu înțelegea că acesta era doar începutul coșmarului. Aveau să vină lucruri mult, mult mai rele când camionul a părăsit orașul și noi am fost transportați la lagărul de concentrare Buchenwald.

Brutele naziste mă bătuseră atât de rău, încât atunci când am ajuns la Buchenwald, învinețit și însângerat, comandantul a intrat în panică și i-a pus pe gardieni să mă conducă 38 de kilometri până la cel mai apropiat spital. M-au lăsat acolo două zile, nepăzit, în timp ce eu mă refăceam după rănile suferite, îngrijit de asistentele germane. Am întrebat-o pe una dintre ele ce s-ar întâmpla dacă aș fugi și ea m-a privit cu tristețe.

— Ai părinți? a întrebat.

— Desigur.

— Dacă ai încerca să fugi, i-ar găsi pe părinții tăi și i-ar spânzura la 15 minute după ce ai ieși pe poarta din față.

Asta mi-a scos din minte orice gând legat de fugă. Nu aveam idee ce se întâmplase cu părinții mei: fugiseră din Leipzig înainte să sosească naziștii? Găsiseră un loc sigur la un prieten sau o rudă? Sau veniseră naziștii după ei? Fuseseră închiși altundeva în Germania? Pur și simplu nu știam, iar frica și îngrijorarea mă țineau prizonier cu aceeași eficiență ca gardienii. După ce m-am întremat suficient cât să nu mai fiu în pragul morții, cei de la

spital au sunat la lagărul Buchenwald și gardienii naziști au venit să mă ia înapoi.

Când am fost adus la Buchenwald, în primul moment m-am simțit ușurat. Primisem îngrijiri medicale și eram înconjurat de alți germani, majoritatea profesioniști civilizați din clasa de mijloc. Ba chiar m-am împrietenit cu câțiva dintre ceilalți prizonieri. Prietenul meu cel mai bun de acolo era Kurt Hirschfeld, un tânăr evreu german din Berlin, care fusese arestat de *Kristallnacht*. Ținând cont de toate acestea, am crezut că voi fi în siguranță. Cât m-am înșelat!

Buchenwald era cel mai mare lagăr de concentrare din interiorul granițelor Germaniei. Era denumit astfel după codrii de fagi care se înălțau în apropiere, cunoscuți apoi drept Pădurea cântătoare, din cauza urletelor care răsunau de la prizonierii torturați acolo.

Primii prizonieri au fost comuniștii, adunați într-una dintre primele epurări naziste din 1937, urmați de mulți alți oameni considerați subumani de către naziști: prizonieri politici, slavi, francmasoni și evrei.

Când am sosit acolo, lagărul nu era pregătit pentru numărul de prizonieri pe care avea să-i găzduiască. Nu erau ridicate dormitoare sau barăci, așa că ne-au adunat într-un cort uriaș în care am dormit pe podea până când au putut rezolva problema cazării. La un moment dat, 1 200 de cehi erau adăpostiți într-un fost staul pentru 80 de cai. Dormeau câte cinci într-un pat, unind paturile și întinzându-se de-a latul ca sardelele. Condițiile erau atât de dure, încât boala și inaniția erau inevitabile.

Istoria privește în urmă la ororile lagărelor de concentrare din al Treilea Reich și imaginile sunt bine-cunoscute — imagini cu evrei înfometați, torturați, traumatizați după barbaria persecuției lor. Însă când am sosit acolo, nu știam că toate acestea aveau să se petreacă. La început, nu am înțeles de ce erau capabili cei care ne țineau prizonieri. Cine și-ar fi putut imagina?

Nu puteam cuprinde cu mintea motivul pentru care fuseserăm adunați și închiși. Nu eram infractori. Eram buni cetățeni, germani muncitori, oameni obișnuiți, care aveau slujbe și

animale de companie și care își iubeau familiile și țara. Ne mândream cu hainele noastre și cu poziția noastră în societate, bucurându-ne de muzică și literatură, de vin bun și bere și de trei mese consistente pe zi.

Acum, masa standard era un castron de orez și tocană cu carne. Îți dădeai seama care erau deținuții politici importanți după lanțurile grele pe care erau forțați să le poarte și care le legau gleznele de încheieturile mâinilor. Aceste lanțuri erau atât de scurte și grele, încât nu puteau sta drepți în timp ce mâncau și trebuiau să se cocoșeze deasupra farfuriei. Nu primeam linguri, așa că eram nevoiți să mâncăm cu mâinile. Asta nu ar fi fost atât de rău dacă nu am fi avut condiții atât de insalubre. Nu aveam hârtie igienică și trebuia să ne ștergem dosurile cu ce cârpe găseam sau cu mâinile goale. Nu exista nici vreo toaletă adevărată. În schimb, aveam o hazna uriașă, un șanț lung, și eram obligați să ne ducem acolo aproape 25 de bărbați odată. Îți poți imagina o asemenea priveliște? Douăzeci și cinci de bărbați — doctori, avocați, profesori universitari — ținându-și cu grijă echilibrul pe două scânduri de lemn ca să se ușureze deasupra unei gropi pline cu dejecții.

Prietene, cum să-ți explic cât de absurdă și înfiorătoare era toată treaba asta pentru mine? Nu puteam înțelege ce s-a întâmplat. Nu înțeleg nici acum, de fapt. Nu cred că voi înțelege vreodată.

Fusesem o națiune care punea preț pe statul de drept mai presus de toate, o națiune în care oamenii nu aruncau gunoaie pe jos pentru că nu voiau să aibă străzi murdare. Puteai fi amendat cu 200 de mărci dacă aruncai un muc de țigară pe geamul mașinii. Iar acum era permis și chiar încurajat ca oamenii să ne bată. Eram loviți pentru cele mai mărunte greșeli. Într-o dimineață, încă dormeam când a sunat clopoțelul pentru strigarea apelului și pentru asta am fost biciuit. Altă dată, am fost bătut cu un baston de cauciuc pentru că aveam cămașa scoasă din pantaloni.

În fiecare dimineață, naziștii jucau un joc teribil. Deschideau porțile și lăsau două-trei sute de oameni să plece. Când bieții

oameni ajungeau la treizeci sau patruzeci de metri, porneau mitralierele, nimicindu-i ca pe niște animale. Dezbrăcau cadavrele, le puneau în saci și le trimiteau acasă cu o scrisoare în care scria: „Soțul/fratele/fiul dumneavoastră a încercat să fugă și a murit“. Dovada era glonțul din spinarea omului. Așa rezolvau nenorociții problema suprapopulării de la Buchenwald.

Otto von Bismarck, primul cancelar al Germaniei unificate, a avertizat la un moment dat lumea întreagă să fie atentă la poporul german. Cu un lider bun, era cea mai măreață națiune de pe fața pământului. Cu un lider rău, germanii erau monștri. Pentru gardienii care ne persecutau, disciplina era mai importantă decât bunul-simț. Dacă unui soldat i se spune să mărșăluiască, va mărșălui. Dacă i se spune să împuște un om în spinare, o va face și nu se va întreba niciodată dacă e un lucru bun sau rău. Germanii au făcut din disciplină o religie, iar asta i-a transformat în niște ucigași.

Curând, mulți au văzut moartea drept o alternativă mai bună la viața în Buchenwald. Am cunoscut un dentist, dr. Cohen, care a fost bătut atât de rău de SS, încât a făcut ruptură de stomac și a început să se stingă încet și agonizant. A plătit 50 de mărci, salariul cam pe o săptămână, pentru o lamă de ras de contrabandă. Om de știință, a calculat exact ce artere trebuie să taie și cât de mult va dura să moară. Și-a făcut planul să se așeze pe toaletă, chiar în mijloc, exact la momentul potrivit, astfel încât să aibă 17 minute la dispoziție până să vină un gardian, respectiv atât timp calculase că îi va trebui ca să piardă destul sânge și să moară. Apoi avea să cadă în toaletă, iar gardienii nu aveau să-l poată scoate, să-l spele, să-l coasă, să-l pedepsească și să-i spună: „Mori când vrem noi să mori. Nu mai devreme“. Bietul om a reușit în misiunea sa sumbră; a scăpat de naziști în condițiile impuse de el.

Aceasta era Germania în 1938: complet transformată, fără moravuri, fără respect, fără decență umană. Dar nu tuturor germanilor le lipsea rațiunea.

Unul dintre primii soldați naziști pe care i-am văzut după ce am sosit la Buchenwald era un chip cunoscut, un bărbat de la internatul unde am stat pe când studiam ingineria. Numele său era Helmut Hoer și fusese mereu amabil cu mine pe vremea când trăiam sub identitatea falsă a lui Walter Schleif.

— Walter! a spus el. Ce faci aici?

— Nu sunt Walter, i-am zis. Sunt Eddie.

I-am scuipat pe pantofi, i-am spus cât de șocat eram. Cine eram de fapt. Că nu-mi venea să cred că el, odinioară un prieten al meu, un om, era acum gardian pentru SS.

Bietul Helmut nu știa că sunt evreu. Nu am mai văzut niciodată pe cineva atât de confuz și de cuprins de panică. Mi-a spus că vrea să mă ajute, că nu mă poate lăsa să fug, dar că va face tot ce poate. S-a dus la comandantul lagărului și i-a spus că sunt un om bun și un meșteșugar excepțional. Naziștii aveau nevoie de meșteșugari.

Al Treilea Reich se pregătea pentru *Der totale Krieg*, războiul total împotriva lumii. În războiul total, nu existau diferențe între soldat și civil, vinovat și nevinovat, armată și industrie. Societatea germană era reorganizată în întregime pentru a produce arme de război, așa că oricine avea experiență în utilaje sau producție reprezenta un potențial avantaj pentru efortul de război. La scurt timp după ce Helmut a garantat pentru mine, am fost chemat în biroul comandantului. M-au întrebat dacă vreau să lucrez pentru ei.

— Da.

— Pentru tot restul vieții?

— Da.

Nu costa nimic să spun „da“. Evreii deveniseră țapul ispășitor, așa cum fuseseră de atâtea ori de-a lungul secolelor, însă foamea de bani și productivitate din al Treilea Reich încă biruia nebunia urii pure. Eram în închisoare, dar dacă statul german putea face bani de pe urma noastră, atunci încă le eram de folos.

M-au pus să semnez un contract de muncă și o declarație în care spuneam că mă îngrijeau bine, că mă hrăniseră și că timpul petrecut în lagăr fusese confortabil, iar apoi au făcut planuri

pentru transferul meu. În cadrul înțelegerii, i-au îngăduit tatălui meu să vină să mă ia de la Buchenwald și să mă ducă acasă să petrec câteva ore cu mama, iar apoi să mă escorteze la fabrică, unde aveau să mă pună la muncă până în ziua în care aveam să mor. După *Kristallnacht*, el și familia mea se întorseseră la Leipzig și așteptau în liniște ca vremurile să se îndrepte. Cu toate că voiau să fugă din Germania, nu aveau de gând să mă lase în urmă.

Tata a fost copleșit de bucurie, găsind o ocazie să-mi câștige libertatea. Pe 2 mai 1939, la șapte dimineața, tata m-a luat cu o mașină închiriată. Am părăsit Buchenwald, la șase luni după ce sosisem acolo.

Prietene, poți să-ți închipui cât de bine a fost să plec? Să vină tata cu mașina până la porțile lagărului și să mă îmbrățișeze? Să urc pe locul din dreapta și să pornesc spre libertate? Acesta era paradisul, un sentiment de libertate și sfârșitul persecuției.

Aveam să-mi amintesc deseori acest sentiment în anii ce au urmat, când mă gândeam că, dacă mai pot supraviețui o zi, o oră, un minut, atunci durerea se va sfârși și va veni ziua de mâine.

Capitolul 4

Bunătatea o poți găsi pretutindeni,
chiar și la străini.

Tatăl meu trebuia să mă ducă la o fabrică aeronautică din Dessau, unde fusesem rechiziționat ca meșteșugar. În schimb, am întors mașina și am condus drept până la graniță. Urma să fugim din țară; aceasta putea fi singura noastră șansă. Mama și sora mea, rămase în Leipzig, urmau să vină după noi și aveam să ne reunim toți în Belgia.

Nu aveam bagaje și nici cine știe ce bani, fiindcă ar fi fost un risc prea mare dacă germanii ar fi percheziționat mașina și ne-ar fi găsit pregătiți pentru o călătorie. Am mers până la orașul de frontieră Aachen, unde am întâlnit într-un restaurant un traficant de persoane pe care l-am plătit să ne conducă din Germania până în Belgia. Am lăsat mașina închiriată în urmă și, cu un mic grup de fugari și traficantul la volan, am mers în noapte pe un drum forestier întunecat pentru a ajunge la o porțiune singuratică și slab populată a frontierei. Traficantul ne promisese că ne va duce în Belgia, dar ne-a dus în schimb în Olanda, unde ne-am adunat în întuneric cu încă șapte refugiați, pe marginea unui drum. Șoselele de atunci erau invidia Europei — late, bine construite și înălțate cu un metru și jumătate deasupra unui șanț de scurgere care se întindea de-a lungul lor. Ne-am ghemuit în șanțul acela, așteptând ocazia să fugim. Traficantul ne-a avertizat că în curând va trece un camion cu o lanternă montată pe spate. Trebuia să așteptăm până când camionul avea să treacă și apoi să fugim cât de iute puteam înainte ca lanterna să se întoarcă și să ne găsească. Odată ce treceam granița, trebuia să ne mișcăm cât de repede puteam până ce ajungeam la zece kilometri de Olanda. După aceea, legal, aveam să fim în Belgia, unde regimul nazist nu avea nicio autoritate să ne prindă. Mulți dintre evreii care fugiseră în

Olanda erau ulterior trimiși înapoi în Germania, în timp ce Belgia primea mai mulți refugiați care încercau să fugă din Germania, unde persecuțiile deveniseră tot mai grave.

Eram agitat, transpirat și foarte îngrijorat că nu vom reuși, dar tata era calm. Mi-a spus să rămân aproape și că mă va ține el dacă se întâmplă ceva rău. Bineînțeles, nu după mult timp a sosit camionul huruind în noapte, făcând un zgomot teribil. Lumina m-a orbit, dar am simțit cum o mână mă apucă de dosul curelei, cu degetele strânse bine. E tata, mi-am spus, speriat să nu mă piardă în fugă. Am așteptat și, la câteva secunde după ce a trecut camionul, am început să fug împreună cu grupul, ajungând în siguranță la șanțul de pe partea belgiană a drumului, cu câteva secunde înainte ca lanterna să se întoarcă. Mi-am dat seama atunci, spre groaza mea, că persoana care se ținea de cureaua mea nu era tata, ci una dintre femeile din grup. Tata era în urma noastră. Se oprise să ajute o femeie să urce pe rambleu și ajunsese doar la jumătatea drumului când lumina s-a întors și l-a găsit. A trebuit să ia o decizie într-o fracțiune de secundă: să se întoarcă în Olanda, unde putea fi prins, sau să fugă în Belgia și să ne pună în pericol pe cei care scăpaserăm. A făcut alegerea curajoasă de a se întoarce și a dispărut înapoi în Olanda.

Eram foarte îngrijorat, dar nu aveam de ales. Trebuia să merg mai departe. Făcuserăm un plan să ne întâlnim la un hotel din sătucul belgian Verviers dacă ne despărțeam. Am luat o cameră acolo și am așteptat neliniștit o noapte și o zi înainte să sosească tata, grav rănit.

Fusese prins de jandarmerie (poliția belgiană) în timp ce încerca să treacă din nou granița, iar agenții îl bătuseră. Avea foarte puțini bani, dar le oferise polițiștilor butonii săi din platină ca să-i dea drumul. Șeful a inspectat butonii și i-a spus că nu sunt deloc din platină, doar emailați, și l-a dat pe mâna Gestapoului. Era în custodie într-un tren ce-l transporta către lagăre când s-a eliberat, a tras frâna de urgență ca să oprească trenul și a fugit. În noaptea aceea, a reușit să traverseze granița și ne-am întâlnit la hotel.

În dimineața următoare, am călătorit până la Bruxelles, unde familia mea închiriase un apartament chiar în inima orașului. Era o locuință foarte drăguță, confortabilă, cu suficient spațiu pentru mama și sora mea. Însă ele nu au venit. Trebuiau să traverseze frontiera împreună, prin același loc ca noi, dar fuseseră arestate și erau în închisoare în Leipzig. Când am telefonat să discut cu ele, au răspuns cei de la Gestapo. Mi-au spus că dacă nu mă întorc imediat, o s-o omoare pe mama.

Ce să fac? Cum să o las pe mama în urmă? Cum să o pun într-un asemenea pericol? Am întrebat dacă pot vorbi cu ea un minut, iar în secunda în care a primit receptorul, a strigat:

— Nu te întoarce! E o capcană! O să te omoare!

Și apoi legătura s-a întrerupt.

Nu am știut până mai târziu că ofițerul Gestapo a luat telefonul și a izbit-o pe biata mea mamă în față cu receptorul, zdrobindu-i obrazul. Nu s-a vindecat niciodată cum trebuie, iar tot restul vieții a rămas cu un pomete adâncit, cu carnea furioasă și zbârcită, pe care trebuia s-o acopere cu un plasture.

Îți poți închipui ce groază am simțit? Am ieșit în goană, cuprins de furie și panică, gata să mă întorc de îndată în Germania. Am insistat că nu o pot lăsa pe mama să sufere. Tata mi-a interzis orice mișcare și ne-am certat rău pe tema asta. Era convins că, dacă m-aș fi predat, în scurt timp aș fi fost mort.

— Nu pleci nicăieri! mi-a spus printre lacrimi. Nu pot să te pierd și pe tine.

Mama a rămas în închisoare trei luni înainte să reușească în cele din urmă să negocieze eliberarea ei și a surorii mele. Imediat ce a ieșit de acolo, a luat-o pe sora mea și au urcat în trenul spre Aachen, la frontiera cu Belgia, unde s-au întâlnit cu traficantul de persoane care ne dusese pe mine și pe tata dincolo de graniță. Urma să ne revedem cu toții la Bruxelles.

Dar când au sosit ele, eu deja plecasem.

Două săptămâni.

Am fost liber două săptămâni înainte să fiu arestat de jandarmeria belgiană. De data asta, nu ca evreu, ci ca german

care traversase frontiera ilegal. Nu îmi venea să cred. În Germania, nu eram german, eram evreu. În Belgia, nu eram evreu, ci german. Nu aveam cum să câștig. Am fost arestat și dus în tabăra de refugiați Exarde, împreună cu alți 4 000 de nemți.

De data aceasta, eram înconjurat de tot soiul de oameni, majoritatea refugiați din Germania lui Hitler — socialiști, comuniști, homosexuali, persoane cu dizabilități. Condițiile din tabără erau dacă nu plăcute, atunci remarcabil de civilizate după sălbăticia și sadismul de la Buchenwald. Aveam anumite libertăți și ne puteam plimba până la zece kilometri distanță, cu condiția să ne întoarcem la timp. Aveam fiecare patul său și primeam trei mese pe zi: în fiecare dimineață, pâine cu margarină și marmeladă sau miere. Ne hrăneau bine și puteam să ducem o viață decentă. Cel mai greu era că nu luam legătura cu familia mea. Ei erau în Belgia, dar eu nu aveam cum să-i contactez fără să alertez autoritățile cu privire la locul unde se aflau.

Am trimis o cerere guvernului belgian, pledându-mi cauza.

— Nu știu de ce mă duceți într-o tabără, fiindcă sunt german. Eu nu sunt de partea naziștilor, nu am colaborat niciodată cu naziștii, însă vă cer permisiunea de a-mi perfecționa franceza. Sunt dispus să-i învăț inginerie mecanică pe tinerii din țara dumneavoastră.

Au acceptat și mi-au dat o carte de identitate care îmi permitea să iau trenul în fiecare zi până la Gent, un frumos oraș vechi din regiunea flamandă a Belgiei, la vreo 20 de kilometri de tabără, ceea ce însemna că aveam nevoie de o permisiune specială pentru a-l vizita. În fiecare dimineață la ora șapte, mă duceam la secția de poliție să-mi ștampileze actele de identitate și apoi mergeam la universitate să predau. Am fost numit instructor în cadrul facultății de inginerie mecanică. Aveam suficient timp să învăț flamanda, să-mi îmbunătățesc franceza și să mă împrietenesc cu multă lume de la universitate.

M-am apropiat și de câțiva dintre ceilalți prizonieri. Și, dacă îți vine să crezi, prietenul meu de la Buchenwald, Kurt, era acolo! Fugise din tabără și ajunsese la Bruxelles, unde fusese arestat ca refugiat. El nu lucra, dar în fiecare seară ne întâlneam și

petreceam timp împreună. Ne-am împrietenit și cu un alt evreu, Fritz Lowenstein, un ebenist talentat care m-a încurajat să profit de situația mea și să-mi pun cunoștințele în practică.

Am rămas acolo aproape un an — până pe 10 mai 1940, când Germania a invadat Belgia, care a devenit astfel un loc nesigur pentru refugiați. Printre prizonieri se numărau mai mulți refugiați politici care fuseseră politicieni germani de rang înalt și se opuseseră ascensiunii la putere a partidului nazist. După căderea celui de-al Treilea Reich, aceștia intenționaseră să se întoarcă și să reconstruiască rămășițele spulberate ale democrației germane. Unul era un tip foarte blând și deștept pe nume Artur Bratu, care fusese politician în Partidul Social Democrat din Germania în timpul Republicii de la Weimar.

Era un lider foarte calm, care ne stimula și, cu toate că era exilat politic, trăia cu speranța de neclintit că într-o bună zi se va întoarce în Germania și va contribui la restabilirea normalității. M-am gândit că pe omul acesta îl voi urma, orice s-ar întâmpla. Este un supraviețuitor.

S-au făcut planuri să ne evacueze în Marea Britanie. A fost organizat un transport pentru refugiați cu o navă care să ne ducă acolo din portul belgian Ostend. Din nefericire pentru noi, funcționarul belgian responsabil de evacuare era un colaborator al regimului și voia să cădem pe mâna naziștilor. A avut grijă ca nava să plece până să ajungem noi la Ostend. Neștiind ce să facă mai departe, Bratu, care de acum era liderul nostru, a hotărât să ne ducă la Dunkirk, la circa cincizeci de kilometri distanță. Orașul-port francez sigur avea vapoare și oferea o posibilă cale de scăpare de pe continentul european. Am luat-o pe jos de-a lungul coastei până în Franța, în speranța că ne vom salva.

Drumul până la Dunkirk a durat vreo zece ore. În timp vremea asta, trupele germane curgeau șuvoaie prin Franța și Belgia; tancurile nemțești Panzer avuseseră nevoie de două săptămâni și câteva zile ca să zdrobească armatele Aliaților și să le facă să se retragă, iar noi am sosit în toiul legendarei evacuări a orașului Dunkirk. *Blitzkrieg*-ul demolase rezistența militară a Aliaților, iar

acum trupele acestora erau captive pe plaja din Dunkirk, așteptând să fie salvate de o flotă civilă, în timp ce erau bombardate intens de trupele germane.

Mii de soldați ai Aliaților zăceau morți și pretutindeni se auzeau focuri de armă și explozii. Ostașii se căzneau să-i țină în loc pe germani cu arme de calibru mic, câtă vreme trupele aliate erau evacuate încet, câte o navă mică odată. Aveau numai 12 ore la dispoziție pentru a-i lua de pe plajă pe cei care se puteau ține pe picioare; morții trebuiau lăsați în urmă. Grupul nostru zdrențăros de cam o duzină de oameni i-a implorat să ne primească pe un vas, dar căpitanul a refuzat.

— Putem lua numai soldați englezi, a spus el. Îmi pare rău.

Fritz a avut o idee. A găsit cadavrul unui biet soldat englez care era cam cât el de mare și l-a dezbrăcat de uniformă. A reușit să treacă de ofițerii englezi și să urce pe un vas, în siguranță. Am încercat și eu să fac același lucru. Un tânăr soldat englez fusese împușcat mortal chiar în timp ce se odihnea pe un buștean. Cuprins de greață, i-am desfăcut nasturii jachetei cu gândul s-o împrumut. Când i-am mișcat corpul ca să-i dezbrac jumătatea inferioară, am descoperit că glonțul îi explodase prin stomac și nu am putut să o fac; nu am reușit să-i iau hainele bietului băiat. Una era să improvizez și să fiu descurcăreț, alta era să fur demnitatea bietului soldat mort, ultimul lucru, singurul lucru pe care nu i-l răpise războiul.

Eram prinși exact la mijloc între armata germană și cea a Aliaților — armele grele se apropiau, bombardierele germane urlau deasupra capetelor noastre. În haosul evacuării, m-am pierdut de grup, așa că, trezindu-mă dintr-odată singur, am decis să merg pe jos până în sudul Franței, unde puteam găsi altă cale de scăpare. Pe drum mi s-au alăturat mii de refugiați, un șir lung, care părea să se întindă de-a lungul întregii Franțe.

Am mers pe jos până în sudul Franței.

Vreme de două luni și jumătate, am mers din zori și până la asfințit. A durat mult fiindcă umblam doar pe drumuri dosnice,

mergând prin sătucuri, unde era mai mic riscul să dau peste soldați naziști și ofițeri SS în căutarea prizonierilor fugari.

Trebuie să-ți spun că niciodată nu am simțit atâta bunătate din partea străinilor ca în sătucurile din Franța. Dormeam sub cerul liber, în pragul ușilor și în locuri ascunse din spațiile publice, și mă trezeam foarte devreme ca să pornesc din nou la drum, astfel încât să nu trezesc bănuielile autorităților. Acum, naziștii dețineau puterea pretutindeni în Franța, având colaboratori care erau mână în mână cu forțele ocupației. Deseori încă era întuneric când o luam din loc, iar sătenii mă vedeau și îmi strigau în franceză: „Ați mâncat? Vă e foame?" Și apoi mă invitau înăuntru să iau micul dejun împreună cu ei. Oamenii aceștia nu aveau nici ei mare lucru, erau fermieri săraci care sufereau deja de pe urma greutăților războiului, dar erau dispuși să împartă tot ce aveau cu mine, un străin — și evreu pe deasupra. Știau că își riscă viața ajutându-mă și totuși o făceau. Chiar și atunci când acești săteni erau ei înșiși flămânzi, își tăiau pâinea felii și mă rugau să iau puțină pentru drum. Nici măcar o dată nu am fost nevoit să cerșesc de mâncare sau să fur, ca să supraviețuiesc. După război, avea să iasă la iveală că, dintre toate popoarele din Europa, poporul francez a fost printre cele mai curajoase și mai virtuoase în ascunderea și apărarea evreilor și a altor minorități persecutate.

În Lyon, erau atât de mulți refugiați, încât drumurile erau închise și nu puteam merge mai departe. Pe atunci, epuizarea și lipsa de hrană mă extenuaseră, eram bolnav și tot mai slăbit. M-am dus la o baie publică să mă spăl. Obiceiul prin părțile acelea era să plătești un franc unui angajat al băii, care îți dădea un prosop și spăla baia după ce o foloseai. Am plătit francul și angajata mi-a luat haina și mi-a arătat baia ce strălucea de curățenie. Abia mă așezasem pe toaletă, când ușa a fost deschisă cu un șut și câteva femei furioase care veniseră la baie m-au tras afară cu pantalonii în vine, lovindu-mă cu picioarele, scuipându-mă și strigând: „Parașutist!" Germania parașuta spioni în toată Europa. Coborau cu un radio în spatele liniilor inamice, iar apoi transmiteau prin intermediul acestuia instrucțiuni bombardierelor, spunându-le încotro să țintească.

Femeia căreia îi dădusem francul îmi umblase în buzunare în timp ce îmi agăța haina în cui și mi-a găsit pașaportul german. A crezut că sunt un spion sabotor german! Nu aveam noroc în ziua aceea. Întâmplător, un polițist francez trecea pe acolo și a intrat să vadă ce e cu agitația aceea. Am fost arestat din nou, de data asta pentru că eram german, nu evreu.

Am fost trimis în lagărul de concentrare Gurs de lângă Pau, în sud-vestul Franței. Era foarte simplu, foarte primitiv. Fusese construit în grabă în 1936 pentru spaniolii care fugeau de războiul civil din Spania. Din nou, însă, aveam un pat și trei mese pe zi. Am petrecut șapte luni acolo și poate că aș fi trăit războiul într-o suferință tăcută, dar demnă, dacă nu ar fi fost o ironie crudă a sorții. Hitler era din ce în ce mai obsedat de evreii din Europa, în special de cei care fugiseră în teritoriile pe care le invadase între timp. Mulți dintre noi eram profesioniști cu o educație superioară, medici, oameni de știință — oamenii de care Hitler avea nevoie ca să asigure progresul științei și industriei din statul său. Și ne voia înapoi.

Colaborator al regimului, șeful statului francez în Regimul de la Vichy, Philippe Pétain, voia să elibereze prizonierii francezi de război, iar evreii străini de pe teritoriul Franței erau moneda lui de schimb.

Eu nu am știut ce se petrece până când comandantul lagărului m-a chemat în biroul său. A spus că voi fi trimis de acolo împreună cu restul evreilor. Până în ziua aceea, nici măcar nu am bănuit că mai erau și alți evrei în lagăr. Dintre cei aproape 15 000 de prizonieri, 823 am fost încărcați în trenuri, câte 35 de oameni într-un vagon. În timp ce eram conduși pe peron ca să urcăm în vagoane, l-am întrebat pe unul dintre gardieni unde se îndrepta trenul, iar el mi-a spus că porneam spre un lagăr de concentrare din Polonia. Atunci a fost prima dată când am auzit de Auschwitz.

Capitolul 5

Îmbrățișeaz-o pe mama ta.

Nu știam de Auschwitz pe vremea aceea; de unde să fi știut? De unde să știe oricare dintre noi că așa ceva era posibil măcar? Dar eu înțelesesem destule despre naziști cât să știu că nu mă puteam întoarce în vreunul dintre lagărele lor. În timp ce stăteam pe teritoriul francez relativ sigur, pe un peron francez, cu gardieni francezi și ingineri francezi, am hotărât să fug.

Știam din pregătirea mea că inginerul din fiecare gară franceză avea un mic set de unelte cu o șurubelniță și o cheie franceză. Când gardienii nu erau atenți, le-am furat și le-am ascuns în haină. M-am dus la mecanicul de locomotivă și l-am întrebat în franceză cât durează până când trenul intră în Germania. Nouă ore. Aveam nouă ore la dispoziție ca să scap, după care nu aș mai fi avut nicio speranță de libertate.

Odată ce vagonul s-a pus în mișcare, am început să lucrez. Am deșurubat toate bolțurile din podea, dar nu mi-am dat seama că dușumelele trenului erau cuplate. Fiecare bucată de lemn avea o limbă și o crestătură care o țineau la locul ei, așa că era imposibil să le desprind chiar și după ce scosesem bolțurile. Cu toate astea, încă aveam o șurubelniță bună, și am început să cioplesc o scândură ca s-o slăbesc. Am avut nevoie de aproape nouă ore de muncă grea ca să pot scoate două scânduri. Eram deja la vreo zece kilometri distanță de punctul de trecere a frontierei de la Strasbourg. Nu mai aveam timp.

Nouă dintre noi, cei care eram de-a dreptul costelivi, ne-am strecurat cu disperare prin gaura din podea și am scăpat. Ne-am târât ca niște păianjeni, agățându-ne de partea inferioară a vagonului. Eu mă țineam din răsputeri cu vârfurile degetelor până ce mi-am dat seama, după mișcarea trenului și luminile care se vedeau înainte, că eram aproape de intrarea în Strasbourg, unde aveam să fim prinși cu siguranță. Le-am strigat celorlalți să-

și dea drumul și ne-am lăsat să cădem pe șine, întinzându-ne cât de bine puteam pe traverse. Ne-am acoperit capetele cu mâinile în timp ce trenul mugea deasupra, conștienți că lanțurile desprinse din partea de jos a vagoanelor ne-ar fi putut nimeri și ne-ar fi despicat capetele ca pe niște pepeni.

Apoi trenul a dispărut și aveam cerul liber deasupra noastră.

Pentru siguranță, am decis să ne despărțim și să pornim în direcții diferite. Nu după mult timp, i-am pierdut pe ceilalți în întuneric. Nu am mai văzut niciodată pe niciunul dintre ei. M-am orientat, mi-am dat seama ce direcție avea să mă ducă spre Bruxelles, la peste 400 de kilometri distanță, și am pornit la drum. Era prea periculos să intru într-o gară și să încerc să urc într-un tren; sigur aș fi fost arestat. În schimb, am decis să stau în apropiere de gară și să sar în primul tren care se îndrepta în direcția Bruxelles. Trebuia să am grijă să sar din nou din tren înainte să oprească în fiecare gară, fiindcă soldații percheziționau trenurile și nu aș fi supraviețuit. Astfel, sărind din și în trenuri în crucea nopții, a durat aproape o săptămână să mă întorc la Bruxelles.

Mai întâi m-am dus la apartamentul frumos în care locuiseră părinții mei și am bătut la ușă, dar bărbatul care stătea acolo nu știa nimic de ei. Am luat legătura cu un prieten de familie, DeHeert, care speram că va putea să-mi spună unde se află părinții mei. El și tatăl meu fuseseră prieteni ani buni și venea adesea în vizită la noi în Leipzig, pe când eram copil. În fiecare an, ne trimiteam felicitări de Crăciun. Era comisar de poliție la Bruxelles și, pentru că avea cunoștințe în rândul celor care aplicau legea, dar și pentru că tata avea încredere în el, omul acesta era parte din planul nostru de urgență. Tata făcuse un aranjament cu el ca, dacă familia mea avea să fie separată, DeHeert să ne spună întotdeauna unde se aflau ceilalți membri ai familiei.

Îmi aminteam în ce district de poliție lucra, așa că știam cum să-l găsesc. M-am întâlnit cu el la secție, apoi m-a dus la o cafenea unde puteam vorbi în particular. Am aflat că părinții mei părăsiseră apartamentul drăguț și se ascundeau în afara

Bruxellesului. Sora mea, Henni, era și ea acolo, teafără și nevătămată. Sau, cel puțin, cât de teafără putea fi într-o țară ocupată de germani. Pe de altă parte, unde puteau să se ducă? Naziștii erau peste tot.

DeHeert mi-a dat adresa și ne-am reunit cu toții. Își găsiseră o ascunzătoare în mansarda domnului Toher, un bărbat foarte bătrân, de nouăzeci și ceva de ani, care ținea o pensiune. Era un catolic blând și nu avea habar în ce stare se afla lumea. Era prea bătrân ca să mai iasă din casă și nu înțelegea că e ilegal să găzduiești evrei în pod. Nu cred că știa nici măcar ce este un evreu.

Așadar, aveam adăpost, dar părinții mei nu erau bine. Bătăile încasate de tata de la poliția belgiană cu mai bine de un an în urmă fuseseră mai grave decât ne spusese. A rămas cu un mers greoi și probleme de stomac tot restul vieții.

În mansardă erau două camere înghesuite și, deși suficient de confortabile, erau departe de viața pe care o avuseserăm odinioară. În apartamentul nostru nu exista baie; trebuia să coborâm un etaj în toiul nopții, când ceilalți oaspeți dormeau. Dar tata a făcut tot posibilul să ne simțim ca acasă în acel spațiu. A găsit mobilă frumoasă și a făcut totul cât a putut de luminos și de vesel, în împrejurările date.

Timp de două luni, cele două mătuși ale mele, surorile mamei, au locuit cu noi. Au fost în siguranță o vreme, dar într-o zi s-au dus la fostul nostru apartament din Bruxelles ca să verifice corespondența, iar ofițerii Gestapo așteptau acolo. Nu le-am mai văzut niciodată. Au fost arestate și urcate în Transportul Doisprezece, cu direcția Auschwitz. Nici măcar nu au supraviețuit până acolo. Trenul lor a fost deviat pe traseu și închis într-un tunel, unde au fost gazați toți cei aflați în vagoane, bărbați, femei și copii. Nimeni nu știe ce s-a întâmplat cu mătușile mele după aceea; evidențele și martorii sunt pierduți pentru istorie. Unde sunt îngropate ele sau unde le este împrăștiată cenușa, probabil nu vom ști niciodată. Asta încă îmi frânge inima, după atâția ani.

Era foarte periculos să ieșim afară. Trebuia să ne temem de oricine ar fi putut să ne denunțe. Nu-mi plăcea să merg pe lumină; aveam părul negru și, în ochii unora, asta m-ar fi însemnat ca evreu. Măcar sora mea era foarte frumoasă, cu trăsături fine și părul deschis la culoare. Arăta suficient de „germană“ cât să poată ieși câte puțin în timpul zilei și să încerce să ne găsească de mâncare. Dar tot era foarte greu. Nu aveam bani și, mai rău, nu aveam cartele.

Războiul adusese o mulțime de lipsuri. Era imposibil să cumperi alimente fără cartele și imposibil să faci rost de cartele fără cetățenia belgiană. De disperare, m-am dus la zeci de fabrici căutând de lucru, dar nimeni nu voia să-mi dea o șansă, fiindcă nu aveam acte. În cele din urmă, un bărbat pe care îl chema Tenenbaum — un nume olandez — mi-a oferit o slujbă. Urma să întrețin și să repar utilajele din fabrică noaptea, când nu era nimeni prin preajmă, și el avea să mă plătească în țigări. Munca trebuia făcută fără să știe absolut nimeni, în toiul nopții. Era în vigoare o interdicție de circulație: oricine era găsit pe stradă fără acte după căderea nopții era împușcat pe loc. Eu mă duceam pe jos la fabrică după lăsarea întunericului, având grijă să evit patrulele. În fabrică exista un soi de capsulă mică, mai ferită privirilor, pe care o puteam deschide într-un anume fel. În fiecare noapte, Tenenbaum îmi lăsa bilete cu utilajele care trebuiau reparate. Munceam toată noaptea uneori, lucrând contracronometru ca să termin până la răsăritul soarelui. Cu interdicția de circulație în vigoare, în fabrică nu puteau fi luminile aprinse, așa că acopeream toate ferestrele cu hârtie neagră ca să nu se vadă că e cineva înăuntru. Apoi mă întorceam acasă cu plata în rucsac — zece cartușe de țigări.

Dar ce, Doamne iartă-mă, puteam să fac cu țigările? Noi aveam nevoie de mâncare! Am mers la peste o sută de magazine și întreprinderi în căutarea cuiva care să cumpere țigările și am avut noroc să întâlnesc o femeie amabilă care conducea un restaurant, doamna Victoire Cornand, și care a fost de acord să vândă țigările pentru mine și să-mi cumpere lucruri de bază. În fiecare noapte, în drumul înapoi spre Bruxelles, lăsam țigările în cotețul câinelui

său. Apoi ea ieșea și le vindea pe piața neagră, iar când mă întorceam în ziua următoare, găseam acolo produse alimentare: cartofi, pâine, unt, brânză. Nu și carne, însă. Familia mea nu a mâncat carne un an întreg. Nu se găsea nicăieri, nici măcar pentru doamna Cornand, care avea destule cartele. Dar ce aveam era suficient. Ne-a ținut pe mine și familia mea în viață și sănătoși luni întregi.

În drum spre casă, într-o noapte, am auzit venind o mașină și a trebuit să mă reped în cadrul unei uși ca să mă ascund. Am ajuns la timp, dar mi-am dat seama prea târziu că am companie. Un dulău uriaș Saint Bernard dormea pe pragul ușii; nu știu cum de nu l-am văzut, era imens, cu o căpățână ca de cal, și m-a mușcat tare rău, rupându-mi o bucată zdravănă de carne din dos. Câinele acela ar fi putut să mă omoare cu ușurință, însă, din fericire, s-a mulțumit doar cu o mușcătură, înainte să o ia la fugă pe stradă în jos. M-am întors acasă șchiopătând și nu le-am spus părinților mei ce s-a întâmplat, fiindcă nu aș fi făcut decât să-i îngrijorez. Era riscant să ies și ziua, dar trebuia să fac rost de tratament. În dimineața următoare, am găsit un farmacist care mi-a dat o seringă și un vaccin antitetanos, apoi mi-am făcut singur injecția. M-am dus la lucru ca de obicei în acea noapte, unde m-am întâlnit cu șeful meu, care lucra până târziu. I-am spus ce s-a întâmplat, iar el a râs și a zis:

— Mai bine o mușcătură în fund decât un glonț în cap!

Trebuia să ne gândim încontinuu la siguranța noastră. Tatăl meu a acoperit intrarea în una dintre camere cu un perete fals și a așezat scânduri în fața geamurilor, ca să putem fugi de pe un acoperiș pe altul dacă ar fi venit poliția. Mai era o familie de evrei cu trei copii, care se ascundea în clădirea vecină. Într-o zi, părinții au fost arestați și copiii nu au avut unde să se ducă, așa că i-am luat și pe ei la noi, doi băieți de 12 și 13 ani și sora lor de numai 10 ani. Acum erau orfani. Mama îi trata de parcă ar fi fost copiii ei. Bunătatea sa era inepuizabilă.

Nu după mult timp, am avut parte de o surpriză minunată: Kurt Hirschfeld era în Bruxelles! Se întorsese după ce fugise din custodia francezilor. Din clipa aceea, am fost ca frații. Nu locuia

împreună cu noi, dar venea de multe ori la cina de vineri, umblând după înserat, ocolind patrulele. Locuia cu un văr care avea o soție englezoaică și puteam petrece mult timp împreună seara, înainte să merg la lucru. Pe vremea aceea, nu mai avea multe rude, fiindcă părinții săi fuseseră deja uciși în Berlin. Mama îl iubea pe Kurt și l-a primit în casă ca pe propriul ei fiu.

Uneori, când stau întins noaptea în pat, privesc în urmă și mă gândesc că asta a fost cea mai frumoasă perioadă din viața mea. Am prețuit timpul acesta, cu toată familia mea laolaltă în mansarda aceea. Stăteam înghesuiți și uneori era incomod, iar eu îmi toceam degetele muncind doar ca să supraviețuim, dar eram împreună. La asta visasem în toate acele zile singuratice când îmi duceam viața ascuns sub numele Walter Schleif și apoi în Buchenwald. Ca tânăr înspăimântat și singur, asta era tot ce îmi doream. Și, timp de câteva luni minunate, visul a devenit realitate.

Astfel au trecut unsprezece luni. Apoi, într-o zi, Kurt a dispărut. M-am temut de ce era mai rău, să nu fi fost denunțat și arestat de SS. Eram foarte îngrijorat din cauza lui, dar s-a dovedit că nici eu nu mai aveam mult de stat în Belgia.

Într-o seară din iarna anului 1943, familia mea a fost arestată imediat după ce am plecat la muncă. Poliția belgiană a făcut o razie în apartament și i-a luat în custodie pe părinții mei și pe sora mea. Ar fi putut să fugă, dar au avut foarte puțin timp la dispoziție, așa că l-au folosit ca să-i ascundă pe copii după peretele secret. Băiatul mai mic era răcit, iar tata i-a dat batista lui s-o muște ca să nu strănute și să nu alerteze agenții.

Poliția știa că mă voi întoarce, așa că nenorociții m-au așteptat toată noaptea. Am venit acasă la trei și zece și acolo erau nouă polițiști care mă așteptau în întuneric, pe jumătate adormiți. I-am insultat, am strigat la ei.

— Sunteți niște trădători! O să vă pară rău.

Nu a fost de ajutor. M-au dus la sediul central al Gestapoului din Bruxelles. Familia mea era deja acolo. Am fost băgat într-o celulă împreună cu tata, iar mama și sora mea erau în alta. Dar s-

a întâmplat și un mic miracol: cu toate că poliția a așteptat toată noaptea în apartament, nu i-a găsit pe copii. Aceștia au putut să trăiască mai departe. Altă familie de evrei i-a primit în casă și au fost ținuți în siguranță pe toată durata războiului. Mulți ani mai târziu, aveam să mă reîntâlnesc cu ei; au avut vieți lungi și fericite, unul în Belgia, ceilalți în Israel. Și toate astea datorită tatălui meu, care i-a salvat cu prezența lui de spirit și curajul său.

Am fost mutați, toată familia, într-o tabără de tranzit din Malines, Belgia. Aici, adunau laolaltă grupuri de evrei, așteptând să se formeze o masă critică, după care trimiteau trenul din Belgia în Polonia. Germanii erau teribil de eficienți în metodele lor și aveau grijă ca fiecare tren să fie umplut la capacitatea maximă de 1 500 de persoane, zece vagoane cu câte 150 de persoane la bord.

Eram foarte îngrijorați în timp ce așteptam în frig. Deși trăisem experiența unui lagăr de concentrare german și credeam că am o oarecare idee despre coșmarul care ne aștepta, habar nu aveam, de fapt, cât de rău avea să fie. Apoi s-a întâmplat ceva incredibil. Am văzut pe cineva dansând de entuziasm și încercând să-mi atragă atenția din partea opusă a gării și am crezut că privirea îmi joacă feste — Kurt! Fusese oprit de poliție în Bruxelles după ce se dăduse stingerea și, neavând acte și 100 de franci la el, a fost suficient cât să-l aresteze în baza legilor împotriva vagabondajului. Nu-mi venea să cred că erau atât de multe ipostaze în care o persoană putea fi arestată: evreu, german, vagabond! Se întâmplase cu câteva săptămâni în urmă, dar îl țineau în tabăra asta până când aveau să adune 1 500 de evrei care să fie deportați. O împrejurare îngrozitoare, dar era minunat să-l revăd.

Nu după multă vreme, naziștii au strâns cele 1 500 de suflete și au început să ne încarce în vagoane — bărbați, femei, copii mici. Eram înghesuiți ca sardelele, umăr lângă umăr. Puteai sta în picioare sau puteai îngenunchea, dar nu aveai loc să te întinzi, nu aveai loc să-ți dai jos haina. Afară era ger, dar înăuntru s-a făcut curând insuportabil de cald în aerul acela stătut.

Călătoria a durat nouă zile și opt nopți. Uneori, trenul gonea repede, alteori abia se târa. Uneori stătea pe loc ore în șir. Nu era mâncare și aveam foarte puțină apă. În vagon exista o canistră de 166 de litri de apă, care trebuia să ajungă tuturor celor 150 de oameni pe durata călătoriei. Altă canistră de 166 de litri ne-a fost dată pe post de toaletă și noi toți — bărbat, femeie, om sănătos sau bolnav — trebuia să o folosim în fața tuturor celorlalți.

Apa era adevărata problemă. Un om poate supraviețui câteva săptămâni fără hrană, dar nu și fără apă. Tata a preluat comanda. Din buzunare a scos — până în ziua de azi, habar nu am unde le găsise — un păhărel pliabil și un briceag elvețian. A tăiat o foaie de hârtie în 150 de pătrățele. Ne-a explicat un sistem de raționalizare a apei. Toată lumea din vagon avea dreptul la două pahare de apă — unul dimineața și unul seara. Ar fi fost de ajuns să supraviețuim și să avem apă cât mai mult timp cu putință. Fiecare persoană primea o bucată de hârtie odată cu primul pahar și seara, când dădea înapoi hârtiuța, primea al doilea pahar. Cine își pierdea hârtia nu mai primea apă. Zilele au trecut și aerul s-a făcut tot mai greu și mai urât mirositor, pe măsură ce găleata pe post de toaletă se umplea și găleata cu apă se golea. Orele se măsurau în funcție de paharele de apă primite de două ori pe zi.

Curând, apa din celelalte vagoane s-a terminat. Prin pereții trenului, peste zgomotul șinelor, îi auzeam cum strigă, o femeie urla:

— Copiilor mei le e sete! Au nevoie de apă! Inelul meu de aur, pentru apă!

După încă două zile, nu i-am mai auzit.

Când am ajuns la destinație, în celelalte vagoane muriseră 40% dintre oameni. În vagonul nostru au murit doar doi. Datorită tatălui meu, restul celor din vagonul meu au supraviețuit. Cel puțin, până când au ajuns la Auschwitz.

Era februarie 1944, cea mai urâtă perioadă a unei ierni aspre poloneze, când trenul nostru a sosit la gara Auschwitz II-Birkenau și am văzut prima dată literele din fier ce se profilau amenințător

deasupra gardurilor din sârmă ghimpată: *Arbeit macht Frei* — munca te face liber.

Pământul era lunecos din pricina noroiului înghețat, iar primii oameni care au coborât din vagon s-au împiedicat. Podeaua trenului era înălțată și trebuia să faci un mic salt între vagon și peron. Cu toții eram foarte slăbiți, unii erau bolnavi, dar tatăl meu și cu mine încă mai aveam forță și am rămas în urmă să ajutăm femeile, copiii și bătrânii să coboare din tren. Le-am ajutat pe mama și pe sora mea să coboare, dar, când noi îi ajutam pe alții, ele au dispărut în mulțimea ce se aduna în fața noastră, întrucât naziștii îi mânau pe toți ca pe niște vite, folosind bastoane, pistoale și câini de luptă fioroși. Dintr-odată, am rămas doar eu și tata, singuri în mulțime.

Am fost conduși de-a lungul peronului până într-un loc unde un bărbat într-un halat alb curat stătea deasupra noroiului, înconjurat de ofițeri SS. Era dr. Josef Mengele, Îngerul Morții, unul dintre cei mai crunți ucigași care au trăit vreodată, unul dintre cei mai malefici indivizi din istoria omenirii. În timp ce prizonierii nou sosiți treceau pe lângă el, le indica să o ia în stânga sau în dreapta. Nu știam atunci, dar făcea una din îngrozitoarele sale „selecții". Aici, prizonierii erau împărțiți între bărbați și femei și apoi, între cei care încă erau în putere și aveau să fie trimiși la Auschwitz pentru a fi folosiți pentru munca în condiții de sclavie, exploatați literalmente până la moarte, și cei care erau duși direct la camerele de gazare. O parte însemna începutul unei noi vieți în iadul pe pământ, cealaltă, o moarte înfiorătoare în întuneric.

— Încoace, a zis Mengele, arătând spre mine.

— Încolo, i-a spus tatei, arătând în cealaltă direcție, spre un camion care era încărcat cu deținuți. Nu voiam să fiu separat de tata, așa că m-am strecurat dintr-o coadă în alta și m-am luat după ei. Aproape ajunsesem la camion, când unul dintre lacheii care stăteau de pază cu Mengele m-a observat.

— Hei! a strigat el. Nu ți-a zis să vii încoace?

A arătat spre intrarea în Auschwitz.

— Nu urci în camion.

— *Warum*? am întrebat. De ce?

Lacheul mi-a spus că tata va merge cu camionul fiindcă e bătrân, iar eu voi merge pe jos. Era o explicație rezonabilă, așa că nu am mai pus-o la îndoială. Dar dacă aș fi urcat în camionul acela, aș fi fost ucis. În ziua aceea, dr. Josef Mengele a ales 148 de tineri cu un bun potențial de muncă și ne-a trimis în lagăr.

Am fost puși să mergem în pas de marș spre lagăr, unde ne-au obligat să ne dezbrăcăm și să ne aruncăm toate hainele într-un morman. Am fost conduși într-o baie foarte mică, 148 de oameni înghesuiți deodată într-un spațiu foarte strâmt. Eram cuprins de groază, fiindcă știam ce urmează să se întâmple. Mai văzusem asta, la Buchenwald. Naziștii voiau să ne testeze rezistența. Urma să fim încuiați mai multe zile în camera asta întunecată, rece și înghesuită, iar când aveam să fim epuizați, naziștii aveau să strige lucruri care să ne facă să intrăm în panică: „Foc!“ ori „Gaz!“ Sau urmau să bată un om, care să intre în panică și să o ia la fugă, strivind alți prizonieri. Fiecare dintre noi a primit o hârtiuță cu câte un număr de identificare și ni s-a spus că, dacă pierdem numărul, vom fi spânzurați. Am inventat un plan împreună cu Kurt și încă doi băieți pe care îi cunoscusem la Buchenwald.

— Nu știm cât timp o să fim în camera asta, dar trebuie să găsim un colț în care să stăm, am zis eu. Doi dintre noi o să stăm de pază la perete, iar ceilalți doi pot să doarmă în spatele lor. Apoi putem să facem schimb.

Trei zile și trei nopți am făcut asta, doi dintre noi protejându-i pe ceilalți doi în timp ce, din când în când, naziștii stârneau panică, iar peste tot în jurul nostru mulțimea se dezlănțuia și oamenii se călcau în picioare în întuneric. Trei zile și trei nopți, s-au auzit urlete și s-a simțit miros de sânge. Când s-au aprins din nou luminile, din cei 148 care intraserăm, 18 erau morți. Un bărbat, nu departe de mine, fusese călcat în picioare atât de rău, încât ochiul îi atârna din orbită. Am deschis pumnul să văd dacă mai aveam numărul și am descoperit că îmi curgea sânge din palmă; atât de tare strânsesem hârtia, încât unghiile îmi străpunseseră pielea.

Naziștii m-au dus într-o încăpere și mi-au dat o uniformă subțire de bumbac, cu dungi albastre, și o șapcă la fel. Numărul de pe bucata mea de hârtie era imprimat pe spate. Apoi mi-au pus brațul într-o eșarfă ca să nu mă pot mișca și mi-au tatuat brutal numărul, atât de adânc în piele, încât să nu se șteargă niciodată. A durut foarte tare, ca și cum aș fi fost împuns cu o mie de ace. Mi-au dat o bucată de hârtie pe care să o strâng în dinți ca să nu-mi mușc limba, dar asta a fost toată bunăvoința de care am avut parte în ziua aceea, în iadul pe pământ.

Două zile mai târziu, am întrebat un ofițer SS unde s-a dus tata. El m-a luat de braț, m-a condus la vreo 50 de metri între barăci și a zis:

— Vezi fumul ăla? Acolo s-a dus taică-tău. Și maică-ta. La camerele de gazare și la crematoriu.

Așa am aflat că eram orfan. Părinții mei erau morți. Tatăl meu, omul cel mai puternic și mai bun pe care l-am cunoscut vreodată, era acum doar o amintire, nu i s-a acordat nici măcar demnitatea unei înmormântări.

Și mama. Biata mama. Nu am avut ocazia să-mi iau rămas-bun de la iubita mea mamă și mi-a fost dor de ea în fiecare zi a vieții mele. Încă o visez în fiecare noapte, iar uneori mă trezesc strigând după ea. Când eram mai tânăr, tot ce-mi doream era să mă întorc la ea, să-mi petrec timpul cu ea, să mănânc *challah* pe care o făcea vinerea după-amiază, s-o văd zâmbind. Iar dintr-odată, nu aveam să mai pot face nimic din toate astea. Ea nu avea să mai zâmbească vreodată. Mama nu mai era, fusese ucisă, răpită de lângă mine. Nu trece o zi fără să mă gândesc că aș da orice doar ca să o mai văd o dată.

Dacă ai ocazia, te rog să te duci chiar astăzi acasă și să-i spui mamei tale cât de mult o iubești. Fă asta pentru mama ta. Și fă-o pentru noul tău prieten, Eddie, care nu poate să-i spună cuvintele acestea mamei sale.

Capitolul 6

Un prieten bun e lumea mea întreagă.

Dintr-odată, pierdusem totul: familia, lucrurile mele, încrederea pe care o mai aveam în oameni. Mi s-a permis să-mi păstrez doar cureaua, singura mea amintire fizică dintr-o viață pe care nu aveam s-o mai trăiesc vreodată.

Pe măsură ce oamenii intrau în Auschwitz, naziștii le confiscau tot ce aveau și duceau acele lucruri într-o zonă specială unde erau sortate de muncitori sclavi evrei. Noi, prizonierii, numeam această zonă *Kanada*, deoarece vedeam Canada ca pe un loc pașnic unde se găseau din belșug toate lucrurile bune din viață — hrană, bani, bijuterii. Tot ce am avut mi-a fost furat și trimis în *Kanada*.

Cel mai rău, mi-a fost răpită demnitatea. Când Hitler a scris cartea sa plină de ură, *Mein Kampf*, în care dădea vina pe evrei pentru toate relele pământului, visase la o lume în care noi să fim umiliți: mâncând ca porcii, îmbrăcați în zdrențe, cei mai jalnici oameni din lume. Acum visul îi devenise realitate.

Numărul meu era 172338. Aceasta e acum unica mea identitate. Îți furau până și numele — nu mai erai un om, ci o rotiță care se învârtea încet într-o mașinărie de ucis uriașă. Când mi-au tatuat numărul pe braț, am fost condamnat la o moarte lentă, dar mai întâi, voiau să-mi ucidă spiritul.

Locuiam într-o baracă împreună cu 400 de evrei din toată Europa: maghiari, francezi, ruși. Prizonierii erau segregați pe rase și categorii — evreii, în baraca asta, deținuții politici, în cealaltă. Pentru Hitler, eram cu toții la fel, dar veneam din multe țări, clase și profesii diferite, toți amestecați la grămadă. Mulți dintre noi nu vorbeam aceeași limbă și foarte puțini aveam ceva în comun. A fost un șoc uriaș pentru mine să fiu închis cu atâția străini din atâtea culturi diferite. Singurul lucru pe care îl aveam în comun era iudaismul, dar până și acesta însemna ceva diferit

pentru fiecare dintre noi. Unii erau foarte credincioși. Alții, ca mine, se gândiseră rareori la iudaism înainte să devină periculos să fii evreu. În copilărie, mereu fusesem un german mândru. De-asta mi se părea atât de nebunesc ceea ce ni se întâmpla, de-asta voi întreba mereu: de ce? De ce?

Încă nu pot înțelege cum de oamenii cu care mergeam la lucru, cu care învățam și făceam sport au putut deveni niște animale. Cum se face că Hitler a putut transforma prietenii în dușmani, oamenii civilizați în zombi inumani? Cum e posibil să stârnești o asemenea ură?

Auschwitz era un lagăr de exterminare.

Când te trezeai dimineața, nu știai niciodată dacă aveai să te mai întorci seara în patul tău; nu că am fi avut paturi. Dormeam pe niște priciuri rudimentare confecționate din scânduri tari de lemn, care măsurau mai puțin de doi metri patruzeci. Dormeam în nopțile geroase, câte zece bărbați unul lângă altul, fără saltele, fără pături, singura căldură venind de la ceilalți oameni. Dormeam în șir, încovrigați ca heringii în borcan, fiindcă aceasta era singura cale să supraviețuim. Era atât de frig, opt grade sub zero, și eram obligați să dormim dezbrăcați, fiindcă dacă erai dezbrăcat, nu puteai să fugi.

Dacă cineva se ducea la toaletă noaptea, trebuia să se întoarcă și să-i scuture pe primul și pe al zecelea om din șir ca să intre în mijlocul grămezii umane fiindcă, dacă nu o făceau, atunci cei de la margine înghețau de frig. În fiecare noapte, zece-douăzeci de oameni mureau fiindcă stăteau prea mult la marginea grupului. În fiecare noapte. Adormeai în brațele bărbatului de lângă tine doar ca să încerci să supraviețuiești și te trezeai cu el înghețat bocnă, privindu-te cu ochii căscați și stinși.

Cei care supraviețuiau nopții se trezeau cu un duș rece, o ceașcă de cafea și o felie sau două de pâine, înainte de a merge pe jos până la una dintre fabricile germane care se baza pe munca silnică a prizonierilor. Multe dintre cele mai respectate companii din Germania — inclusiv unele care sunt active și în ziua de azi — ne foloseau pentru profit.

Mărșăluiam, păziți de gardieni înarmați, aproape o oră și jumătate pentru a ajunge la muncă. Singura apărare în fața zăpezii, ploii și vântului erau uniformele noastre subțiri și pantofii din picioare, făcuți din lemn ieftin și pânză. La fiecare pas făcut în pantofii aceia, simțeam cum colțul ascuțit al bucății de lemn prost tăiate mi se înfige în carnea moale a tălpii.

Dacă cineva se împiedica și cădea, în timp ce mergeam sau ne întorceam de la muncă, era împușcat pe loc, iar ceilalți prizonieri erau obligați să-i care cadavrul până acasă. Foarte curând, am devenit prea slăbiți ca să mai cărăm cadavrele prietenilor noștri, așa că am început să luăm cu noi cârpe lungi, din care puteam confecționa o targă. Dacă nu reușeam să transportăm cadavrele, naziștii ne omorau și pe noi, deși așteptau până când ajungeam înapoi în lagăr, ca să ne poată împușca în fața celorlalți prizonieri și să ne dea drept exemplu. În clipa în care nu mai puteai să muncești, nu le mai erai de folos naziștilor și te omorau.

Cârpele erau valoroase ca aurul la Auschwitz. Mai valoroase, poate. Nu puteai face mare lucru cu aurul, dar cârpele le puteai folosi ca să-ți legi rănile sau să le îndeși pe sub uniformă ca să te încălzești sau să rămâi cât mai curat. Eu le foloseam ca să-mi confecționez șosete, pentru a face mai comozi pantofii tari din lemn. La fiecare trei zile, întorceam lemnul pantofului astfel încât porțiunea dură care îmi intra în piele să nu-mi roadă același loc în talpă. Făcând astfel de lucruri mărunte, am putut supraviețui.

Prima unitate de muncă unde am fost repartizat făcea curat într-un depozit de muniții bombardat. Nu departe de Auschwitz, se afla un sat care fusese folosit drept depozit de provizii pentru muniții și explozivi care trebuiau trimise pe front. Eram conduși acolo și culegeam cu mâinile goale bucăți de muniții explodate. O muncă grea și periculoasă.

Eram foarte nefericit; ceilalți evrei din unitatea mea nu aveau încredere în mine fiindcă eram german și, curând, am învățat să mă feresc de lume. Kurt era o excepție. Părinții mei muriseră și nu știam dacă sora mea supraviețuise selecției. Kurt era singura mea legătură cu viața de dinainte și cu o vreme când fusesem

fericit. Trebuie să-ți spun că în perioada aceea nu era nimic mai important pentru mine decât prietenia cu el. Fără Kurt, aș fi cedat disperării după ce părinții mei au fost uciși. Eram în barăci diferite, dar la sfârșitul fiecărei zile ne întâlneam, ne plimbam și stăteam de vorbă. Acest lucru simplu era destul cât să mă ajute să merg mai departe, să știu că a mai rămas cineva pe lume care ține la mine și la care puteam și eu să țin.

Kurt și cu mine nu am fost niciodată în aceeași unitate de lucru. Germanii păstrau evidențe foarte precise și aveau informații despre locul de proveniență și profesiile evreilor de pe tot teritoriul Germaniei. Aceasta era o parte din ceea ce-i făcea niște ucigași atât de oribili și de eficienți. Din fericire pentru Kurt, Auschwitz nu avea documente despre el. Venea dintr-un oraș situat la granița dintre Germania și Polonia, iar naziștii nu aveau evidențele din orașul acela. Când l-au întrebat ce profesie are, a spus: „Cizmar“, așa că l-au pus să lucreze ca meșteșugar calificat la făcut pantofi într-un atelier situat chiar în lagăr. Stătea înăuntru, nu trebuia să umble prin ploaie și zăpadă ca să muncească în fabrică, la fel ca noi, ceilalți. Noi ne întorceam înfometați, cu bășici în tălpi, iar el era uscat și în siguranță, cu ceva mai multă mâncare în stomac. De fiecare dată când rămâneau resturi de mâncare pentru prizonieri, ajungeau mai întâi la oamenii din lagăr: croitori, cizmari, tâmplari. Fabricile pentru care lucram trebuiau să ne hrănească înainte să plecăm, dar nu era niciodată destulă mâncare, iar când ne întorceam în lagăr, de multe ori nu mai era nimic pentru noi nici acolo.

Era o situație foarte convenabilă pentru Kurt și reușea adesea să-mi păstreze puțin din mâncarea pe care o primea și s-o împartă cu mine. Puteam avea grijă unul de altul. Asta e prietenia adevărată.

Se găseau o mulțime de lucruri folositoare în gunoaiele lagărului. De exemplu, când bomfaierele tâmplarilor se toceau, aceștia le aruncau. În loc să las acele obiecte din oțel prețios să se irosească, eu le strângeam și le ascuțeam, transformându-le în cuțite frumoase, iar apoi sculptam mânere din lemn lustruit

pentru ele. Le vindeam pe haine sau ceva mâncare ori săpun, atât altor prizonieri, cum erau cei care lucrau în *Kanada* și aveau lucruri valoroase de care să se lipsească, cât și civililor. În afara naziștilor, erau mulți civili la Auschwitz — bucătarii, șoferii. Germani sau polonezi, erau acolo doar ca să supraviețuiască războiului, la fel ca oricine altcineva. De la ei, luam comenzi pentru creații personalizate. Foloseam mașinile de la fabrică să confecționez inele pentru iubitele lor, să le gravez inițialele. Schimbam un inel bun din oțel pe o cămașă sau pe o bucată de săpun.

Într-o zi, am găsit o oală mare care avea o gaură și fusese aruncată. Mi-a venit o idee, așa că am peticit-o și am dus-o înapoi în lagăr. I-am abordat pe unii dintre doctorii prizonieri. Erau mulți doctori la Auschwitz — poate doi din zece evrei germani din clasa de mijloc închiși acolo erau doctori. În fiecare dimineață, erau duși cu autobuzul la diverse spitale și puși la muncă. Uneori erau trimiși pe front să se ocupe de victimele germane care se întorceau din luptă. Când se întâmpla asta, plecau zile în șir. În fiecare zi, erau plătiți în cartofi; patru cartofi cruzi pentru o zi de muncă. Dar nu poți mânca un cartof crud — e otravă — așa că veneau la mine! Ceream un cartof ca să fierb patru. Așa făceam rost de puțină mâncare în plus pe care s-o împart cu prietenul meu Kurt. Deseori, seara, mă duceam după el cu buzunarele pline de cartofi și împărțeam doi sau trei la cină. Într-o noapte, în timp ce treceam pe lângă SS, unul dintre gardieni care avea reputația de bătăuș a întins dintr-odată piciorul ca să-mi dea un șut în dos, dar eu m-am întors și el mi-a nimerit buzunarul plin cu cartofi. A trebuit să mă prefac lovit și să mă îndepărtez șchiopătând sau mi-ar mai fi tras unul. I-am spus lui Kurt:

— Îmi pare rău, dar azi avem piure la cină!

Pot să-ți spun că nu aș fi astăzi aici dacă n-ar fi fost Kurt. Datorită prietenului meu, am supraviețuit. Am avut grijă unul de altul. Când unul dintre noi era rănit sau prea bolnav să lucreze, celălalt găsea de mâncare și îl ajuta. Ne-am ținut în viață unul pe altul. Durata medie de supraviețuire a unui prizonier la

Auschwitz era de șapte luni. Fără Kurt, nu aș fi rezistat nici măcar jumătate. Când m-a durut în gât, și-a tăiat fularul în două și mi-a dat o bucată ca să mă pot face bine. Lumea ne vedea purtând același fular și presupunea că suntem frați; atât de apropiați eram.

În fiecare dimineață, ne trezeam și, înainte de muncă, ne plimbam în jurul barăcilor și discutam, ca să ne ținem moralul ridicat. Ne ascundeam mici cadouri după o cărămidă din peretele toaletei pe care o scobisem: săpun, pastă de dinți, bucăți de cârpe.

Astfel de momente de prietenie și recunoștință erau necesare pentru a supraviețui acelui loc inuman pe care îl crease Hitler. Mulți oameni alegeau să-și ia viața, în loc să meargă mai departe. Se întâmpla atât de frecvent, încât aveam chiar și o expresie pentru asta: a te duce la sârmă. Auschwitz II-Birkenau, un lagăr mai mic din complexul mult mai întins al lagărului Auschwitz, era înconjurat de un gard de sârmă ghimpată electrificată. Atingerea gardului era moarte sigură, așa că, pentru a-și pune capăt vieții fără a le da naziștilor satisfacția de a-i ucide, oamenii fugeau până la gard și strângeau sârma în mână. Am pierdut doi prieteni buni astfel. S-au dus, goi, ținându-se de mână, la sârmă. Nu îi învinovățesc. Bineînțeles, au fost multe zile când și eu aș fi preferat să fiu mort.

Ne era frig, eram bolnavi. De multe ori, i-am spus lui Kurt:

— Hai să mergem. Ce rost are să trăim, doar ca să suferim mâine?

Kurt a refuzat. Nu m-a lăsat să mă duc la sârmă.

Acesta este cel mai important lucru pe care l-am învățat: cel mai măreț lucru pe care îl poți avea vreodată este să fii iubit de altcineva.

Nu pot sublinia suficient acest lucru, mai ales pentru cei tineri. Fără prietenie, o ființă umană e pierdută. Un prieten e cineva care îți amintește să te simți în viață.

Auschwitz era un coșmar devenit realitate, locul unor orori inimaginabile. Însă eu am supraviețuit fiindcă îi eram dator prietenului meu, Kurt, să supraviețuiesc, să mai trăiesc o zi ca să-l

pot vedea din nou. Să ai fie și un singur prieten bun înseamnă că lumea capătă un nou înțeles. Un prieten bun poate fi lumea ta întreagă.

Acest lucru, mai mult decât hrana pe care o împărțeam sau hainele călduroase sau medicamentele, a fost cel mai important. Cea mai bună mângâiere pentru suflet este prietenia. Iar cu acea prietenie, puteam face imposibilul.

Capitolul 7

Educația salvează vieți.

A doua mea unitate de muncă lucra într-o mină de cărbune. Nu știu dacă era o pedeapsă pentru că am ripostat la prima selecție a lui Mengele sau fiindcă încă eram destul de în putere, dar m-au trimis în adâncurile subteranului ca să extrag cărbune dintr-un filon. Lucram în echipe de câte șapte; unul dintre noi slăbea cărbunele cu un ciocan pneumatic, ceilalți șase încărcau vagonete care urmau să fie scoase la suprafață. Era o muncă istovitoare, foarte grea, și nu aveam loc să stăm în picioare — trebuia să ne cocoșăm peste tot unde mergeam. Lucram de la șase dimineața la șase seara și trebuia să încărcăm șase vagonete în intervalul ăsta. Am găsit însă ocazia să facem un repaus prețios, așa că munceam din greu să ne facem norma până la două, ca să putem dormi câteva ore înainte de a ne întoarce la priciurile noastre infernale. Odată terminată munca, ne stingeam lămpile și dormeam.

Într-o după-amiază, când ne-am trezit, o echipă rivală de creștini polonezi — care ne urau la fel de mult ca naziștii — ne fura vagonetele, înlocuindu-le cu ale lor, care erau goale. Erau prea leneși ca să muncească și se bucurau să fim noi pedepsiți pentru asta. Eu însă nu am acceptat așa ceva. Când părăseam mina, trebuia să mergem în șir indian și să ne scoatem șepcile din respect față de gardian. Eu am ieșit din rând și m-am dus la el să-i spun ce s-a întâmplat. A țipat la mine să mă întorc în rând, iar când am deschis gura să protestez, mi-a închis-o cu un pumn. Alt pumn m-a nimerit drept în ureche, iar timpanul mi-a sângerat o vreme.

La scurt timp după aceea, am fost chemat într-un birou unde m-am întâlnit prima dată cu comandantul responsabil. A întrebat ce s-a întâmplat. I-am povestit despre furt și despre bătaia încasată de la gardianul nazist.

— Vreți să ne omorâți? Împușcați-ne și știți o treabă. Dar într-o lună sau două o să fim morți, fiindcă noi muncim din greu și ceilalți prizonieri ne fură munca.

Am fost concediat și, în săptămâna următoare, nu au mai fost polonezi în unitatea noastră de muncă. Toată lumea m-a îmbrățișat și mi-a mulțumit, dar eu nu m-am simțit bine luni în șir, atât de tare mă lovise omul acela. Am avut dureri de cap îngrozitoare și vederea încețoșată multă vreme. Însă eram bucuros că am luat atitudine pentru drepturile mele și ale bărbaților cu care munceam în mină. Am ieșit rănit din toată povestea, dar viețile lor au fost mai ușoare începând cu acea zi. Pentru mine, este un schimb echitabil.

Nu după mult timp, am fost chemat la o întâlnire cu un reprezentant al Interessengemeinschaft Farbenindustrie AG, sau IG Farben, un conglomerat chimico-farmaceutic, și mi s-a spus că voi fi repartizat într-o nouă unitate de muncă. Ofițerii SS care supravegheau lagărul și-au dat seama că mă pricep la inginerie mecanică și de precizie și m-au clasificat drept un *evreu indispensabil pentru economie*. Germanii aceștia… aveau un termen special pentru orice.

Atât timp cât puteam munci, atât timp cât eram profitabil pentru nemți, puteam supraviețui. În trei rânduri, am fost dus la camerele de gazare și, la vreo douăzeci de metri înainte de intrare, gardianul mi-a văzut numele, numărul și profesia și a strigat: „Scoateți-l pe 172338!“ De trei ori!

I-am mulțumit în gând tatălui meu, care insistase să obțin competențele ce aveau să-mi salveze viața. El pusese întotdeauna accent pe importanța muncii. A înțeles că prin muncă o persoană contribuie la progresul lumii, că este important ca toți să-și joace cât mai bine rolul pentru ca societatea să funcționeze cum trebuie. Și dincolo de asta, a înțeles ceva fundamental despre lume. Poate că mașinăria societății nu funcționează întotdeauna așa cum ar trebui. În Germania, s-a defectat cu totul, dar părți din ea funcționau în continuare, iar atât timp cât competențele mele profesionale erau esențiale, eram în siguranță.

Am devenit inginer mecanic la IG Farben. Erau printre cei mai răi în relația cu evreii. Peste 30 000 de oameni au fost forțați să muncească în fabricile lor și tot ei furnizau gazul otrăvitor, Zyklon B, care a ucis peste un milion de oameni în camere de gazare.

Într-un fel, însă, sunt recunoscător pentru fabrici. Fără ele, am fi fost morți. Peste un milion de evrei au murit la Auschwitz, dar au existat și lagăre în care nu aveai de muncă și nimic nu îi abătea pe ofițerii SS de la visurile lor de exterminare. Patronii fabricilor voiau să ne țină în viață și ne făceau injecții cu vitamine și glucoză ca să putem lucra în continuare. Era în interesul lor să ne țină suficient de sănătoși cât să muncim.

SS aveau alte priorități. Ei voiau să ne omoare pe toți. Aveau ordinul de a ucide cât mai mulți dintre noi cu putință. Hitler dăduse ordine pentru Soluția Finală în privința tuturor evreilor din lume. Pentru SS, lagărele de concentrare erau menite nu doar să ne nimicească spiritul, ci și să ne distrugă cu totul. Naziștii de rang înalt din spatele Soluției Finale numeau munca silnică *Vernichtung durch Arbeit*. Exterminare prin muncă. Erau hotărâți să ucidă absolut fiecare evreu și nu reușeau să o facă destul de rapid. Indiferent cât de mulți împușcau, înjunghiau, băteau până la moarte și gazau, în fiecare zi soseau tot mai mulți cu trenul.

La un moment dat, unii dintre prizonieri au ripostat. Niște femei de la Birkenau munceau pentru Krupp, unde fabricau dispozitive militare, și au adus câțiva explozivi pe care îi furaseră de la muncă. În fiecare zi, se opreau cuptoarele două ore ca să se răcească, iar cât timp acestea erau reci, operatoarele au intrat și le-au tapetat cu explozivi. Când bărbații au venit să le aprindă, crematoriile au sărit în aer. O lună întreagă, nu am avut nici crematorii, nici camere de gazare. Ni s-a părut ceva extraordinar. Fără fum, fără duhoarea morții. Apoi însă, au construit cuptoare și mai bune, iar situația s-a înrăutățit.

Ca maistru al acestui atelier al IG Farben, eram responsabil cu întreținerea conductelor de înaltă presiune, care alimentau tot soiul de mașinării ce produceau materiale pentru armata

germană. Eram responsabil și de reglarea presiunii aerului. Purtam la gât o bucată de carton pe care scria că, dacă se descoperă scurgeri la oricare dintre conducte, trebuie să fiu spânzurat.

Erau peste 200 de mașini, fiecare cu câte un muncitor care o supraveghea, iar eu eram responsabil de toți și de toate. Eram singurul din lagăr care putea repara manometrele ce țineau mașinile în funcțiune. Cum era o sarcină imposibilă să monitorizez toate mașinile în același timp, mi-a venit o idee: am confecționat 200 de fluiere și am dat câte unul fiecărui prizonier din fabrică. Dacă observau că presiunea începe să scadă la oricare dintre mașini, suflau în fluier și eu dădeam fuga să le repar. Cu toate că erau o mulțime de mașini de toate felurile, care produceau orice, de la muniție la substanțe chimice, fabrica era construită în așa fel încât, dacă se oprea una, se opreau toate, iar eu aș fi fost un om mort. În anul cât am lucrat acolo, nicio mașină nu s-a stricat, nici măcar o dată.

Și surpriză — unul dintre cei 200 de operatori era sora mea! Supraviețuise selecției și era închisă la Auschwitz II-Birkenau, al doilea lagăr ca importanță din complex, în secțiunea pentru femei. Când am revăzut-o, am simțit la propriu că mă doare sufletul. Fusese întotdeauna foarte frumoasă, cu pielea deschisă la culoare și părul superb, strălucitor. Iar acum era prizonieră, cu capul ras și o uniformă de deținut care îi atârna pe corpul devenit tot mai slab din cauza foamei. M-a cuprins bucuria când am văzut că a supraviețuit, dar și disperarea, fiindcă știam cât de mult suferă. Trecuseră trei luni de când o zărisem ultima oară, coborând din tren în ziua când ne-au murit părinții. Era și greu, fiindcă nu puteam vorbi niciodată unul cu altul. Nu puteam arăta că suntem înrudiți, pentru că, dacă ar fi știut de asta, naziștii și colaboratorii regimului ar fi putut s-o folosească împotriva noastră. În cel mai bun caz, reușeam să ne aruncăm o privire sau câteva cuvinte când treceam pe lângă mașina ei. Nu puteam nici măcar s-o îmbrățișez sau s-o consolez pentru pierderea părinților noștri.

Sarcina ei era una foarte grea. Tăia gloanțe, care urmau să fie trimise armatei germane, ceea ce presupunea lucrul cu utilaje foarte fierbinți care, atingându-se, produceau o mulțime de scântei. Pentru a se reduce riscul de incendiu, trebuia să stea într-un șanț cu apă înghețată care curgea dintr-o cisternă refrigerată. Toată ziua, stătea în apa rece ca gheața, un lucru teribil pentru sănătatea ei.

Și munca mea era grea. Erau atât de multe conducte, încât trebuia să urc într-un turn înalt ca să le direcționez amplasarea — puțin mai sus, puțin mai jos. Aveam doar uniforma de prizonier și era îngrozitor de frig în turnul acesta, la înălțime, în ninsoarea înghețată. Deseori erau minus 28 de grade.

Într-o zi, cred că am adormit, fiindcă m-am trezit cu capul țiuind. Gardianul luase o piatră și o aruncase ca să mă trezească. Mi-a făcut o tăietură mare în cap și a venit în fugă, cuprins de panică, speriat că m-a ucis — chiar și el ar fi dat de belea dacă omora un *evreu indispensabil pentru economie*. Mi-a înfășurat capul într-un prosop ca să oprească sângerarea și apoi m-a dus cu mașina la un spital de campanie. În cele din urmă, am avut nevoie de șaisprezece copci. Când am intrat în spital, am trecut pe lângă o încăpere unde un neurochirurg îl opera pe un ofițer nazist de rang înalt, scoțându-i un glonț din cap. Eu am strigat numele aparatului pe care îl folosea și am zis că știu să-l repar. La patru zile după ce am sosit, pe când încă mă refăceam, m-a abordat neurochirurgul. Era profesorul Neubert, un neurochirurg de top și un ofițer SS de rang înalt. Voia să știe cum de cunoșteam numele acelui aparat medical foarte special.

— Eu le fabricam, am spus.

— Poți să faci și altele?

— Nu în *kommando*-ul unde sunt repartizat. Dar da.

M-a pus să lucrez la fabricarea unei mese de operație extrem de specializate, care urma să fie folosită în neurochirurgie. Timp de trei luni, am fost așadar transferat la o nouă unitate de muncă, unde lucram la proiectarea și fabricarea mesei.

Tatăl meu a avut dreptate, ca întotdeauna, și în privința importanței educației și a muncii. Educația mi-a salvat viața și nu

doar o dată.

Capitolul 8

Dacă îți pierzi principiile,
te pierzi pe tine însuți.

Asta am învățat repede despre naziști. Sub regimul nazist, un german nu era neapărat un om rău, cât mai degrabă slab și ușor de manipulat. Și încet, dar sigur, acești oameni slabi și-au pierdut toate principiile și apoi omenia. Au devenit oameni care puteau să tortureze alți oameni și apoi să se întoarcă acasă și să dea ochii cu nevestele și copiii lor. Am văzut cum luau copii de lângă mamele lor și le zdrobeau capetele de perete. Și după aceea, tot mai puteau mânca și dormi? Nu înțeleg așa ceva.

Uneori, ofițerii SS ne băteau doar ca să se amuze. Purtau niște cizme speciale, cu vârfuri de oțel, ascuțite bine de tot. Aveau un joc în care așteptau până ajungeai fix în dreptul lor, iar atunci îți trăgeau un șut cât de tare puteau, fix în noadă, strigând în același timp: *Schnell! Schnell!* (Repede! Repede!) Făceau asta fără alt motiv decât bucuria sadică de a-i face rău altei ființe umane. Rănile provocate de aceste lovituri erau foarte adânci, dureroase și greu de vindecat, de vreme ce nu aveam hrană adecvată sau adăpost. Singura speranță era să îndeși cârpe în rană și să încerci să oprești sângerarea.

Odată, am întâlnit un soldat german singur, care m-a lovit și mi-a tras șuturi, mânându-mă să mă grăbesc. De data asta, m-am oprit, l-am privit drept în ochi și l-am întrebat:

— Nu aveți suflet? Nu aveți inimă? De ce mă loviți? Vreți să facem schimb de locuri? Vă iau eu hainele și mâncarea și vedem apoi cine muncește mai mult?

Niciodată nu m-a mai atins acel individ. Nu mai era la fel de curajos sau crud când era singur.

Altă dată, mă plimbam prin lagăr, iar un ofițer SS m-a lovit și mi-a spart nasul. Când l-am întrebat de ce, mi-a spus că o făcuse

fiindcă eram un *Juden Hund* — un câine de evreu — și m-a lovit din nou.

Asta nu era adevărat, însă. Naziștii își tratau câinii mult mai bine decât pe prizonieri. Era un anume gardian SS, o femeie, mai crudă decât toți ceilalți, de care eram de-a dreptul îngroziți. Purta mereu cu ea un baston cu care să ne poată bată și umbla peste tot cu câinii săi de luptă uriași, niște ciobănești germani. Era foarte blândă cu ei, le spunea mereu *mein liebling* — dragii mei. Într-o zi, unul dintre copiii mici din Auschwitz mi-a spus că vrea să fie câine când se face mare, pentru că naziștii își tratau câinii cu atâta bunătate.

Într-o dimineață, mergeam la muncă, zece oameni în șir indian, spunând bancuri ca să ne păstrăm moralul ridicat. Unii dintre noi au râs, iar femeia aceasta din SS s-a apropiat și a cerut să-i spunem ce e atât de amuzant.

— Cum adică amuzant? am întrebat-o. Nu e nimic de râs la Auschwitz.

S-a înfuriat și și-a luat avânt să mă lovească, dar eu m-am ferit puțin și nu m-a nimerit în față, ci în piept. Asta nu ar fi fost o problemă, doar că îmi ascunsesem sub cămașă un tub de pastă de dinți de contrabandă, iar când m-a lovit, pasta a sărit peste tot, ceea ce ne-a făcut pe toți să râdem și mai tare. A fost un moment stânjenitor pentru ea și a avut grijă să se răzbune pe mine.

Am primit șapte bice pe spinare. M-au fixat de un stâlp, cu pieptul în jos și picioarele legate, și doi zdrahoni puternici au făcut cu schimbul să mă biciuie. La a treia lovitură, pielea mi-a plesnit și sângele a țâșnit. Erau răni înfiorătoare, care se puteau infecta, și nu aveam unde să mă duc după bandaje sau după ajutor. Nimic.

Apoi a trebuit să stau trei ore în picioare într-o cușcă, gol, în fața tuturor celor care treceau. Și de fiecare dată când cădeam, slăbit de oboseală și frig, mă trezeam împuns de acele care tapetau pereții cuștii. Mi-au distrus spatele în așa hal, încât timp de trei săptămâni a trebuit că-mi caut loc toată noaptea, ca să dorm în șezut, sprijinindu-mă cu spatele de spinarea altuia. Când

omul se trezea și se mișca, eu cădeam și trebuia să găsesc pe altcineva de care să mă sprijin.

Erau și prizonieri care se întorceau împotriva celor ca ei, colaboratorii regimului, acei *kapo* vrednici de dispreț cărora naziștii le ofereau favoruri speciale pentru a-i supraveghea pe ceilalți. *Kapo*-ul nostru era un adevărat ticălos, un evreu din Austria, care a trimis mulți oameni la camerele de gazare, pentru recompense de la naziști — țigări, șnaps, haine călduroase și confortabile. Și-a trimis până și propriul văr la cuptoare. Un monstru.

Într-o zi, își făcea rondul și a dat peste un grup de șase maghiari în vârstă, care luau o pauză de la lucru ca să-și încălzească mâinile la un butoi în care ardea cocs. Uneori eram nevoiți să facem asta, fiindcă nu aveam mănuși și se făcea prea frig ca să ne mai mișcăm degetele. Le-a notat numerele ca să fie biciuiți. Știam că ei nu vor supraviețui, dar că eu puteam rezista — doar mai fusesem în situația asta —, așa că am strigat la el să mă pedepsească pe mine în locul lor. Dar știa că sunt valoros pentru economie și schilodirea mea i-ar fi făcut necazuri. Așa că i-a biciuit pe ei până la moarte.

Nu era nevoie să-i raporteze. A făcut-o din exces de zel. Era inuman.

Văzând un asemenea comportament, am devenit mai hotărât ca oricând să rămân sincer cu mine însumi, să-mi păstrez onoarea intactă. Era greu. Foamea nu ne dădea pace niciodată. Ne vlăguia moralul la fel de iute cum ne vlăguia forța trupului. Într-o duminică am primit rația de pâine. Am pus-o pe priciul de sus, apoi m-am dus să-mi iau castronul cu supă. Când m-am întors să-mi iau pâinea, n-am mai găsit-o. Cineva din baraca mea, de pe priciul meu poate, îmi furase mâncarea. Unii oameni ar spune că așa ceva este de înțeles. E vorba de supraviețuire. Eu nu sunt de acord. La Auschwitz, era vorba de supraviețuirea celui mai rezistent, dar nu pe socoteala altcuiva.

Nu pierdeam niciodată din vedere ce înseamnă să fii civilizat. Știam că nu are rost să supraviețuiesc dacă asta presupunea să devin o brută. Nu am făcut niciodată rău altui prizonier, nu am

furat niciodată pâinea altuia și am făcut tot ce îmi stătea în putință pentru a-i ajuta pe semenii mei.

Vezi tu, hrana nu este totul. Nu există medicament pentru principiile tale. Dacă principiile ți s-au dus, te-ai dus și tu.

Erau și mulți care-și păstrează omenia, obișnuiți prinși în mrejele naziștilor împotriva voinței lor. Uneori munceam în fabrică și unul dintre gardieni îmi șoptea: „La ce oră ai pauza de toaletă?“, iar apoi, când îmi luam pauza, găseam un castron cu terci de ovăz și lapte care mă aștepta în cabină. Nu era mare lucru, însă îmi dădea putere și speranță că încă mai există oameni buni pe lume.

Dar era greu pentru germanii buni să se arate. Trebuiau să știe că pot avea încredere în tine. Dacă erau prinși ajutând un evreu, asta însemna moarte și pentru ei. Asupritorii erau la fel de speriați ca asupriții. Acesta este fascismul: un sistem care îi transformă pe toți în victime.

La un moment dat, m-am împrietenit cu un individ care lucra la livrarea alimentelor către prizonierii de la fabrica IG Farben. Numele lui era Krauss și, pe măsură ce lunile treceau, am ajuns să ne cunoaștem foarte bine. Era civil, nu nazist, iar când putea, îmi aducea pe furiș resturi de mâncare. Transportau mâncarea cu mașina, serveau fiertura dintr-un butoi, în timp ce noi ne așezam cu toții la rând, cu ceșcuțele de tinichea în mână, iar apoi duceau înapoi cu mașina butoaiele goale. Mâncarea era groaznică, dar fiecare rest pe care îl primeam în plus era încă o șansă la supraviețuire.

Odată, m-a prins singur și mi-a spus că avea un plan să mă ajute să fug. Făcuse un aranjament pentru ca șoferul mașinii cu care se livra hrana să vopsească unul din butoaie cu o dungă mare și galbenă. Butoiul acela avea să fie modificat special, cu un lanț pe dinăuntru. Când era gol, trebuia să urc înăuntru și să trag în jos de lanț foarte tare ca să sigilez butoiul. Apoi avea să fie încărcat în camion. Urma să mă așeze în spatele camionului, în colțul din stânga, iar când mașina ieșea din lagăr și nu se vedea nimic la orizont, avea să fluiere, indicând că eram la jumătatea

drumului dintre Auschwitz și fabrică. Apoi, aveam să-mi folosesc greutatea ca să rostogolesc butoiul din camion când acesta dădea colțul.

Am lucrat din greu la planul nostru. În ziua cu pricina, eram foarte agitat, dar încântat, când am urcat în butoi. M-am prins de lanțul acela de parcă viața mea depindea de el, ținându-mi răsuflarea, fără să scot un sunet în timp ce butoiul era încărcat în camion. Am auzit motorul pornind, apoi am simțit cum mașina începe să se miște și, în timp ce aceasta înainta cu repeziciune, am auzit cum șoferul începe să fluiere, semnalul meu să mă arunc pe o latură a butoiului și să mă rostogolesc din camion.

Butoiul a căzut și a început să se rostogolească la vale, cu mine înăuntru, rotindu-se ca o turbină. M-am ținut foarte strâns de lanț în timp ce butoiul se mișca tot mai rapid, până când, în cele din urmă, a lovit un copac și s-a oprit brusc. Eram cu răsuflarea tăiată și puțin învinețit, dar teafăr. Și eram liber! Planul funcționase perfect… cu o excepție. În entuziasmul nostru, uitaserăm că aveam să fiu îmbrăcat tot în uniforma lagărului de concentrare de la Auschwitz, cu un tatuaj pe braț și același număr cusut cu cifre de douăzeci de centimetri pe spatele cămășii. Unde puteam să mă duc așa? Și curând avea să se lase seara și un frig teribil. Nu aveam palton. În fabrică, ne dădeam jos paltoanele și le agățam în cuier înainte să începem lucrul, așa că aveam doar cămașa de prizonier. Aveam nevoie de ajutor.

Am mers o vreme prin pădure și, în cele din urmă, am ajuns la o casă foarte izolată, pe hornul căreia ieșea fum. M-am apropiat și am bătut la ușă. A răspuns un polonez. Eu nu vorbeam polonă, doar germană și franceză, dar l-am întrebat în amândouă limbile dacă mă poate ajuta, că aveam nevoie de o cămașă. S-a uitat lung la mine, nu a rostit niciun cuvânt, apoi s-a întors pe călcâie și a pornit pe coridor îndărăt, un hol lung de intrare cu camere de o parte și de alta. A intrat în camera din spate și m-am simțit foarte ușurat, convins că avea să mă ajute.

Când s-a întors, nu avea o cămașă, ci o pușcă. Atunci când a îndreptat-o spre mine, m-am întors și am rupt-o la fugă. Am alergat în zigzag în timp ce trăgea spre mine, o dată, de două, de

trei ori, mai mult. La al șaselea foc, m-a nimerit, dar am avut noroc să fie în mușchiul gambei stângi. Am țipat, dar am reușit să scap de el. Mi-am rupt cămașa și am confecționat un garou ca să opresc sângerarea în timp ce mă gândeam ce să fac. Mi-am dat seama cu groază că nu voi supraviețui cu niciun drept dacă polonezii din zonă îmi erau dușmani la fel ca germanii.

Aveam o singură opțiune: să mă furișez înapoi la Auschwitz.

M-am întors șchiopătând la drumul pe unde știam că ultimul schimb de muncitori se întorcea din tura de la fabrica Farben. Mi-am făcut un plan. Știam că la întoarcere făceau mult zgomot — sute de picioare care mărșăluiau, germani care urlau, câini care lătrau. În tot acel haos, aveam să mă ascund la marginea drumului și, când avea să treacă coloana, aveam să mă furișez printre ei.

Planul a funcționat și am reușit să mă alătur grupului. Am intrat pur și simplu înapoi în lagăr și m-am întors în vechea mea baracă, iar naziștii nu și-au dat seama că dispărusem. Singurul suvenir al evadării mele era glonțul polonez înfipt în mușchiul piciorului meu.

Dacă îl urăsc pe omul acela? Nu, eu nu urăsc pe nimeni. Era doar slab și, probabil, la fel de speriat ca mine. A permis ca frica să-i fie mai puternică decât principiile. Iar eu știu că, pentru fiecare om crud de pe lume, există un om bun. Aveam să mai supraviețuiesc o zi cu ajutorul bunilor mei prieteni.

Capitolul 9

Corpul omenesc este cea mai bună mașinărie inventată vreodată.

Înapoi în lagăr, m-am dus repede să-l găsesc pe doctorul Kinderman, un domn în vârstă din Nisa, cu care mă împrietenisem.

— Monsieur Kinderman, am un glonț în picior, am zis eu încet. Sunteți bun să mi-l scoateți, vă rog?

Eu eram în blocul 14 și doctorul Kinderman, în blocul 29, dar mi-a spus să ne întâlnim în seara aceea în toaleta blocului 16, singura care avea ușă. Acolo avea să mă opereze ca să scoată glonțul. Ușa nu avea încuietoare, așa că a trebuit s-o țin închisă în timp ce el opera. Nu avea instrumente, dar a reușit să găsească un cuțitaș din fildeș pentru scrisori. Mi-a spus că o să mă doară ca naiba, dar aveam un plan. Era o mănăstire catolică în apropiere de Auschwitz, nu departe de blocul 16, și în fiecare seară maicile trăgeau clopotul foarte tare. Am așteptat în seara aceea până ce dangătul clopotelor a răsunat în lagăr, ca să-mi acopere gemetele de durere, și apoi s-a pus pe lucru. Așa cum a spus, a durut foarte tare! Dar numai cu acel cuțitaș pentru scrisori și o apăsare puternică, doctorul mi-a scos glonțul din picior. Mi-a spus să-mi ling degetele și să-mi folosesc saliva pe post de dezinfectant; fără săpun și apă caldă, era singura modalitate de a curăța rana. În fiecare seară, ne întâlneam la toaletă și mă ajuta s-o curăț, și, după trei luni, rana era vindecată. Încă am cicatricea, dar am supraviețuit, datorită doctorului Kinderman.

Îmi pare atât de rău să spun că, atunci când am încercat să-l găsesc pe doctorul Kinderman după război, am aflat că decedase. Mi-a salvat viața în acea seară și îi voi fi mereu recunoscător. Iar sfatul pe care mi l-a dat a fost și mai valoros decât operația.

— Eddie, dacă vrei să supraviețuiești, când te întorci de la muncă, te pui în pat, te odihnești, îți conservi energia. O oră de

odihnă înseamnă două zile de supraviețuire.

Unii se întorceau la barăci și alergau de colo colo. Unii căutau câte ceva în plus de mâncare, alții își căutau familia și prietenii. Uneori, oamenii îi găseau pe cei dragi, dar nu era nicăieri nimic de mâncare în plus și să faci asta însemna să consumi energie prețioasă. Eu conservam cât de multă puteam. Știam că fiecare calorie consumată alergând aiurea era o calorie mai puțin ce putea fi folosită pentru a mă încălzi, a-mi vindeca rănile, a mă menține în viață.

Aceasta era singura modalitate de a supraviețui în Auschwitz, zi după zi, concentrat să-ți faci corpul să meargă mai departe. Cei care nu se puteau desprinde de toate, mai puțin de voința de a trăi, cei care nu făceau tot ce le stătea în putință pentru a mai trăi o zi, aceia nu rezistau. Cei care își petreceau timpul făcându-și griji din pricina lucrurilor pe care le pierduseră — viețile, banii, familia —, aceia nu rezistau. La Auschwitz, nu exista trecut, nu exista viitor — doar supraviețuire. Ne adaptam la viața asta ciudată în iadul pe pământ sau nu supraviețuiam.

Într-o zi, când a sosit un transport de maghiari, aceștia au decis să-și economisească rațiile. Și-au tăiat pâinea în două, au mâncat jumătate, iar cealaltă jumătate au înfășurat-o în hârtie și au ascuns-o. Noi ne-am înfuriat. Ei nu înțelegeau ce fac. Dacă naziștii îi găseau cu pâine ascunsă, i-ar fi bătut și ar fi spus că evreii nici măcar nu pot să mănânce toată mâncarea pe care le-o dau, apoi ar fi folosit această justificare pentru a ne reduce rațiile. Iar rațiile oricum nu erau suficiente cât să ne menținem sănătatea. Ne era foame tot timpul, eram tot mai slăbănogi pe zi ce trecea, până ce am ajuns să delirăm de foame.

Un bărbat cu care împărțeam priciul, un evreu francez care fusese bucătar-șef înainte de război, avea coșmaruri cu mâncare. În somn, țipa despre tot soiul de preparate franțuzești delicioase: *vol-au-vent, filet mignon, baguette*. Nimeni nu era prea deranjat, cu excepția mea, fiindcă stăteam treaz noaptea, lihnit de foame, și-l ascultam pe francezul acesta care descria o sumedenie de mâncăruri delicioase. În cele din urmă, într-o noapte l-am trezit scuturându-l.

— Dacă mai scoți o vorbă despre pateuri, i-am zis în franceză, te omor!

Auschwitz însemna supraviețuire, dar nu ar fi fost posibil să supraviețuiesc fără un prieten bun. Fără bunătatea și prietenia celor care au făcut eforturi suplimentare pentru a mă ajuta, nu aș fi rezistat nici o lună.

În fiecare dimineață la ora cinci, când mănăstirea din apropiere trăgea clopotul de rugăciune, Kurt și cu mine ne întâlneam la dușuri ca să ne împărțim bucățelele de săpun. În fiecare lună, eu îi dădeam o bucată mică de pâine unui bărbier ca să ne radă capetele să nu facem păduchi. Făceam tot ce puteam ca să ne menținem în viață unul pe altul.

Timp de aproape patru luni, am primit cafea în fiecare dimineață. Nu era foarte bună — un fel de variantă chimică a cafelei adevărate —, dar în primele patru luni am băut-o cu lăcomie. Apoi într-o zi am mirosit ceva ciudat în ceașcă. M-am dus la bucătărie și l-am întrebat pe unul:

— Ce puneți în cafea?

A spus că bromură, care e o substanță chimică folosită în armată pentru a potoli libidoul bărbaților tineri. Îți trebuie jumătate de ceașcă pentru zece bărbați.

— Cât puneți? am întrebat.

— Nu fi absurd. Deschidem conserva și o turnăm pe toată! a spus el.

Destul cât să castreze chimic o sută de bărbați! Așa că, gata cu cafeaua pentru Kurt și gata cu cafeaua pentru mine! De-asta am o familie. Un prieten de-ai mei din Israel a supraviețuit, dar nu a putut avea copii, fiindcă a băut cafeaua asta care i-a distrus organele reproducătoare.

În fiecare zi, deveneam tot mai slăbiți. Și știam că în clipa în care eram prea vlăguiți ca să mai muncim, eram morți. Medicul venea frecvent la barăci ca să ne inspecteze și să ne verifice de păduchi. Lua cămașa unuia și o inspecta. Dacă găseau până și un singur păduche, ne omorau pe toți sigilând baraca și gazându-ne. Era înfricoșător, fiindcă toți eram oribil de infestați cu păduchi.

În dimineața fiecărei inspecții, găseam omul cu cămașa cea mai curată și o scuturam de păduchi, apoi îl prezentam pe acesta medicului ca să trecem inspecția.

Nu puteam face însă nimic atunci când ne verificau greutatea. O dată pe lună, medicul venea și ne alinia pe toți să ne controleze dosurile. Se uita la fundul tău și vedea dacă ți-ai pierdut rezerva de grăsime de pe fese. Dacă fundul îți erau două fâșii de piele atârnânde pe care medicul le putea ciupi, nu le mai erai de folos și erai trimis la camera de gazare. În fiecare lună, mulți oameni erau trimiși la moarte din acest motiv și toți trăiam cu frică.

Kurt și cu mine ne întâlneam după inspecție, amândoi încă în viață. Era un miracol, în fiecare lună. Chiar și atunci când am fost foarte bolnavi, obrajii ne-au rămas suficient de rotunzi și am trăit.

Sunt în continuare uluit de corpul omenesc și de ce este capabil acesta. Sunt inginer de precizie și mi-am petrecut ani întregi fabricând cele mai complicate și elaborate mașinării, dar nu aș putea face una precum corpul omenesc. Este cea mai bună mașinărie creată vreodată. Transformă combustibilul în viață, se poate repara singur, poate face orice ai nevoie să facă. Din cauza asta, mi se rupe inima când văd cum unii oameni își distrug de bunăvoie corpul, fumând, bând alcool, otrăvindu-se cu droguri, ruinând astfel mașinăria asta minunată care ne este dăruită tuturor. Strică cea mai bună mașinărie care a apărut vreodată pe acest pământ și asta este o pierdere groaznică.

În fiecare zi la Auschwitz, corpul meu era împins la limita sa absolută și apoi dincolo de ea. A fost înfometat, bătut, înghețat, rănit. Dar corpul meu m-a ajutat să merg mai departe. M-a ținut în viață. Iar acum, mă ține în viață de mai bine de o sută de ani. Ce mașinărie fabuloasă!

Nu am știut niciodată ce se petrecea în zona medicală de la Auschwitz. După război, experimentele crude și demente pe care le-au efectuat Mengele și medicii lui asupra bărbaților, femeilor și copiilor dincolo de ușile închise aveau să devină cunoscute lumii, dar la vremea aceea, nu auzeam decât zvonuri. Dacă un prizonier

se îmbolnăvea și era dus la spital, probabil nu aveai să-l mai vezi vreodată.

La un moment dat, m-am îmbolnăvit foarte rău, aveam un soi de infecție la ficat. Am făcut icter, mă simțeam foarte slăbit și pielea mi-a căpătat o nuanță bolnăvicioasă de galben. Am fost dus într-un salon de spital, unde am stat două săptămâni, și Kurt a fost foarte îngrijorat pentru mine. Nu știa dacă sunt tratat sau hrănit. A venit în vizită, aducându-mi un castron cu supă fierbinte care ar fi trebuit să fie cina lui. Asta se întâmpla în toiul unei furtuni de zăpadă, cu ninsoare abundentă și un vânt urlător. Îl vedeam pe Kurt cum înaintează cu greu prin furtună ca să ajungă la mine. Am zărit și un gardian SS care îl urmărea. Am încercat să-i fac semn să se întoarcă, să aibă grijă, dar n-a înțeles ce voiam să-i spun, iar eu nu am putut face altceva decât să privesc neajutorat cum îl prinde gardianul. Nazistul a luat castronul și l-a lovit pe Kurt cu el peste cap, arzându-i rău fața.

Bietul Kurt! I-am pus zăpadă pe răni și am dat fuga la prietenul meu, doctorul Kinderman. Am făcut rost de cremă, de niște bandaje făcute special pentru arsuri și am putut să-i tratăm fața, altfel și-ar fi pierdut toată pielea. Kinderman a reușit să-l salveze. A putut să facă rost de medicamente și când sora mea a avut nevoie. După ce a lucrat câteva luni în apa înghețată, a făcut cangrenă și a avut nevoie de injecții cu o substanță chimică specială. Puteam să ne vedem pe ascuns și pentru scurt timp în momentele mai liniștite din lagăr. În capătul îndepărtat al sectorului Auschwitz, gardul se învecina cu Auschwitz II-Birkenau și, uneori, dacă aveam foarte mult noroc, puteam stabili să ne întâlnim acolo și să vorbim prin gard câteva clipe. Multă vreme, doar atât am reușit să mă apropii de ea.

Capitolul 10

Acolo unde este viață, este speranță.

În fiecare dimineață, suna un clopot și eram scoși din barăci pentru numărătoare. Pe 18 ianuarie 1945, clopotul ne-a trezit la ora trei dimineața și, după numărătoare, ni s-a spus că nu vom munci în ziua respectivă. Ne-au trimis în marș spre Germania.

Războiul mergea foarte prost pentru naziști. Armata rusă se apropia tot mai mult, era la doar douăzeci de kilometri, iar naziștii responsabili de Auschwitz au intrat în panică. Erau înspăimântați că se va afla ce ne-au făcut. S-au dat ordine să se evacueze Auschwitz și subdiviziunile sale și să se arunce în aer crematoriile. Cu noi nu știau ce să facă, așa că au decis să ne pună să mergem pe jos de la Auschwitz la alte lagăre de pe teritoriul german. Astăzi, drumul acesta este cunoscut drept Marșul Morții. Aproape 15 000 de prizonieri și-au pierdut viața. Unii au murit de frig în timpul marșului. Alții au căzut din picioare, epuizați. Dacă te prăbușeai, naziștii îți vârau un pistol în gură și te împușcau pe loc, fără întrebări. Am mers prin zăpadă o veșnicie. Toată noaptea auzeai pistoalele naziștilor care ne executau: pra, pra, pra.

Au fost cele mai grele zile din viața mea. Temperatura scăzuse sub minus 20 °C. Nu aveam hrană sau apă. Am mers trei zile pe jos. Dar eu îl aveam pe Kurt lângă mine. Am ajuns într-un oraș numit Gliwice și ne-au cazat într-o clădire părăsită a armatei poloneze, la etajul al doilea. Kurt mi-a spus că nu mai poate face niciun pas.

— Eddie, nu mai merg, a spus Kurt, iar eu am început să disper.

Nu puteam suporta să-l văd împușcat pe cel mai bun prieten al meu. Am căutat disperat un loc unde să-l ascund. La parter, în duș, am zărit o gură de vizitare în tavan. Am găsit o scară și am deschis-o.

Am verificat spațiul din tavan ca să văd dacă e potrivit și am descoperit că deja se ascundeau trei oameni acolo. M-au speriat, dar eu i-am speriat și mai rău — au crezut că sunt nazist. Kurt s-a târât înăuntru lângă ei, dar ascunzătoarea încă era deschisă. Cineva trebuia s-o acopere de afară. Am găsit o bucată mare de lemn și am acoperit ascunzătoarea, închizându-l pe Kurt înăuntru. Înainte de asta, l-am îmbrățișat și mi-am luat rămas-bun. Dacă acest lucru îi dădea fie și cea mai mică șansă să trăiască, eram dispus să mă întorc și să mă alătur marșului morții. Voiam să supraviețuiesc fiindcă, dacă trăiam, poate că într-o zi aveam să-l văd din nou pe Kurt.

Am ajuns în sfârșit la o gară și naziștii au început să ne urce într-un tren cu destinația Buchenwald. Am fost încărcați câte 30 în fiecare dintre vagoanele deschise. Mueream de frig. Cămășile noastre subțiri de prizonieri erau inutile pe gerul acela. Unul dintre bărbații din vagonul meu era croitor și i-a venit o idee de supraviețuire. Ne-a spus tuturor să ne scoatem cămășile și, lucrând constant, le-a folosit pentru a croi o pătură uriașă. Așa că ne-am întins sub ea, cu picioarele înainte, doar cu capetele afară, cele patru sau cinci zile cât a durat să ajungem la Buchenwald. Datorită acestei invenții iscusite, a fost suficient de cald cât să supraviețuim.

Zăpada se aduna mormane. Până s-a sfârșit călătoria, pe pătură se așternuse aproape jumătate de metru de zăpadă. Dacă ne era sete, nu trebuia decât să întindem mâna și să luăm un pumn de zăpadă. Nu ne-au dat mâncare deloc, dar când călătoream prin Cehoslovacia, femeile alergau uneori pe lângă tren și ne aruncau pâine. Nu era multă — o franzelă la 30 de oameni —, dar până și o îmbucătură de pâine e mai bună decât nimic. Și încă o dată, am avut dovada că mai există oameni buni pe lume. Asta mi-a dat speranță, iar speranța e combustibilul care alimentează corpul.

Corpul omenesc este cea mai măreață mașinărie creată vreodată, însă nu poate funcționa fără spiritul uman. Putem trăi câteva săptămâni fără hrană, câteva zile fără apă, dar fără speranță, fără credință în alte ființe omenești? Ne sfârșim și ne

defectăm. Și iată, așa am supraviețuit. Cu prietenie, cooperare. Cu speranță. Celelalte vagoane erau pline de cadavrele bieților oameni care muriseră înghețați. Știu asta fiindcă, atunci când am sosit la Buchenwald, mi s-a ordonat să-i descarc și să-i duc la crematoriu. Era un căruț, o ladă de lemn cu roți mari de mașină, pe care o puteam trage în urma mea. Am început să încarc cadavrele în căruț, câte zece odată, iar apoi să le descarc încet. Și atunci, în timp ce apucam un mort de picioare, omul s-a ridicat deodată și a vorbit! Aproape că am făcut atac de cord.

Mi-a spus în franceză:

— Vă rog, luați fotografia din buzunarul meu. M-am căsătorit acum trei săptămâni, soția mea nu e evreică. Spuneți-i ce s-a întâmplat.

Am plâns. Era doar un băiat, să fi avut douăzeci de ani. A murit înainte să-l dau jos din tren. Am luat fotografia de pe cadavrul lui.

Acum eram din nou la Buchenwald, primul lagăr în care fusesem trimis în 1938, când a început acest coșmar. Eram ținuți într-un hangar uriaș, în timp ce naziștii încercau să se organizeze. Știam că de aici nu va exista scăpare; eram ca și mort. Aici era un Hauptscharführer al SS, care devenise cunoscut drept Spânzurătorul de la Buchenwald, pentru felul crud și neobișnuit în care își tortura prizonierii. Pe preoți îi crucifica cu capul în jos, pe prizonieri îi ardea cu fosfor alb și îi spânzura de copaci folosind o tehnică medievală de tortură. Naziștii deveneau tot mai cruzi și mai demenți pe măsură ce războiul mergea tot mai prost pentru ei.

În a treia noapte, a venit un soldat SS și a strigat:

— Există meșteșugari printre voi?

După o pauză, am ridicat mâna.

— Eu sunt meșteșugar.

Știam că nu am nicio altă opțiune. Buchenwald însemna moarte sigură pentru mine. Poate că aveam șansa să supraviețuiesc în alt lagăr. Am fost mutat în Sonnenburg, un lagăr mic de numai 200 de persoane, în apropierea unei păduri. A

fost o întâmplare norocoasă. În următoarele patru luni, am avut o slujbă mult mai ușoară, într-un atelier specializat de mașini din Auma, la 20 de kilometri de lagăr. Aveam un șofer privat care mă ducea la lucru în fiecare dimineață, apoi munceam toată ziua la mașină într-o fabrică subterană, ferit de frigul mușcător. Dar eram departe de a fi liber. Lucram legat cu lanțul de mașină, care era folosită pentru rectificarea angrenajelor. Lanțul avea 15 metri — suficient cât să mă mișc puțin în jurul mașinii. Din nou, trebuia să port la gât un carton pe care scria că dacă fac șapte greșeli, o să fiu spânzurat.

Munca mea presupunea ajustarea unor piese speciale și necesita o acuratețe absolută. Chiar și o fracțiune de milimetru dacă greșeai, piesa nu mai era bună de nimic. Treaba mea era să le polizez până la dimensiunea perfectă. Trebuia să am foarte, foarte multă grijă și lucram de la șase dimineața la șase seara.

Erau acolo și alți prizonieri, care operau alte mașini. Vecinul meu era destul de aproape cât să vorbesc cu el, dar nu vorbea decât rusă, așa că nu făceam conversație. Singurul contact uman pe care îl aveam toată ziua era cu gardianul care mă lega de mașină în fiecare dimineață și apoi venea seara să mă ducă înapoi în lagărul de concentrare. Trebuia să mă verifice la fiecare trei ore, să-mi aducă o rație de pâine și să-mi dea voie să merg la toaletă, dar era un bețiv și adesea nu venea deloc. Eram disperat să merg la toaletă și nu știam ce să fac. În cele din urmă, am deschis spatele mașinii și am folosit niște cârpe ca să improvizez un fel de toaletă pentru a putea urina în interiorul mașinii, apoi o închideam la loc. Dacă gardianul m-ar fi prins, aș fi fost un om mort, dar era mai bine să mor cu demnitate.

Gardianul acesta bețiv era din cale-afară de josnic, chiar și pentru un ofițer SS. Uneori mă bătea fără niciun motiv, doar pentru că avea o zi proastă și băuse prea mult. Dar când mă conducea înapoi în lagăr, îmi spunea:

— Păstrează secretul. Dacă zici cuiva, te împușc în spinare și le spun tuturor că ai încercat să fugi. O să fie cuvântul meu contra cuvântului unui evreu mort.

Într-o zi, gardianul mi-a spus că bărbatul responsabil de fabrică vrea să mă vadă. M-am gândit că am făcut șapte greșeli și era timpul să urc pe eșafod. M-am întors spre rusul de la mașina de lângă mine și, cu toate că nu mă putea înțelege, i-am făcut semn să-mi ia pâinea.

— Unde mă duc, nu am nevoie de pâine, am zis eu.

Responsabilul fabricii se numea Goh. Era mai mare decât mine, cam de două ori mai în vârstă decât tata, cu o haină albă și părul alb, la fel cum sunt eu acum. Mă așteptam să țipe la mine și apoi să mă spânzure, în schimb mi-a vorbit cu blândețe. M-a întrebat dacă sunt fiul lui Isidore, tatăl meu, iar când am spus că da, a început să plângă. Mi-a zis că a fost prizonier împreună cu tatăl meu, în Primul Război Mondial. Îi părea tare rău pentru ce se întâmplase, dar a spus că nu are puterea de a opri aceste lucruri.

— Eddie, nu pot să te ajut să fugi, însă în fiecare zi când vii la lucru, vei găsi mâncare în plus. Măcar atât pot să fac și eu. Dar, te rog, orice nu poți mânca trebuie să distrugi.

Și începând cu ziua aceea, de fiecare dată când veneam la muncă, găseam mâncare în plus ascunsă în mașină. Era o mică trapă pe o latură a mașinii, unde erau depozitate uneltele speciale. Când o deschideam la începutul schimbului, găseam pâine, terci de ovăz cu lapte, uneori salam. Mâncarea era binevenită, însă noi, prizonierii care supraviețuiserăm, eram deja ca niște schelete ambulante. Sistemul nostru digestiv era atât de distrus de la înfometare și alimente proaste, că abia mai puteam mânca. Cu greu reușeam să înghit terciul; trebuia să-l iau cu mine la toaletă și să adaug apă ca să-l pot digera. Laptele era prea consistent. Nici salamul nu-l puteam mânca, fiindcă m-ar fi omorât. Nu puteam nici să-l dau altor prizonieri, fiindcă astfel l-aș fi pus în pericol pe vechiul prieten al tatei. Așa că trebuia să-l distrug în mașină, să-l macin până nu mai rămânea nimic. Închipuie-ți, să fii atât de înfometat, încât să nu poți mânca. Dar acea mică dovadă de bunătate mi-a oferit o nouă forță, aceea de a nu renunța.

Generozitatea pe care mi-a arătat-o nu era suficientă ca să-mi refacă starea de sănătate, pentru că eram foarte slăbit, dar mi-a

arătat că nu toată lumea ne ura. Acest lucru era poate și mai valoros. Mă făcea să spun: „Eddie, nu renunța". Pentru că dacă renunți, ești terminat. Dacă renunți, dacă spui că nu mai merită să trăiești, nu vei rezista prea mult timp. Acolo unde este viață, este speranță. Iar acolo unde este speranță, este viață.

Am stat în lagărul acela doar patru luni, înainte ca armata rusă să se apropie. Avioane englezești și americane zburau noaptea pe deasupra lagărelor. Apoi au început să ne bombardeze. Se auzeau exploziile, chiar și adânc sub pământ, în fabrică. Într-o noapte, un bombardier a nimerit fix fabrica noastră. Explozia a răsunat până jos, la stația mea aflată la nivelul al doilea, și m-a aruncat la pământ. Incendiul probabil că nu era departe, iar gardienii au început să intre în panică, alergând prin unitate și strigând: *Raus! Raus!* Dar ce era să fac? Am strigat la un gardian și a venit în grabă să mă dezlege de mașină. Abia după ce am ajuns la suprafață și-a dat seama că nu eram doar un prizonier, ci și evreu. Era furios că și-a riscat viața ca să mă ajute și m-a lovit atât de tare cu patul pistolului, încât pielea feței mi-a crăpat și am avut dureri de cap săptămâni întregi.

Am fost cusut și dus din nou la muncă, în altă parte a fabricii, mai adânc sub pământ, unde lucram la o linie de asamblare a cutiilor de viteză. Mașinăria nazistă de război avea nevoie de cutii de viteză pentru tot soiul de mașini — automobile, camioane, tancuri, artilerie. Eu nu știam unde erau trimise, dar chiar și așa, era limpede că războiul nu mergea bine pentru germani.

Auzeam tunuri în depărtare, bubuiturile artileriei rusești, exploziile bombardierelor britanice, care făceau pământul să se cutremure. La vreo două săptămâni după ce au început bombardamentele, au evacuat din nou prizonierii, însă de data asta, naziștii nu aveau niciun plan. Ne puneau să mărșăluim departe de ruși, iar când ne apropiam prea mult de americani, trebuia să ne întoarcem. În cele din urmă, am mers în cerc aproape 300 de kilometri.

Nu știau ce să facă cu noi. Eram îngrijorat că o să ne împuște. Era limpede că războiul se sfârșise, dar noi eram martori la atrocitățile lor. Iar dacă ești ucigaș, îți omori martorii.

În fiecare zi, noi eram tot mai slăbiți, iar naziștii, tot mai disperați. Până și ei voiau să fugă; în fiecare noapte, unii dintre gardieni se furișau în întuneric, abandonându-și slujbele.

Mergeam în marș pe drum, o șosea lată germană, cu șanțuri de o parte și de alta. Din când în când, sub șosea era tăiată câte o conductă, care lăsa apa să curgă dintr-o parte a șoselei înălțate în alta. Mi-am dat seama că aceste conducte erau șansa mea de a evada. Dar aveam nevoie de echipament.

Tot mărșăluind, am găsit la un moment dat niște butoaie de lemn folosite la murat castraveți, cu capace mari, destul de groase și de late. Am desfăcut două din acele capace și le-am luat cu mine. Ceilalți prizonieri credeau că am înnebunit. Cine era evreul german țicnit, care umbla peste tot cu bucățile acelea inutile de lemn, când era deja atât de slăbit? Când ne odihneam, mă odihneam pe capace, astfel încât gardienii să nu mă vadă cu ele. Apoi, foarte târziu într-o seară, am găsit un cal părăsit pe un câmp. Era sfrijit, bietul cal, chiar mai sfrijit decât mine! Comandantul s-a uitat la el și și-a dat seama ce vor mânca la masa de seară. S-a oprit peste noapte și a anunțat că vom mânca supă cu toții. În noaptea aceea, toți gardienii și prizonierii s-au strâns laolaltă, așteptându-și porția de supă de cal.

Știam că asta era singura mea șansă. Acum ori niciodată.

Când s-a făcut suficient de întuneric cât să nu mă vadă nimeni, am fugit de pe șosea și am sărit în șanț, apoi în conductă. Era pe jumătate scufundată, așa că am intrat în apa rece ca gheața. Apa curgea atât de iute, încât curând mi-am pierdut pantofii. Între frig și epuizare, simțeam că mă cuprinde somnul, așa că am pus o bucată de lemn în stânga și cealaltă în dreapta și mi-am îngăduit să-mi pierd cunoștința. Nu știu cât de mult am dormit, dar când m-am trezit, bucățile de lemn fixate de o parte și de alta a mea erau pline de gloanțe. Treizeci și opt în bucata de lemn din dreapta și zece în cea din stânga. Dacă nu aș fi avut capacele acelea de butoaie, aș fi fost mort, hrană pentru șobolani. De-asta nu am văzut niciodată pe nimeni ieșind din conductele acelea, fiindcă atunci când treceam pe lângă ele, ofițerii SS rămâneau în urmă și trăgeau în conducte cu mitralierele.

Când am ieșit de acolo, nu mai erau naziști, nu era nimeni. Eram liber! Dar într-o formă foarte proastă. Am luat o piatră și mi-am zgâriat numărul tatuat pe braț până mi-a dat sângele, ca să nu se mai vadă tatuajul nazist. Am mers multă vreme până am ajuns la o căsuță de țară, destul de asemănătoare cu cea unde fusesem împușcat în Polonia. Era foarte devreme când am bătut la ușă în dimineața aceea. Mi-a deschis o fată tânără, de 17-18 ani.

— Nu-ți face griji, am spus eu într-o germană bună. Sunt german, ca tine. Sunt și evreu. Am nevoie de ajutor. Tatăl sau fratele tău poate să mă ajute cu o pereche de pantofi? Asta e tot ce cer.

L-a chemat pe tatăl ei și acesta a venit la ușă, un bărbat de vreo 50 de ani. El s-a uitat la brațul meu, care încă sângera, apoi la capul meu, cu o tunsoare de prizonier, și a început să plângă. Mi-a dat mâna.

— Intră, a spus.

— Nu, am zis eu.

Nu aveam încredere în oameni. A insistat să-mi dea haine — un pulover, o beretă cu borul tare și pantofi din piele adevărată, cum nu mai purtasem de trei ani. Am aruncat imediat șapca dungată de deținut.

Bărbatul mi-a spus să dorm în noaptea aceea în șopronul lui, aflat la 30 de metri în spatele casei, și în dimineața următoare avea să mă ajute. Am dormit atunci în șopron, dar în zori m-am furișat afară și am mers patru kilometri până în pădure, unde mă puteam ascunde în siguranță, departe de oameni. Am găsit o peșteră în care să dorm peste noapte, dar nu era un loc bun unde să rămân. În toiul nopții, sute de lilieci au început să zburătăcească, lovindu-mă peste cap. Din fericire, nu aveam deloc păr în care să se prindă!

A doua zi, am descoperit altă peșteră, una în care nu avea să mă găsească nimeni niciodată. Era atât de adâncă și de întunecată, că uneori nu mă puteam orienta să ies afară. În fiecare zi masa mea se compunea din melci cu și fără cochilie, pe care îi prindeam și îi mâncam cruzi. Într-o zi, a intrat o găină în

peșteră, iar eu m-am năpustit asupra ei și am omorât biata pasăre cu mâinile goale. Eram atât de disperat de foame, dar nu puteam face focul ca să o gătesc. Am încercat cu pietre și bețe, dar nu am reușit. Am strâns niște apă dintr-un pârâu, dar apa aceea era otrăvită. Mi s-a făcut atât de rău, că nu mă mai puteam ține pe picioare.

Am hotărât că nu pot merge mai departe. Eram atât de bolnav, încât nu mai puteam merge deloc. Mi-am spus că, dacă mă împușcă cineva acum, îmi face o favoare. M-am târât pe palme și genunchi și am ajuns la o autostradă. Am ridicat capul. Pe șosea am văzut că se apropia un tanc… un tanc american!

Ce frumoși acei soldați americani! Nu-i voi uita niciodată. M-au înfășurat într-o pătură și m-am trezit peste o săptămână într-un spital german. La început, am crezut că mi-am pierdut mințile, fiindcă mai ieri eram în peșteră, iar acum mă aflam într-un pat cu cearșafuri și perne albe, înconjurat de asistente medicale.

Bărbatul care conducea spitalul era un profesor cu o barbă mare și stufoasă. Din când în când, venea la patul meu și mă verifica, dar indiferent de câte ori întrebam, nu voia să-mi spună care e starea mea.

Știam că sunt în formă proastă. Eram bolnav de holeră și febră tifoidă și subnutrit, cântăream doar 28 de kilograme. Într-o zi, a venit la mine o asistentă pe nume Emma. Și-a pus capul pe pătura mea ca să verifice dacă respir, iar eu am apucat-o de braț și am zis:

— Emma, nu-ți dau drumul până nu îmi spui ce ți-a zis doctorul, apoi am început să plâng.

Ea mi-a șoptit la ureche:

— Ai 65% riscul să mori. Ai fi norocos dacă ai avea 35% șanse să trăiești.

În clipa aceea, i-am făcut o promisiune lui Dumnezeu că, dacă trăiesc, voi deveni o persoană cu totul nouă. I-am promis că voi părăsi pământul german și nu mă voi mai întoarce niciodată în țara care mi-a oferit și apoi mi-a luat totul. Am promis că îmi voi

dedica restul vieții să îndrept răul pe care naziștii l-au făcut lumii și că voi trăi fiecare zi la maximum.

Am convingerea că dacă ai moralul bun, dacă te poți agăța de speranță, corpul tău poate face lucruri miraculoase. Va veni ziua de mâine. Când ești mort, ești mort, dar acolo unde este viață, este speranță. De ce să nu-i dai speranței o șansă? Nu te costă nimic!

Și am trăit, prietene.

Capitolul 11

Întotdeauna există miracole în lume,
chiar și atunci când totul pare sumbru.

Am stat în spital șase săptămâni, recăpătându-mi încet puterile. Când m-am simțit mai bine, am decis să merg în Belgia ca să-mi caut familia. Înainte să plec, mi-au fost eliberate niște acte simple de refugiat și am primit câteva haine — niște pantaloni, două cămăși și o șapcă.

Am mers pe jos, făcând autostopul pe unde puteam. La graniță, m-au oprit și mi-au spus că nu mă primesc fiindcă sunt german.

— Nu, i-am spus bărbatului de la frontieră. Nu sunt german. Sunt un evreu, pe care Belgia l-a dat pe mâna naziștilor să moară. Dar am trăit. Iar acum mă întorc în Belgia.

Nu aveau cum să riposteze la așa ceva, prin urmare nu doar că m-au lăsat să intru în țară, ci mi-au oferit și rații duble. Am primit unt, pâine și carne în plus, iar toate acestea erau greu de obținut din cauza raționalizării impuse după război.

M-am dus la Bruxelles, la apartamentul foarte frumos în care locuiseră părinții mei când am fugit prima dată din Germania. Încă se afla acolo, dar toate lucrurile pe care fuseseră nevoiți să le lase în urmă când s-au ascuns lipseau și, desigur, nici ei nu mai erau — doar cameră goală după cameră goală. Mi-era foarte greu să stau în locul acela, știind că nu-i voi mai vedea niciodată. Nu puteam găsi pe nimeni din familia mea. Înainte de război, aveam peste o sută de rude, răspândite prin toată Europa. Acum, din câte știam, eram doar eu.

Nu cred că am simțit prea multă bucurie la eliberare. Eliberarea este libertate, dar libertate pentru ce? Ca să fiu singur? Ca să fiu nevoit să spun *Kadiș* (o rugăciune evreiască) pentru alți oameni? Asta nu e viață. Cunosc mulți oameni care și-au luat viața când au fost eliberați. De multe ori, m-am simțit foarte trist. Foarte singur. Îmi era tare dor de mama.

Trebuia să hotărăsc ce să fac, să trăiesc sau să găsesc o pastilă și să mor ca să fiu lângă părinții mei. Dar făcusem o promisiune în fața mea și a lui Dumnezeu că o să încerc să trăiesc cea mai bună viață cu putință, altfel moartea părinților mei și toată suferința ar fi fost în van.

Așa că am ales să trăiesc.

Neavând unde să mă duc și pe cine să văd, îmi petreceam timpul la o cantină înființată de o societate de binefacere evreiască. Aceasta oferea hrană și tovărășie refugiaților evrei din Bruxelles, precum și soldaților evrei din toate armatele Aliaților. Ce lucru minunat! După ani de zile în care văzusem cum poporul meu e bătut și persecutat și înfometat până când oamenii se transformau în schelete, să fiu înconjurat de luptători evrei, puternici, oțeliți de luptă, sănătoși! Soldați din toată lumea: Europa, America, Anglia, Palestina. Ce priveliște incredibilă!

Lucru și mai greu de crezut — acolo, stând la coadă la mâncare împreună cu ceilalți bărbați, era cel mai bun prieten al meu din lume. Kurt!

Oh, asta da descoperire! Îți poți imagina așa ceva? Omul acesta, care îmi era ca un frate, care îmi fusese alături și mă ajutase să supraviețuiesc în iadul pe pământ și despre care crezusem că a fost lăsat să moară în Gliwice… Iată-l aici, în Belgia, bând cafea și mâncând prăjituri, teafăr și nevătămat. Oh, ce fericit am fost să-l văd! Ne-am îmbrățișat și am vărsat lacrimi de bucurie.

Mi-a spus povestea lui, în timp ce mâncam. Era în ascunzătoare de numai două zile, când a auzit cizmele grele ale soldaților care se apropiau. El și ceilalți bărbați s-au înspăimântat, gândindu-se că e cu siguranță ultima lor zi, până când i-au auzit pe soldați vorbind rusește, așa că s-au predat. A durat ceva până să-i convingă pe ruși că sunt niște prizonieri inofensivi. Ei nu vorbeau rusă și rușii nu vorbeau germană, iar rușii văzuseră dovezi ale atrocităților naziștilor în toată Europa și erau cuprinși de o furie îndreptățită. Dar când și-au dat seama că prietenul meu și ceilalți sunt victime, au avut grijă de ei. I-au hrănit, le-au dat haine și i-au dus la Odessa, unde au rămas în siguranță tot restul

războiului. Kurt a reușit să facă rost de transport de la Odessa la Bruxelles pe un vapor și ajunsese în oraș cu luni întregi înaintea mea.

M-a umplut de bucurie să-l regăsesc. Eram convins că murise, că nu-l voi mai vedea niciodată. Și iată-ne acum, bând cafea și mâncând prăjituri. Nu mai eram singur pe lume. Eram orfan și nu știam ce se întâmplase cu sora mea, dar aveam din nou o familie, în persoana lui Kurt. Era un semn să merg mai departe, să nu renunț. De atâtea ori îl pierdusem și apoi îl regăsisem în viața asta — întotdeauna era un miracol.

Împreună, ne-am dus la un centru pentru refugiați unde se împărțeau hrană și rații, dar ne-am descurajat când am văzut coada, care se întindea pe toată strada, sute de refugiați evrei care pierduseră totul.

— N-o să ne descurcăm niciodată dacă ne bazăm pe binefacere, i-am spus lui Kurt. Trebuie să ne găsim de lucru.

Așa că am ieșit din rând și ne-am dus la un birou de ocupare a forței de muncă. Am intrat și am refuzat să plecăm până nu ne găseam de lucru.

Kurt era un ebenist priceput și curând a ajuns maistru la o fabrică unde se făceau mobile frumoase. Eu am găsit anunțul unui bărbat care voia să deschidă o fabrică unde să producă unelte pentru calea ferată și avea nevoie de un inginer de precizie. Domnul Bernard Antcherl era un om foarte bun și generos. Am mers împreună în Elveția și a cumpărat toate mașinăriile specializate de care aveam nevoie. În scurt timp, am fost numit maistru și aveam 25 de lucrători în subordine.

La o săptămână după ce am făcut rost de primele slujbe, Kurt și cu mine am plătit avansul pentru un apartament, unul minunat, situat în inima Bruxellesului. Aveam mașină și mulți bani, dar uneori ne simțeam prost că viața era dintr-odată atât de bună cu noi. Lumea încă privea cu suspiciune evreii care păreau să ducă o viață prosperă. Vechile atitudini antisemite nu au dispărut peste noapte. Uneori, auzeam fără să vreau alți oameni din fabrică spunând lucruri precum: „Evrei lacomi“ sau sugerând că ocupam un post pe care l-ar fi putut avea cineva dintr-o familie belgiană.

Ea foarte dureros, mai ales după ce Belgia îmi luase întreaga familie de lângă mine.

Dar nu chiar întreaga familie! La câteva luni după ce m-am stabilit la Bruxelles, ziarul evreiesc local a tipărit o fotografie a mea într-o secțiune în care supraviețuitorii Holocaustului puteau să-și anunțe familiile împrăștiate că sunt încă în viață. La scurt timp, am găsit-o pe sora mea, Henni, într-o pensiune. Supraviețuise războiului după ce am fost despărțiți în marșul morții și trăise ultimele luni într-o relativă siguranță, muncind într-o livadă de mere, aproape de lagărul de concentrare Ravensbrück. Două miracole! Oamenii cei mai dragi mie pe lume supraviețuiseră! Nu-mi venea să cred. Am hotărât că trebuie să locuiască împreună cu mine și Kurt.

Crezusem că mi-am pierdut familia și șansa de a avea vreodată una, dar acum, doi dintre oamenii cei mai importanți pentru mine din întreaga lume erau în viață și îmi erau alături! Aveam o familie, până la urmă, și puteam începe să-mi reclădesc viața.

Într-o seară, stăteam în apartamentul nostru, citind *Le Soir*, ziarul de format mare, și am văzut un articol despre două fete evreice care încercaseră să se sinucidă sărind de pe un pod. Fuseseră la Auschwitz II-Birkenau și se întorseseră la Bruxelles, unde au descoperit că toată familia lor dispăruse și au decis să-și pună capăt vieții. Podul de pe care au ales să sară nu era foarte înalt, dar o barjă trecea frecvent pe sub el. Dacă aterizai pe punte, mureai cu siguranță. Bietele fete rataseră și aterizaseră în apă, apoi au fost arestate imediat și duse la spitalul de boli mintale. Am hotărât că trebuie să facem ceva să le ajutăm.

Kurt și cu mine ne-am dus la spital și am cerut să le vedem. Am fost conduși într-un salon unde cele două fete stăteau împreună cu încă o evreică tânără, care încercase și ea să-și ia viața. Era sfâșietor, spitalul nu era locul potrivit pentru aceste femei. Condițiile erau înspăimântătoare. M-am dus la comisarul care administra spitalul și i-am spus că vreau să-mi asum responsabilitatea pentru fete.

— Am un apartament frumos, am foarte mulți bani, pot să am grijă de aceste persoane. Vă rog să nu le închideți. Spitalul e îngrozitor. Chiar dacă intri perfect sănătos, în trei luni înnebunești de-a binelea.

Am reușit să-l conving, așa că cele trei fete au venit să stea cu noi. Am deschis ușa apartamentului și le-am spus:

— Uite, suntem doi bărbați, dar n-o să ne ținem de prostii. De acum înainte, sunteți surorile mele.

Am locuit împreună până și-au revenit după suferința din lagăre. Le conduceam regulat la spital, unde trebuiau să facă băi cu sulf, fiindcă pielea lor era într-o stare jalnică. Toți trebuia să facem băile astea, inclusiv sora mea, care avea o stare de sănătate mai bună decât mine și Kurt. Uneori, eu și Kurt trebuia să mergem de două ori pe săptămână. Curând, însă, fetele s-au simțit mult mai bine. Nu erau nebune, nu fuseseră niciodată. Pur și simplu fuseseră în iad. Tot ce le trebuia era puțină bunătate. Era ceva greu de înțeles pentru cei care nu trăiseră experiența lagărelor. Faptul că le-am oferit fetelor un cămin și un loc unde să se vindece era un mod prin care eu și Kurt răsplăteam binele primit, îi mulțumeam lui Dumnezeu că ne ținuse în viață. În timp, s-au însănătoșit complet și au pornit în lume să-și găsească slujbe și soți minunați; de atunci păstrăm legătura.

Faptul că le-am întâlnit și le-am ajutat pe acele fete m-a făcut să înțeleg cu adevărat sfatul tatălui meu, anume că este datoria celor norocoși să-i ajute pe cei aflați în suferință și că este mai bine să oferi decât să primești. Întotdeauna există miracole în lume, chiar și atunci când totul pare lipsit de speranță. Iar când nu există miracole, le poți înfăptui chiar tu. Cu un simplu gest de bunăvoință, poți ajuta o persoană cuprinsă de disperare, iar asta s-ar putea să-i salveze viața. Și acesta este cel mai mare miracol dintre toate.

Capitolul 12

Dragostea este cel mai bun medicament.

Nu mă simțeam pe deplin acasă în Europa. Era greu să uit că eram înconjurați de oameni care nu făcuseră nimic pentru a împiedica persecutarea, deportarea și uciderea poporului meu. În total, mai bine de 25 000 de evrei au fost deportați din Belgia. Nu au supraviețuit nici 1 300.

La Bruxelles, simțeam uneori că sunt înconjurat de colaboratori ai regimului. Oamenii care i-au denunțat pe părinții mei — nu voi ști niciodată cine — poate că stăteau la masa vecină din cafenea, bând cafea. Oamenii îi denunțau pe evrei din ură, antisemitism, de frică sau chiar din lăcomie. Multe familii au fost ucise fiindcă vecinii râvneau la bunurile lor și își doreau să dea iama în tot ce agonisiseră evreii după ce aceștia erau deportați.

Într-o zi, mă plimbam împreună cu Kurt prin piața frumoasă din Bruxelles și nu mi-a venit să cred ce am văzut. M-am întors către el și am arătat spre partea cealaltă a pieței către un bărbat care purta un costum elegant ce-mi părea familiar.

— Îl vezi pe omul ăla? am întrebat. Îți garantez că e costumul meu!

— Glumești!

— Nu, am spus. Mă iau după el.

Ultima dată când văzusem acel costum, era atârnat în șifonierul din apartamentul părinților mei.

L-am urmărit pe bărbat până a intrat într-o cafenea, iar apoi m-am dus la el și l-am înfruntat. I-am spus că poartă costumul meu și l-am întrebat de unde îl are. Mi-a zis că sunt nebun, că sacoul era făcut pe comandă, anume pentru el. Știam că minte. Era un costum deosebit, pe care mi-l făcuse un croitor în Leipzig, cu manșete sub genunchi, special pentru ciclism. Am chemat un polițist.

— Îl vedeți pe bărbatul acela? Mi-a furat costumul.
— În regulă, a zis polițistul. Intrăm și îl rugăm să-și dea jos sacoul.

La început, bărbatul a refuzat, dar în cele din urmă a cedat. Când și-a scos sacoul, bineînțeles că am văzut marca acelui croitor foarte bun la care fusesem în Leipzig înainte de război. Omul acela nici măcar nu știa să citească eticheta în germană și în cele din urmă a fost de acord, spăsit, să-mi înapoieze costumul. A fost destul de inofensiv — doar un hoț —, dar în jurul nostru încă umblau colaboratori adevărați, cu mâinile mânjite de sânge evreiesc.

Odată, mă plimbam, când am dat chiar peste acel *kapo* din baraca mea — ticălosul evreu responsabil cu supravegherea celorlalți evrei. Nu-mi venea să cred că e în viață, că e liber. M-am dus la poliție și am cerut să fie deferit justiției, dar ofițerii mi-au spus să renunț. Făcuse o partidă bună, căsătorindu-se cu fiica unui politician puternic de la Bruxelles, iar poliția nu voia să se implice.

Kurt și cu mine ne-am gândit să ne răzbunăm singuri, însă după ce ne-a văzut, individul a început să-și ia măsuri de precauție. Umbla peste tot în grup, de parcă ar fi avut gărzi de corp, și avea în permanență alături doi ciobănești germani frumoși. Acest om, la fel ca mulți alți răufăcători și criminali, nu avea să fie dat pe mâna justiției.

Belgia nu părea să se hotărască în privința mea. Ca refugiat, aveam permisiunea de a rămâne în Bruxelles numai câte șase luni odată. Asta în ciuda faptului că eram responsabil de o fabrică și semnasem un contract pe doi ani!

M-am interesat și am găsit-o pe femeia a cărei fotografie mi-a fost dată în trenul morții la Buchenwald și i-am spus că soțul ei se gândise la ea în ultimele lui clipe. A fost foarte emoționată și m-a invitat la cină alături de familia ei. M-am îmbrăcat într-un costum frumos, am cumpărat flori și prăjituri, dar familia sa m-a făcut să mă simt ca un oaspete nepoftit.
— Oh, s-a încruntat tatăl. Ești evreu.

Am plecat fără să mănânc. I-am spus femeii că nu putem fi prieteni. Dacă am fi fost, și-ar fi pierdut familia.

Era o luptă pentru noi, supraviețuitorii, să încercăm să ne găsim locul în societatea belgiană. Antisemitismul încă era o atitudine foarte obișnuită, iar gradul nostru de încredere în oameni era foarte scăzut. Văzusem orori pe care cineva care nu le-a trăit nu le poate înțelege niciodată. Nici măcar cei care aveau intenții bune și își arătau compasiunea nu puteau înțelege vreodată, nu întru totul. Singura persoană care chiar înțelegea prin ce trecusem era Kurt, dar nu puteam rămâne împreună pentru totdeauna. Și-a găsit o iubită, pe Charlotte, o femeie minunată, și s-au căsătorit în februarie 1946.

Iar apoi, tocmai când mă temeam că nu-mi voi găsi niciodată locul undeva sau lângă cineva, am cunoscut o femeie frumoasă pe nume Flore Molho. S-a născut într-o familie de evrei sefarzi, în Salonic, Grecia, dar a fost crescută în Belgia. Când am cunoscut-o, lucra pentru Maison Communale, primăria comunei Molenbeek, unde te puteai duce să-ți ridici cartelele pentru alimente în timpul perioadei de raționalizare de după război.

Într-o zi, am venit să-mi prezint cartonașul ce mă îndreptățea la rații duble și să-mi iau cartelele pentru alimente. Cei de acolo s-au dus să o cheme pe Flore și i-au spus că a venit un bărbat cu tatuaj. Auzise povești despre lagărele de concentrare și avea grijă să stea de vorbă cu toți cei care trăiseră experiența asta, așa că a venit să mă vadă. M-am îndrăgostit la prima vedere. I-am spus că vreau să-i ofer totul, să o iau de acolo și să începem o viață nouă, iar ea a râs. S-a întors în biroul ei și le-a spus colegilor că unul dintre prizonierii eliberați s-a oferit să o ducă în străinătate. Tuturor li s-a părut extrem de amuzant.

Fusese foarte norocoasă în timpul războiului. Era evreică, dar supraviețuise ascunzându-se. Când Germania a invadat Belgia în mai 1940, ea lucra la un consiliu local, dar naziștii nu știau că e evreică. Traiul a devenit mai greu, cu lipsuri și o mulțime de interdicții impuse, de la ascultarea muzicii americane la restricția de a umbla noaptea pe străzi, dar în unele privințe, viața ei a continuat ca de obicei. S-a dus mai departe la muncă și a locuit

acasă până în 1942, când i s-a ordonat să se prezinte la sediul central al Gestapoului din localitate. Fusese denunțată de un coleg, care voia slujba ei pentru nevasta lui, și i s-a zis că nu mai poate lucra la consiliu. Apoi i s-a dat o listă de obiecte pe care să le adune — furculiță, cuțit, pătură — și i s-a spus să se prezinte pe 4 august 1942 la fosta baracă militară din Mechelen pentru a fi deportată.

Între timp, șeful ei de la consiliu a aflat de soarta care o aștepta și a aranjat prin intermediul rezistenței belgiene să fie dusă în Franța, unde avea să primească o identitate falsă. Și-a luat numele de Christiane Delacroix — Cristina Crucii, numele cel mai creștin la care se putea gândi. În următorii doi ani, a locuit în Paris, unde toți o cunoșteau — mai puțin fratele său, Albert, și cumnata sa, Madeleine, cu care împărțea un apartament — drept Christiane Delacroix.

Când Parisul a fost eliberat în august 1944, s-a alăturat mulțimii de pe Avenue des Champs-Élysées care îl ovaționa pe generalul Charles de Gaulle la parada victoriei sale. Câteva săptămâni mai târziu, s-a întors la Bruxelles.

Nu s-a îndrăgostit de mine imediat. Ca să fiu sincer, întâi a fost copleșită de milă, nu de iubire. Nu o învinovățesc că îi era milă de mine! Aveam multe cicatrici din lagăre. Lovitura cu patul pistolului, pe care am încasat-o de la gardianul SS, a continuat să-mi dea dureri de cap mulți ani, iar malnutriția suferită mi-a însemnat trupul de furuncule îngrozitoare. De două ori pe săptămână, Kurt și cu mine trebuia să mergem la un specialist pentru băile cu sulf care ne alinau furunculele dureroase și puturoase ce ne erupeau pe tot corpul, câteva zeci odată.

La una dintre primele noastre întâlniri, Flore și cu mine am fost la cinema, dar eu aveam un furuncul teribil în dos. Nu puteam sta locului și aveam dureri groaznice, care mă făceau să mă tot foiesc.

— Ce-i cu tine? De ce nu stai potolit? a șoptit ea, iar eu nu știam cum să-i explic.

Când am ajuns acasă, l-am rugat pe Kurt să mi-l spargă ca să nu mă mai doară.

Însă ne-am mai văzut după aceea, iar cu timpul, ne-am îndrăgostit tot mai tare unul de celălalt. Dragostea este ca toate lucrurile bune din viață: are nevoie de timp, de muncă, de compasiune. Pe 20 aprilie 1946, ne-am căsătorit civil. Șeful meu, domnul Antcherl, care fusese atât de bun cu mine, s-a oferit să o conducă pe Flore la altar, iar șeful lui Flore, care o salvase de la deportarea în lagăr, a oficiat ceremonia. Mama lui Flore, Fortunée, a plâns de fericire. Era o femeie minunată, care m-a primit în familie cu brațele deschise și imediat m-a făcut să mă simt de parcă aș fi fost fiul ei. Așa că am câștigat o soție și o mamă.

Flore și cu mine eram oameni foarte diferiți, dar asta o făcea atât de fermecătoare în ochii mei. Eu eram foarte rațional și metodic și îmi plăcea să lucrez cu mașini și cifre. Ea adora să cunoască oameni noi, să asculte muzică, să gătească mâncare bună și să meargă la teatru. Când mergeam la spectacole împreună, ea știa replicile pe de rost și le spunea în șoaptă în același timp cu actorii! Dar asta ne-a făcut o pereche atât de potrivită. Nu vrei să te îndrăgostești de imaginea ta în oglindă! Un parteneriat puternic este cu un bărbat sau o femeie care este altfel decât tine, care te provoacă să încerci lucruri noi, să devii un om mai bun.

Eu eram un om foarte dificil când m-am căsătorit. Nu voiam să ies să dansez. Nu voiam să merg la cinema. Nu voiam să merg nicăieri unde erau mulți oameni. Trăisem atâta timp cu frica de moarte, încât nu puteam să nu gândesc ca un supraviețuitor. Fusesem programat să fiu atent la pericol. Soția mea nu știa nimic despre asta. Cei care nu fuseseră în lagăre nu își dădeau seama cât de cruzi pot fi oamenii și cât de ușor îți poți pierde viața.

Încă duceam în suflet foarte multă durere. Un vechi prieten de familie din Leipzig ne-a vizitat casa, abandonată de mult, și mi-a trimis o cutie cu lucruri personale recuperate. Când a sosit, am deschis-o cu degete tremurânde și am descoperit o comoară sub forma fotografiilor și documentelor noastre. Vechile mele acte, tot soiul de cărți de identitate, un carnet în care tata începuse să-mi plătească asigurarea, o culegere de exerciții de pe vremea când

eram Walter Schleif. Multe fotografii cu toți cei dragi mie, pe care nu aveam să-i mai văd vreodată.

Am fost foarte, foarte emoționat. Am plâns. Sora mea nici nu a vrut să se uite la ele, era prea tulburată. E posibil să uiți câtă durere porți în tine, câtă suferință se găsește în subconștientul tău, până când ți se prezintă dovezile tuturor lucrurilor pe care le-ai pierdut. În timp ce țineam în mână fotografiile răposatei mele mame, m-a lovit gândul că toți cei pe care i-am iubit vreodată s-au dus și nu se mai întorc. Și iată dovada: o cutie cu amintiri, cu stafii.

A fost un șoc. Multă vreme, am pus-o deoparte și nu mi-am mai făcut curaj să mă uit la ea.

Nu eram un om fericit.

Ca să fiu sincer, nu știam de ce mai eram în viață sau dacă voiam cu adevărat să trăiesc. Privind în urmă, mă simt îngrozitor pentru ce a avut de tras soția mea. A avut parte de vreo doi ani dificili cu mine la început. Eram doar o stafie nefericită, iar ea era o persoană foarte plină de viață, complet asimilată în societatea belgiană, cu mulți prieteni din toate mediile. Dar eu eram tăcut și închistat și nefericit.

Totul s-a schimbat însă când am devenit tată.

La vreun an după ce ne-am căsătorit, Flore a rămas însărcinată. Pentru a câștiga destul cât să-mi întrețin familia, mi-am luat o slujbă la o companie care instala echipamente medicale pentru săli de operație pe tot teritoriul Europei. Asta presupunea să călătoresc într-un oraș, să instalez echipamente pentru operație foarte specifice și complicate, iar apoi să stau o vreme să instruiesc personalul cum să utilizeze și să întrețină echipamentele. În total, fiecare delegație dura trei sau patru zile. Eram în una dintre aceste delegații, când am aflat că soția mea a intrat în travaliu. Șeful meu a închiriat imediat un avion mic care să mă aducă înapoi la Bruxelles — un aparat de zbor foarte mic, nici măcar nu avea carlinga acoperită, eram doar eu și pilotul sub cerul liber, purtând o șapcă și ochelari de protecție. Am intrat într-o furtună și am crezut că n-o să-mi mai văd niciodată

nevasta și n-o să-mi cunosc copilul. Când am sosit în cele din urmă, bebelușul s-a născut după o jumătate de oră.

Când l-am ținut prima dată în brațe pe fiul meu cel mare, Michael, a fost un miracol. În clipa aceea, inima mi s-a vindecat și fericirea m-a cuprins ca niciodată până atunci. Începând cu acea zi, mi-am dat seama că sunt cel mai norocos om de pe pământ. Am făcut promisiunea că, începând cu ziua aceea și până la sfârșitul vieții, voi fi fericit, politicos, binevoitor și amabil. Voi zâmbi.

Din clipa aceea, am devenit un om mai bun. Acesta a fost cel mai eficient medicament pe care l-am putut primi: frumoasa mea soție și copilul meu.

Viața noastră la Bruxelles nu era perfectă, dar eram în viață! Trebuie să încerci să te bucuri de ceea ce ai. Viața e minunată dacă ești fericit. Nu te uita dincolo de gard. Nu vei fi niciodată fericit dacă te uiți la vecinul tău și te îmbolnăvești singur de invidie.

Nu eram bogați, dar aveam destul. Și dă-mi voie să-ți spun că simplul fapt că aveam mâncare pe masă după ce am stat flămând în zăpadă ani de zile era un lucru minunat. După ce ne-am căsătorit, am avut un apartament frumos cu ferestre către Castelul Belvédère. Era mic, dar ce plăcere să ai o asemenea panoramă. Nu ai nevoie de un castel doar al tău când ai o astfel de priveliște, priveliștea este cel mai bun lucru! Și nu mi-ar plăcea să locuiesc în castel nici dacă aș putea — prea multă curățenie de făcut!

Alți oameni din jurul nostru aveau mai mulți bani — *cutare conduce un Mercedes, cutărică are un ceas cu diamante*. Și ce dacă? Noi nu aveam nevoie de mașină. Am cumpărat o bicicletă cu tandem, pe care puteam merge împreună. Sigur, m-am uitat la ea și am văzut că poate fi îmbunătățită, așa că i-am pus două motoare mici care să pedaleze în locul nostru. Când eram pe teren plat, porneam un motor, iar când mergeam la deal, le porneam pe amândouă. Pentru noi era suficient.

Ce miracol să fiu în viață și să-mi țin în brațe copilul meu frumos, soția mea frumoasă! Dacă, pe când eram torturat și înfometat în lagărele de concentrare, mi-ai fi spus că în curând voi fi atât de norocos, nu te-aș fi crezut niciodată. În timp, soția mea a devenit mult mai mult decât o soție; a devenit prietena mea cea mai bună. Dragostea m-a salvat. Familia m-a salvat.

Iată ce am învățat! Fericirea nu pică din cer, ea se află în mâinile tale. Fericirea vine din tine și de la oamenii pe care îi iubești. Iar dacă ești sănătos și fericit, ești milionar.

Și fericirea este singurul lucru din lume care se dublează de fiecare dată când o împarți cu alții. Soția mea îmi dublează fericirea. Prietenia mea cu Kurt mi-a dublat fericirea. Cât despre tine, noul meu prieten? Sper că și fericirea ta se va dubla.

În fiecare an, Flore și cu mine ne sărbătorim aniversarea nunții pe 20 aprilie, ziua de naștere a lui Hitler. Noi încă suntem aici; Hitler e acolo, jos. Uneori, când stăm seara în fața televizorului cu o ceașcă de ceai și un fursec, mă gândesc: nu-i așa că suntem norocoși? În mintea mea, aceasta este cu adevărat cea mai bună răzbunare și este singura răzbunare care mă interesează: să fiu cel mai fericit om de pe pământ.

Capitolul 13

Cu toții facem parte dintr-o societate mai mare,
iar munca este contribuția noastră la o viață liberă și sigură pentru toată lumea.

Nu puteam rămâne în Belgia. Strict vorbind, încă eram refugiat și trebuia să cer în continuare permis de ședere la fiecare șase luni. Eram foarte fericiți acolo, dar nu îți poți clădi o viață câte șase luni odată. Kurt se mutase în Israel cu soția lui, iar sora mea se mutase în Australia, se măritase și își făcuse o familie.

Am depus două cereri: una pentru Australia și una pentru Franța. În martie 1950, am primit un permis de ședere și muncă în Australia. Am ajuns la Sydney pe un vapor cu aburi, MS *Surriento*: o lună de la Bruxelles la Paris, apoi Paris–Genova, apoi către Australia. Am sosit la Sydney pe 13 iulie. Călătoria a costat 1 000 de lire pentru toți, achitată de Comitetul Unit Americano-Evreiesc de Distribuire, o organizație evreiască umanitară cunoscută și sub numele de Comitetul Unit. Am promis că voi înapoia banii și am făcut-o de îndată ce am putut. Au fost foarte surprinși și au spus că nu multă lume îi rambursează, dar eu am vrut să o fac. Dacă aveau banii aceia, puteau să-i folosească pentru a ajuta pe altcineva, așa cum și eu fusesem ajutat.

Am ajuns la Sydney într-o zi de joi și m-am prezentat imediat la sediul companiei Elliott Brothers pe O'Connell Street, unde aveam să lucrez ca producător de instrumente medicale. I-am luat cu mine pe soția și pe copilul meu, fiindcă nu aveam unde să ne ducem.

Șeful a râs.

— Am nevoie de un singur producător de instrumente, nu de trei!

Apoi a adus planuri pentru o mașinărie foarte complicată, din cele care se fabricau în Europa înainte ca industria să fie distrusă de război.

— Ah, da, am zis. Foarte ușor.
Am început lunea următoare.

Iarna aceea la Sydney a fost una dintre cele mai umede din istorie. Din clipa în care am coborât de pe vas, timp de trei luni, nu a încetat să plouă. Cred că am văzut mai mult soare la Auschwitz. Soția mea și cu mine eram foarte descurajați. Văzuserăm fotografii cu plajele frumoase și palmierii din Sydney și, în schimb, a fost îngrozitor de frig și umed săptămâni la rând. Tot ce aveam era umed. Veneam acasă de la lucru și îmi atârnam cămașa la uscat, iar umezeala din aer îmbiba materialul. Am început să ne întrebăm dacă nu cumva făcuserăm o greșeală.

Dar apoi a ieșit soarele și a fost superb.

Am găsit o cameră într-o casă foarte frumoasă din suburbia Coogee, pe care o împărțeam cu o familie de polonezi, familia Skorupa — veri de-ai tatălui meu. Nu mă cunoscuseră niciodată, nu fuseseră niciodată în Germania, dar au fost atât de buni și generoși cu noi. Harry și Bella Skorupa erau niște oameni respectuoși și modești, aveau trei copii, Lily, Ann și Jack, și erau pregătiți să ne ajute și să ne asigure masă și cazare în căsuța lor din Coogee. Ne-au cedat paturile lor, iar noi am rămas la ei câteva luni.

Harry Skorupa era croitor și am devenit cei mai buni prieteni după un accident teribil. Adormise pe o buiotă cu apă fierbinte, iar copiii lui mici încercau să o tragă de sub el. Fiecare ținea de câte un colț și se certau pe ea, când, dintr-odată, buiota s-a spart. Din fericire, copiii nu au fost răniți, dar Harry a suferit niște arsuri foarte grave, complicate de faptul că avea diabet.

L-am condus cu mașina la spital. Rănile erau îngrozitoare, i se desprinsese toată pielea de pe spate. A avut nevoie de tratamente regulate pentru a se recupera, așa că în fiecare dimineață, în pijamale, îl duceam la spital, apoi mă întorceam acasă să mai dorm o oră înainte de lucru. Pe drumul lung, ne-am apropiat și curând am devenit foarte atașați unul de celălalt.

Australia era bună cu noi. La scurtă vreme după ce am sosit, eram la un hotel din Botany, socializând cu câțiva prieteni de la

muncă, iar un bărbat pe nume Walter Rook s-a apropiat de mine, mi-a spus că par nou-venit în țară și m-a întrebat dacă vreau să cumpăr o casă. A spus că are un teren în Brighton-Le-Sands, foarte aproape de plajă, unde construiește două case identice. Voiam să cumpăr una? I-am spus că nu am destui bani, iar el mi-a răspuns că nu e o problemă, fiindcă mă va ajuta să obțin un credit și să mă stabilesc în Australia.

Ne-am mutat în noiembrie 1950 și nu am privit niciodată în urmă. La unsprezece luni după ce ne-am mutat, mama lui Flore, la care țineam foarte mult, a venit din Belgia să locuiască împreună cu noi, așa că am construit încă o cameră pentru ea. Și ei i-a mers bine în Australia, unde a devenit o croitoreasă recunoscută, cu o clientelă formată din femei pline de farmec din Sydney. Doamnele veneau la ea din tot orașul, deoarece erau foarte puține croitorese europene.

În anii aceia, ni s-a născut al doilea copil minunat, Andre. Credeam că nu voi mai fi niciodată la fel de fericit ca în ziua când mi-am ținut prima dată în brațe fiul cel mare, dar Andre mi-a dovedit că am greșit. Când l-am luat prima oară în brațe și l-am privit, nu mi-a venit să cred că în inima mea poate încăpea atât de multă fericire odată. Făcea ca toată suferința prin care trecusem să pară un vis urât și îndepărtat. Ce lucru minunat, o bucurie desăvârșită, să mai apară un suflet în familia mea!

În 1956, am trecut pe lângă hotelul Coogee, unde se făceau lucrări de reamenajare și se aruncau lambriurile și mobilierul barului. Am cumpărat totul pe un preț aproape de nimic și am montat mobila, așa că mi-am făcut un *pub* excelent chiar la mine acasă! Iar din barul propriu-zis am construit două birouri pentru băieții mei.

Am început să mă gândesc la Australia ca la paradisul omului muncitor. Nu îmi venea să cred câte oportunități oferea.

Am decis că trebuie să fac ceva ce societatea australiană prețuia foarte mult. Și uitându-mă în jur, am văzut unicul lucru pe care îl aprecia fiecare australian: automobilele. Cu toate că nu aveam cine știe ce experiență cu mașinile, eram convins că îmi pot

adapta competențele de inginer și am obținut o slujbă la o companie specializată în repararea autoturismelor Holden. Cu afinitatea mea pentru utilaje, am învățat iute cum să repar și să întrețin automobilele. Din când în când, dădeam peste ceva ce nu înțelegeam, așa că luam pe furiș manualul de service până și la toaletă, ca să învăț cum să rezolv problema!

Până spre jumătatea anilor 1950, căpătasem destulă experiență cât să pornesc pe cont propriu, așa că am cumpărat un service auto pe Botany Road în suburbia Mascot. Am agățat o firmă: Service Auto La Eddie. Flore și cu mine lucram în echipă: eu reparam mașinile, ea vindea benzină, umfla cauciucuri, avea grijă de angajați, vindea piese de schimb și ținea contabilitatea. După câțiva ani, ne-am dezvoltat afacerea și am angajat o echipă întreagă de profesioniști auto care făceau reparații, îndreptau caroserii, se ocupau de partea electrică și am deschis chiar și o nouă reprezentanță auto, unde vindeam vehicule Renault.

Dar nu poți lucra cu mâinile la nesfârșit. În 1966, am vândut service-ul și mi-am luat o vacanță binemeritată de șapte luni în Europa și Israel, pentru a-mi vizita familia și prietenii. La întoarcere, un tip din Bondi Beach m-a angajat ca agent imobiliar. Am învățat pentru a obține autorizația în imobiliare, iar apoi ne-am deschis propria agenție imobiliară, E. Jaku Real Estate.

Am lucrat acolo până când am împlinit 90 de ani și am hotărât în sfârșit că e timpul să ne pensionăm. Decenii întregi, Flore și cu mine am mers la birou zi de zi ca să lucrăm unul lângă altul, o echipă grozavă în afaceri, la fel ca în viață. Am avut plăcerea de a vinde sau închiria prima proprietate multor oameni, și chiar și astăzi copiii mei se întâlnesc uneori cu vreun fost client care își amintește de noi, cei de acum câteva decenii, și le spune că am fost singurii agenți imobiliari cinstiți pe care i-au cunoscut vreodată!

Nu am uitat experiența de a fi refugiați, precum și importanța bunăvoinței și a ajutorului oferit de familia Skorupa când am sosit în țară. Până în ziua de azi, suntem foarte apropiați de Lily Skorupa, fiica lui Harry și a Bellei. Așa că am avut grijă să facem

tot ce ne stătea în putință pentru a ajuta tinerele familii și pe cei care aveau nevoie de puțină îndrumare ca să pornească în viață cu dreptul.

Învățasem devreme în viață că facem cu toții parte dintr-o societate mai mare, iar munca este contribuția noastră la o viață liberă și sigură pentru toată lumea. Când mă duceam la un spital și vedeam instrumente făcute de mine, care știam că sunt folosite în fiecare zi pentru a face viața mai bună, simțeam o bucurie extraordinară. Este valabil pentru orice muncă pe care o faci. Ești profesor? Îmbogățești viețile tinerilor zi de zi! Ești bucătar? Fiecare masă pe care o gătești le aduce o plăcere grozavă oamenilor! Poate că nu îți iubești munca sau lucrezi cu oameni dificili. Însă tot faci lucruri importante, contribuind cu puținul tău la lumea în care trăim. Nu trebuie să uităm niciodată asta. Eforturile tale de azi vor avea un efect asupra unor oameni pe care nu îi vei cunoaște niciodată. Este alegerea ta dacă acel efect este pozitiv sau negativ. Poți alege în fiecare zi, în fiecare minut să acționezi într-un mod care poate înălța sufletește un străin sau care îl poate trage în jos. Alegerea este ușoară și îți aparține.

Capitolul 14

Durerea împărtășită este pe jumătate durere;
plăcerea împărtășită este o dublă plăcere.

Ne-am simțit extraordinar în Australia. După toate câte le trăisem în timpul războiului, aici aveam cu adevărat impresia că sunt în rai. Copiii mei au crescut, au făcut copii la rândul lor. Eram foarte fericit, dar în sinea mea, aveam o tristețe. Tatăl meu avea cincizeci și doi de ani când a murit. Acum, copiii mei sunt mai în vârstă decât era el când s-a dus. De ce? Pentru ce a fost toată suferința?

Am suferit și am murit, și de ce? Pentru ce? Pentru un nebun; pentru niciun motiv. Cei șase milioane de evrei care au murit, precum și toți aceia fără număr pe care i-au ucis naziștii... printre ei erau artiști, arhitecți, medici, avocați, oameni de știință. Mă întristează nespus să mă gândesc la ce ar fi putut realiza toți acei oameni educați și profesioniști dacă ar fi putut trăi. Cred că am fi vindecat cancerul până acum. Dar pentru naziști, noi nu eram oameni. Ei nu vedeau pierderea pe care uciderea noastră o va cauza lumii.

Decenii întregi, nu am vorbit deloc despre experiențele mele din Holocaust. Nu aveam niciun imbold să vorbesc despre asta fiindcă sufeream, iar când suferi, vrei să te îndepărtezi de durere, nu să te întorci și să înfrunți ceea ce simți. Când îți pierzi mama și tatăl, toate mătușile și verii, aproape toți oamenii pe care i-ai iubit vreodată, cum poți vorbi despre asta? Era pur și simplu prea dureros să mă gândesc măcar la așa ceva, la tot ce am suferit, la tot ce am pierdut. Și poate că voiam să-i protejez pe copiii mei; adevărul nu i-ar fi făcut decât să sufere. Așa că mi-am ținut gura.

După mulți ani, însă, am început să-mi pun altă întrebare: de ce sunt eu în viață și nu toți ceilalți, care au murit atât de tragic? La început, am decis că Dumnezeu sau ce putere superioară o fi a ales oamenii nepotriviți și ar fi trebuit să mor și eu. Dar apoi am

început să mă gândesc că poate încă sunt în viață fiindcă am responsabilitatea de a vorbi despre asta și că am datoria de a contribui la educarea lumii cu privire la pericolele urii.

Soția mea este foarte interesată de poezie. Eu am crezut întotdeauna că ar fi putut să se mărite cu un poet, în locul meu, și că eu am fost doar norocos. Meșteșugul cuvintelor nu a fost niciodată chemarea mea. Ceea ce înțeleg sunt mașinile: matematica, științele, să fac lucruri cu mâinile mele. Cu toate acestea, imboldul de a-mi spune povestea a devenit din ce în ce mai puternic.

Prima dată când am vorbit în public a fost într-o biserică catolică. Niște prieteni apropiați de-ai noștri din Brighton-Le-Sands erau catolici pioși și m-au invitat la evenimentele bisericii ca să-mi spun povestea. A fost greu, dar m-a ajutat să ies puțin din carapace.

În 1972, un grup de douăzeci de supraviețuitori ne-am adunat și am spus:

— Trebuie să începem să vorbim despre ceea ce ni s-a întâmplat.

Lumea trebuia să știe. Am hotărât să înființăm o asociație și, în cazul în care vom putea strânge destui bani, să creăm un loc unde să ne întâlnim și să stăm de vorbă. În 1982, am oficializat grupul sub denumirea de Asociația australiană a supraviețuitorilor Holocaustului evreilor. După mai mulți ani, pe măsură ce copiii noștri s-au implicat, am devenit Asociația australiană a supraviețuitorilor Holocaustului evreilor și descendenților acestora. Apoi am început să căutăm un loc unde să înființăm Muzeul Evreiesc din Sydney.

Unul dintre membrii asociației noastre era prieten cu John Saunders, un afacerist de mare succes care înființase compania Westfield Group împreună cu Frank Lowy. Asta se întâmpla la apogeul lui Westfield Group, pe când construiau Westfield Towers pe Williams Street. Domnul Saunders a investit șase milioane de dolari pentru înființarea muzeului în Maccabean Hall din Darlinghurst, o sală creată în 1923 pentru comemorarea

soldaților evrei care au luptat în Primul Război Mondial. Așa a luat ființă Muzeul Evreiesc din Sydney.

În 2007, am extins specificul muzeului. Acum prezintă nu doar istoria Holocaustului, ci și cultura și istoria evreilor din Australia, datând de la First Fleet[1], cu care au venit 16 evrei.

În 2011, am înființat un grup mai mic în care supraviețuitorii se puteau întâlni pentru a-și împărtăși experiențele. Acesta era separat de asociație, care era deschisă tuturor evreilor devotați comemorării Holocaustului. Grupul nostru era doar pentru supraviețuitori. L-am numit Focus și l-am format pentru toți cei care trecuseră prin experiența lagărelor de concentrare, care știau ce înseamnă să înfrunți moartea zi de zi, să simți mirosul crematoriului în adierea vântului, în timp ce prietenii tăi sunt uciși. Pentru cei care întrebau: „Unde să mă duc ca să fiu în siguranță?" și descopereau că nu au unde să se ducă, pentru cei care au fost trădați, chinuiți și înfometați aproape până la moarte.

Am format acest grup datorită sentimentului de eliberare pe care îl aveam când ne spuneam în sfârșit poveștile. Nu pot descrie cum e să te afli în compania unei persoane care a fost acolo, care poate să simtă ce simți și tu, în același fel, care știe în sinea sa de ce reacționezi la unele lucruri așa cum reacționezi. Unii oameni pot încerca, ceea ce este admirabil, dar nu vor înțelege niciodată cu adevărat, pentru că nu au avut această experiență. Nu contează câte cărți citesc sau cât de mult se străduiesc, este ceva ce numai noi putem înțelege, cei care am supraviețuit Holocaustului.

Am trăit într-o țară liberă, iar țara aceea a devenit închisoarea mea. Trebuie să împărtășesc acest lucru cu oamenii care au suferit la fel. Există o zicală: durerea împărtășită este pe jumătate durere; plăcerea împărtășită este o dublă plăcere. Există o poezie în limba mea maternă care ne exprimă sentimentele:

Menschen sterben	*[Oamenii mor,*
Blumen welken	*florile se ofilesc,*

Eisen und stahl bricht
Aber unsere
frundshaft nicht.

fierul și oțelul se macină,
însă prietenia noastră, nu.]

Există supraviețuitori care îți spun că lumea asta e rea, că toți oamenii au răul în ei, supraviețuitori care nu găsesc nicio bucurie în viață. Acești oameni încă nu au fost eliberați. Poate că trupurile lor distruse au ieșit din lagăre acum șaptezeci și cinci de ani, dar inimile lor zdrobite au rămas acolo. Cunosc supraviețuitori care nu au avut niciodată norocul de a simți libertatea care vine din a lăsa jos povara suferinței pentru a putea trăi fericirea. Chiar și eu am avut nevoie de mulți ani să-mi dau seama că atât timp cât încă port frica și durerea în suflet, nu voi fi liber cu adevărat.

Nu le cer celorlalți supraviețuitori să ierte poporul german. Nici eu nu pot face asta. Dar am fost destul de norocos și am avut parte de suficientă iubire și prietenie în viață, încât am putut să mă descotorosesc de furia pe care o simțeam față de germani. Nu are niciun rost să te agăți de furie. Furia duce la frică, frica duce la ură, iar ura duce la moarte.

Mulți oameni din generația mea și-au crescut copiii în umbra acestei uri și frici. Nu le face bine copiilor tăi să-i înveți să le fie frică. Asta e viața lor! Trebuie să sărbătorească fiecare clipă din ea. Tu i-ai adus pe lume, așa că trebuie să-i sprijini, să-i ajuți, nu să-i împovărezi cu gânduri negative. Aceasta este o lecție importantă pe care noi, supraviețuitorii, trebuie să o înțelegem. Dacă tu nu ești liber în sufletul tău, nu le răpi libertatea copiilor tăi. Eu le spun mereu copiilor mei: „V-am adus pe lume fiindcă am vrut să vă iubesc. Nu îmi datorați decât asta. Tot ce îmi trebuie de la voi este afecțiunea și respectul vostru“. De asta sunt mândru: familia este realizarea mea.

Nimic nu este mai frumos decât să-ți vezi familia cum crește și prosperă și să simți fericirea pe care o simt copiii tăi când devin părinți la rândul lor. Aceasta e o legătură deosebită — când am devenit bunic, am înțeles cu adevărat cele mai importante

lucruri. Am văzut bucuria pe care a trăit-o fiul meu când și-a luat fiul în brațe, l-a privit cum crește și devine copil, apoi bărbat, cum studiază, se îndrăgostește, își construiește o viață — bucuria pe care am trăit-o și eu când i-am privit pe copiii mei făcând aceleași lucruri. Le spun întotdeauna că nu îmi datorează nimic, dar crezi că mă ascultă? Nu! Nu ascultă și îmi oferă tot ce aș putea să cer vreodată.

În fiecare zi, mă așez la masă să-mi beau cafeaua și sunt înconjurat de fotografii cu băieții mei frumoși, Michael și Andre, soțiile lor, Linda și Eva, nepoții mei, Danielle, Marc, Phillip și Carly, și strănepoții mei, Lara, Joel, Zoe, Samuel și Toby. Iar în ei mă văd pe mine și pe scumpa mea Flore. Dar și pe tatăl meu și pe mama mea — văd iubirea pe care ei mi-au oferit-o în timpul scurt pe care l-au avut pe pământ. Iar asta este de-a dreptul minunat. Copiii vor merge mai departe și vor avea propriile lupte și propriile triumfuri și vor crește și vor construi și vor ajuta la progresul acestei societăți care ne-a oferit atâtea lucruri. Pentru asta trăim. Pentru asta muncim și ne străduim să transmitem generației următoare ce este mai bun în noi.

Bunătatea este cea mai mare avuție dintre toate. Micile fapte bune durează mai mult decât o viață. Această lecție, că bunătatea și generozitatea și încrederea în semenii tăi sunt mai importante decât banii, este prima și cea mai importantă lecție pe care am învățat-o de la tatăl meu. Și astfel, el va rămâne întotdeauna alături de noi și va trăi veșnic.

Iată vorbele după care încerc să mă conduc în viață și pe care îmi place să le amintesc atunci când vorbesc în public:

Să iubiți din cale-afară,
Sănătoși din zori în seară,
Cu prieteni ce nu-nșală.

[1] Prima Flotă — nume dat celor 11 vase care au plecat din Portsmouth, Anglia, pe 13 mai 1787, spre New South Wales, Australia, ducând membrii coloniei penale care au devenit primii europeni stabiliți în Australia. (*N.t.*)

Capitolul 15

Nu durerea o împart cu alții, ci speranța.

Multă vreme, nu am vrut să-i împovărez pe copiii mei cu povestea mea. Prima dată când au auzit ce mi s-a întâmplat a fost când mi-au ascultat povestea fără știrea mea. Când fiul meu Michael era deja mare, a aflat că urma să țin un discurs la Sinagoga Mare despre experiențele mele din Holocaust, lucruri despre care nu-i povestisem niciodată. A sosit înaintea mea și s-a ascuns după draperiile grele ca să nu știu că se află în public. La sfârșit, a ieșit de după draperii și m-a îmbrățișat, cu ochii în lacrimi. Aceasta a fost prima oară când a aflat. De atunci, copiii mei au fost în public de fiecare dată când am ținut discursuri, dar nu am reușit niciodată să le vorbesc față în față despre asta. Când încerc să vorbesc cu fiul meu, îl văd pe tata în trăsăturile chipului său. Pur și simplu e prea greu.

Câteodată mă gândesc că aceia dintre noi care nu ne-am spus atâta vreme poveștile am făcut o greșeală. Am impresia uneori că am ratat o generație care ar fi putut contribui la a face din lumea asta un loc mai bun, care ar fi putut împiedica ura care acum capătă amploare pretutindeni. Poate că nu am vorbit destul despre ce s-a întâmplat. Acum sunt oameni care neagă existența Holocaustului, oameni care nu cred că s-a întâmplat vreodată. Poți să-ți închipui așa ceva? Unde cred oamenii aceștia că au dispărut șase milioane dintre noi? De unde cred că am tatuajul acesta?

Simt că este de datoria mea să-mi spun povestea. Știu că dacă mama ar fi aici, mi-ar zice: „Fă-o pentru mine. Încearcă să faci din lumea asta un loc mai bun“.

De-a lungul anilor, am văzut cum mesajul meu începe să se răspândească. Este un lucru minunat. Am vorbit în fața a mii și mii de elevi, politicieni și profesioniști. Povestea mea se adresează tuturor. Iar în ultimii douăzeci de ani, am călătorit anual la

Academia Forțelor de Apărare Australiene pentru a le vorbi tinerilor soldați. Aceștia sunt cei la care vreau să ajung — ofițerii, sigur că da, dar mai ales tinerii care vor lupta într-o bună zi. Mesajul meu este mult mai important pentru cei care ar putea pune mâna pe arme într-o zi.

De fiecare dată când țin un discurs la o școală, spun: „Vă rog, să ridice mâna cine a spus: «Mamă, te iubesc» când a plecat de acasă azi-dimineață". Într-o seară, m-am întors acasă și soția mea mi-a zis:

— Eddie, a sunat o doamnă Leigh. Vrea să o suni înapoi.

Am sunat-o și am întrebat:

— Doamnă Leigh, ați vrut să vorbiți cu mine?

— Da, domnule Jaku. Ce ați făcut cu fata mea?!

— Doamnă Leigh, am spus, n-am făcut nimic!

— Din contră! Ați făcut o minune. A venit acasă și m-a îmbrățișat, apoi mi-a șoptit la ureche: „Mamă, te iubesc". Are șaptesprezece ani! În mod normal, nu face decât să se certe cu mine.

Încerc să-l învăț acest lucru pe fiecare tânăr pe care îl întâlnesc. Mama ta face totul pentru tine. Arată-i că o apreciezi, arată-i că o iubești. De ce să te cerți cu oamenii pe care îi iubești? Ieși pe stradă, oprește un om care aruncă gunoaie pe jos și ceartă-te cu el. Există un milion de oameni cu care e mai bine să te cerți decât cu mama ta!

În fiecare săptămână, mă trezeam, îmi sărutam soția, îmi puneam costumul și mergeam la Muzeul Evreiesc ca să-mi spun povestea. La început veneau să mă asculte copiii evrei. Apoi, copiii de la alte școli din Sydney. Apoi, din Australia. După aceea adulții — profesorii, prietenii lor, oamenii dragi lor — au început să vină să asculte ce aveam de spus. A fost foarte emoționant pentru mine. Am început să călătoresc încolo și încoace, pe măsură ce școlile și grupurile comunitare, companiile, tot felul de oameni, tineri și bătrâni, au început să ia legătura cu mine, rugându-mă să le împărtășesc lecțiile Holocaustului.

Într-o zi, am primit o scrisoare de la guvernul Australiei. Mi-au spus că am fost nominalizat de către un medic important pentru medalia Ordinul Australiei și că o comisie se gândește să mi-o acorde.

Pe 2 mai 2013, am călătorit împreună cu Flore și familia mea la Government House în Sydney, unde, în cadrul unei ceremonii prezidate de Guvernatoarea statului New South Wales, Marie Bashir, am primit Medalia Ordinul Australiei pentru serviciile aduse comunității evreiești.

Ce onoare! Ce lucru minunat! Odinioară, eram un refugiat apatrid, care nu cunoștea decât suferința. Acum sunt Eddie Jaku, OAM!

Apoi, în 2019, am fost abordat de TEDx, o organizație care facilitează prezentări și discursuri ținute de tot felul de oameni din lumea întreagă, uniți de idealul comun al „ideilor care merită să fie răspândite". Au vrut să mă ajute să-mi fac cunoscut mesajul unui public cât mai numeros cu putință, peste 5 000 de persoane într-o sală și sute de mii care aveau să urmărească discursul online. Pe 24 mai 2019, am urcat pe podium pentru ceea ce a fost probabil cel mai important discurs din viața mea. Nu mai vorbisem niciodată în fața a mii și mii de oameni în același timp! După ce am terminat, toți cei din public s-au ridicat în picioare și nu se mai opreau din aplaudat. După aceea, sute de oameni au stat la rând în sală doar ca să-mi strângă mâna sau să mă îmbrățișeze.

De când a fost distribuit online, peste un sfert de milion de oameni au urmărit discursul. Tehnologia este un lucru uimitor. Când eram copil, încă mai trimiteam mesaje prin telegrame și porumbei voiajori! Iar acum primesc mesaje de la oameni din lumea întreagă, care mi-au auzit povestea și s-au simțit inspirați să ia legătura cu mine și să-mi spună cât i-a emoționat. Acum câteva zile, am primit o scrisoare scrisă de mână de la o femeie din America, pe care n-am întâlnit-o niciodată și care spunea: „În șaptesprezece minute mi-ați oferit atâtea lucruri la care să mă gândesc, încât mi-ați schimbat viața".

Îți poți imagina? Nu demult, eram reticent să-mi împart durerea cu cineva. Dar asta se întâmpla înainte să-mi dau seama că nu durerea o împart cu alții, ci speranța.

În 2020, am fost nominalizat la premiul Cetățeanul Australian Senior al Anului 2020 în New South Wales. Nu am câștigat, dar am fost între primii patru, ceea ce nu e rău pentru un centenar!

Îmi voi spune povestea atât cât voi putea. Muzeul Evreiesc va trebui să mă dea afară înainte să renunț! Când obosesc, mă gândesc la toți cei care nu au supraviețuit ca să-și spună povestea. Și la toți cei care încă suferă prea tare ca să și-o spună. Pentru ei vorbesc. Și pentru părinții mei.

E greu să-mi spun povestea. Uneori e foarte dureros. Dar mă întreb: ce se va întâmpla când noi nu vom mai fi? Ce se va întâmpla când toți supraviețuitorii vor fi decedat? Povestea noastră se va șterge din istorie? Sau lumea își va aminti de noi? E vremea noii generații, e vremea tinerilor, a celor cu o dorință arzătoare de a face lumea mai bună. Ei vor auzi de durerea noastră și ne vor moșteni speranța.

Un câmp e un petic gol de pământ, dar dacă faci efortul de a cultiva ceva, atunci vei avea o grădină. Așa e și viața. Oferi ceva și vei primi ceva înapoi. Nu oferi nimic, nu vei primi nimic înapoi. Să crești o floare e un miracol: înseamnă că poți crește mai multe. Nu uita că o floare nu este doar o floare, ci este prima dintr-o grădină întreagă.

Așa că eu continui să-mi spun povestea tuturor celor care vor să știe despre Holocaust. Dacă ajung fie și la o singură persoană, atunci merită efortul. Și sper că acea persoană ești tu, noul meu prieten. Sper că această poveste te va însoți.

Epilog

Cu 75 de ani în urmă, în zilele de după război, am aflat despre un nazist deținut în Belgia pentru crimele sale de război și am stabilit să-l întâlnesc. L-am întrebat:

— De ce? De ce să faci așa ceva?

Nu mi-a putut răspunde. A început să tremure și să plângă. Nu mai era un om, era doar umbra unuia. Aproape l-am compătimit. Nu arăta ca un om rău. Arăta jalnic, de parcă era deja mort. Iar întrebarea mea a rămas fără răspuns.

Cu cât înaintez în vârstă, cu atât mai des mă întreb: de ce? Nu pot să nu mă gândesc la asta de parcă ar fi o problemă de inginerie pe care aș putea-o rezolva. Dacă am o mașină, o pot examina, pot identifica problema, pot afla ce nu a mers bine și o pot repara.

Singurul răspuns pe care îl găsesc este ura. Ura este începutul unei boli, așa cum este cancerul. Poate că îți ucide dușmanul, dar te va distruge și pe tine în același timp.

Nu da vina pe ceilalți pentru ghinioanele tale. Nimeni nu a spus vreodată că viața e ușoară, dar e mai ușoară dacă o iubești. Dacă îți urăști viața, devine imposibil să trăiești. De-asta încerc să fiu binevoitor. Cu toate că am suferit, eu vreau să le dovedesc naziștilor că nu au avut dreptate. Vreau să le arăt oamenilor care urăsc că nu au dreptate.

Așa că eu nu urăsc pe nimeni, nici măcar pe Hitler. Nu îl iert. Dacă l-aș ierta, i-aș trăda pe cei șase milioane de evrei care au murit. Nu există iertare. Când spun acest lucru, vorbesc în numele celor șase milioane care nu pot vorbi. Dar tot pentru ei trăiesc și duc cea mai bună viață pe care o pot avea.

Când am ieșit din orele cele mai sumbre ale vieții mele, am promis că voi fi fericit tot restul vieții și că voi zâmbi, fiindcă dacă zâmbești, lumea zâmbește odată cu tine. Viața nu înseamnă numai fericire. Uneori ai parte de multe zile grele. Însă trebuie să-ți amintești că ai norocul de a fi în viață — cu toții avem acest

noroc. Fiecare răsuflare este un dar. Viața este frumoasă dacă o lași să fie astfel. Fericirea se află în mâinile tale.

Cu șaptezeci și cinci de ani în urmă, nu am crezut vreodată că voi avea copii, nepoți și strănepoți. Mă aflam la coada omenirii. Și acum, iată unde am ajuns!

Așadar, după ce închizi această carte, te rog să-ți amintești să-ți acorzi timp pentru a aprecia fiecare clipă a vieții tale, bună sau rea. Uneori vor fi lacrimi. Alteori vor fi râsete. Iar dacă ai noroc, vor fi prieteni cu care să împarți totul, așa cum am avut eu de-a lungul vieții.

Te rog să-ți amintești în fiecare zi să fii fericit și să-i faci și pe alții fericiți. Devino un prieten al lumii întregi.

Te rog să faci asta pentru noul tău prieten, Eddie.

Mulțumiri

Nu mi-am propus niciodată să scriu o carte și nu am crezut niciodată că o voi face, cu toate că am fost încurajat în acest sens de multe persoane, de-a lungul anilor, și cu toate că atâția dintre semenii mei, prieteni și supraviețuitori ai Holocaustului, și-au așternut experiențele în scris înaintea mea.

Abia faptul că am fost abordat de către cei de la Pan Macmillan m-a convins în cele din urmă să-mi pun pe hârtie experiențele și gândurile, la venerabila vârstă de o sută de ani. Pentru acest lucru trebuie să le mulțumesc sincer editoarei Cate Blake și scriitorului Liam Pieper, lui Cate pentru încrederea pe care a avut-o în proiect și pentru insistența ei, iar lui Liam pentru sensibilitatea și priceperea lui de a-mi așterne vorbele pe pagină.

Nu mai puțin importante pentru acest demers au fost încurajările și observațiile făcute de scumpa mea familie — draga mea soție, Flore, și băieții mei, Michael și Andre.

Această carte le este dedicată lor, precum și nepoților mei, Danielle Jaku-Greenfield, Marc Jaku, Phillip Jaku și Carly Jaku, și strănepoților mei, Lara, Joel și Zoe Greenfield și Samuel și Toby Jaku. Și familiei mele de pretutindeni: descendenților surorii mele, Johanna — Leah Wolf și Miriam Oppenheim, unchiului meu, Moritz Eisen (fratele scumpei mele mame) și mătușii mele, Sala Dessauer (sora tatălui meu), care au plecat din Europa în Palestina înaintea catastrofei. De asemenea, cartea este în memoria tuturor rudelor mele care au fost ucise de cea mai crudă societate din istoria omenirii.

Le este dedicată celor șase milioane de evrei nevinovați care nu pot vorbi în nume propriu, dar am scris-o și în memoria culturii, muzicii și potențialului extraordinar care au pierit odată cu ei.

Tuturor prietenilor pe care mi i-am făcut în cei 75 de ani de la Holocaust.

Trebuie să recunosc și să mulțumesc Muzeului Evreiesc din Sydney și personalului său minunat care m-a încurajat mereu să-mi spun povestea în fața celor tineri și bătrâni încă de la

deschiderea din 1992. Muzeul mi-a fost un al doilea cămin, iar personalul și voluntarii săi, o a doua familie.

Engleza nu este limba mea maternă, iar din pricina limitărilor vârstei înaintate, nu a fost o sarcină ușoară. Cu toate acestea, sper că cititorii vor fi de părere că efortul a meritat.

Singuri suntem neajutorați, dar împreună suntem puternici.

Îmi doresc ca lumea să fie un loc mai bun și sper că îți vei recăpăta puțin încrederea în oameni citind această carte. De asemenea, vreau să-ți spun să nu-ți pierzi niciodată speranța. Nu este niciodată prea târziu să fii binevoitor, politicos și o ființă umană iubitoare.

Vă doresc tuturor:

Mult noroc!

Alles gute!

Bonne chance!

Prietenul vostru,
Eddie Jaku